

divers

cultuurbeleid in een multiculturele samenleving

een handreiking aan gemeenten

Yvonne van Baarle

VNG uitgeverij

Postbus 30435, 2500 GK Den Haag
Telefax (070) 346 92 01
www.vnguitgeverij.nl

Colofon

Auteur

Yvonne van Baarle, Den Haag

Vormgeving en opmaak

Bertine Colsen, Den Haag

Citaten

Van de losse citaten is er één afkomstig uit de Volkskrant, de andere hebben als bron NRC Handelsblad.

THESAURUS VERENIGING VAN NEDERLANDSE
GEMEENTEN

Thesaurustermen: Cultuur; minderheden; participatie

ISBN 90 322 8211 5

© VNG uitgeverij, Den Haag, juli 2004

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Samenstellers en uitgever zijn zich volledig bewust van hun taak een zo betrouwbaar mogelijke uitgave te verzorgen. Niettemin kunnen zij geen aansprakelijkheid aanvaarden voor eventueel in deze uitgave voorkomende onjuistheden.

Inhoudsopgave

Voorwoord	7	5 3	De derde fase
Verantwoording	8	5 3 1	Culturele diversiteit en integratie
1	De cultuurparticipatie in Nederland 10	6	Actieplan Cultuurbereik 2001-2004 62
1 1	De geregistreerde deelname	6 1	De vijf actieplan-doelstellingen
1 2	Enkele kenmerken	6 1 1	Versterking van de programmering
1 3	Culturele overdracht	6 1 2	Ruim baan voor culturele diversiteit
1 4	Allochtonen en cultuurparticipatie	6 1 3	Investeren in jeugd
1 5	Informele cultuur	6 1 4	Cultureel vermogen beter zichtbaar maken
2	Aantallen allochtonen 22	6 1 5	Culturele planologie op de agenda
2 1	Een bruikbare definitie	6 2	Bestuurlijke bondgenoten
2 2	Demografische ontwikkelingen	6 3	De financiële bijdragen
2 3	Arbeid	7	Begeleidend onderzoek 72
2 4	Onderwijs	7 1	Zeven pilots Culturele Diversiteit (2000)
2 5	Geografische spreiding	7 2	Visitatiecommissie Cultuurbereik (2003)
3	Belemmeringen voor deelname 32	7 2 1	Cultuurbereik
3 1	Sociaal-culturele integratie	7 2 2	Cultuur en School
3 1 1	Sociale contacten	7 2 3	Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving
3 1 2	Culturele oriëntaties	7 2 4	Slotopmerkingen
3 1 2 1	Moslims en moslima's	7 3	Monitoring en evaluatie door de Erasmus Universiteit Rotterdam (1999-2005)
3 1 3	Beheersing en gebruik van de Nederlandse taal	7 3 1	De Richtlijn Cultuurparticipatie Onderzoek (RCO)
3 1 4	Identificatie met de eigen groep	7 3 2	Telefonische enquête onder de betrokken beleidsambtenaren
3 2	Een tweedeling	7 3 3	Schriftelijke enquête onder de deelnemende culturele instellingen
3 3	Culturele drempels	7 3 4	Voorlopige conclusies
4	Toekomstverwachting 42	7 4	Uitgangspunten Actieplan door onderzoek ook betwist
4 1	Statistisch beeld	8	Een kader voor lokaal cultuurbeleid 88
4 2	Het komt wel goed	8 1	Doelstellingen en taakafbakening
4 3	Verharding	8 2	Drie voorzieningenniveaus
4 4	Achterstanden wegwerken	8 3	Mono- en multicultuur
4 5	Twee struikelblokken	8 4	Afbakening van het begrip Culturele Diversiteit
5	Doelstellingen van het rijk 52	9	Suggesties voor beleid 100
5 1	De eerste fase	Literatuur	108
5 1 1	De beleidsnotitie		
5 1 2	Werkgroep Kunstuitingen Migranten		
5 1 3	Een tussenfase		
5 2	De tweede fase		
5 2 1	Cultuur voor Culturen		
5 2 2	Ruim Baan voor culturele diversiteit		
5 2 3	Ander beleid		

Voorwoord

Het betrekken van allochtone bevolkingsgroepen bij het lokale aanbod van kunst en cultuur is geen eenvoudige zaak. Veel gemeentebesturen hebben dit doel niettemin hoog in het vaandel staan van hun cultuurbeleid, maar zij zijn nog volop zoekende naar de juiste aanpak.

Dit vormde de aanleiding voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten om een handreiking voor gemeenten over cultuurbeleid en allochtonen te laten maken. Deze publicatie is mede tot stand gekomen dankzij de financiële ondersteuning van de Stichting Cultuurfonds van de Bank Nederlandse Gemeenten.

De auteur, Yvonne van Baarle, is een deskundige op het gebied van landelijk én gemeentelijk beleid door haar vroegere functies als algemeen secretaris van de Raad voor de Kunst en hoofd cultuur van de gemeenten Leiden en Haarlem. Het resultaat ligt thans voor u: 'Divers cultuurbeleid in een multiculturele samenleving'.

Het schrijven van deze handreiking bleek geen gemakkelijke opgave. Het diffuse begrip cultuur wordt in relatie tot allochtonen op verschillende manieren gebruikt. Cultuur in brede zin wordt wel gelijkgesteld aan de wettelijk vastgelegde en/of algemeen aanvaarde normen en waarden binnen onze Nederlandse samenleving. Deze opvatting strikt doortrekken zou betekenen dat de term 'multiculturele samenleving' vervangen zou moeten worden door

'multi-etnische samenleving'. Het mag echter duidelijk zijn dat deze handreiking slechts handelt over kunst en cultuur in engere zin.

Daarnaast kan men zich afvragen of participatie van leden van etnische groepen aan kunst en cultuur als doel op zich, of als middel voor hun emancipatie en integratie dient te worden beschouwd. Wij kiezen hier voor de eerste optie. Dit neemt niet weg dat kunst en cultuur veelal gunstige neven-effecten hebben voor de deelnemers (zoals individuele ontplooiing) en de lokale samenleving als geheel (zoals bevordering van sociale cohesie).

In de handreiking wordt ingegaan op een aantal keuzes waar lokale beleidsmakers voor staan. Wordt het beleid gericht op de groep of op het individu, specifiek op achterstand of vanuit een bredere insteek, zijn jongeren of volwassenen prioritair, in hoeverre gaat het om ruimte voor de eigen cultuur of juist primair deelname aan de Nederlandse cultuur, wat is de plek van de informele cultuur, hoe belangrijk is samenwerking met minderhedenorganisaties en zijn er meer of minder voor dit beleidsdoel geschikte culturele instellingen?

De auteur heeft zich mede met behulp van een breed samengestelde leescommissie en dankzij vertegenwoordigers van vier gemeenten die haar van praktijkgegevens hebben voorzien, nauwgezet en vasthoudend van haar taak gekweten. Wij zijn hen allen zeer erkentelijk. Het resultaat is een toegankelijke en hopelijk voor de gemeentelijke praktijk bruikbare handreiking.

VERENIGING VAN NEDERLANDSE GEMEENTEN
dr. W. Kuiper, lid directieraad

Verantwoording

In hoeverre kan de lokale overheid kunst- en cultuuruitingen van kunstenaars uit andere herkomstgroeperingen en publieken, die verschillende culturen vertegenwoordigen, meer plaats bieden binnen het kunst- en cultuurbeleid van de gemeente. Dit is de centrale vraag die in deze handreiking gesteld wordt. Het is alleen niet gemakkelijk daar antwoord op te geven. Er zijn niet alleen mogelijkheden, maar ook valkuilen en doodlopende wegen.

Van breed naar smal, dat is de lijn die met deze publicatie wordt uitgezet. De eerste hoofdstukken laten zien hoe het met de cultuurparticipatie in Nederland gesteld is en hoe het in dit opzicht de allochtone bevolkingsgroepen vergaat. Belemmeringen worden aangesneden en een toekomstverwachting wordt uitgesproken. Aldoende komen patronen in zicht. Wanneer op deze manier een enigszins algemeen beeld is verkregen, wordt meer gedetailleerd op feiten en bevindingen ingegaan. Deze worden aangeleverd door wat hier als begeleidend onderzoek wordt aangeduid. Ten slotte volgt een aantal suggesties voor beleid. Hoe algemeen deze suggesties ook zijn, ze bieden gemeentebestuurders en cultuurambtenaren wel degelijk houvast om binnen het cultuurbeleid zichtbaar te maken dat we leven in een multiculturele samenleving. Met als gevolg: divers cultuurbeleid.

Voor het schrijven van de tekst is uitgebreid gebruik gemaakt van de in de literatuurlijst vermelde nota's, rapporten en verslagen. Gegevens zijn gecombineerd en passages overgenomen. Vooral uit CBS- en SCP-onderzoeksrapporten is veel geciteerd. Dat neemt niet weg dat de lijn van het verhaal een eigenstandige invalshoek heeft. Het gaat er niet om de landelijke gegevens keurig op een rijtje te zetten. De bedoeling is dat gemeenten beter hun mogelijkheden, maar ook hun beperkingen leren kennen waar het gaat om het betrekken van bevolkingsgroepen uit andere culturen bij het lokale cultuurbeleid.

Onontkoombaar is dat zeker in het begin de aanduiding 'allochtoon' vaak voorkomt. Dat gebeurt in navolging van het CBS en SCP. Maar gaandeweg wordt de woordkeus genuanceerder om uiteindelijk uit te komen bij het begrip 'culturele diversiteit'. Nu schieten we daar ook niet veel mee op als we niet weten wat dat precies inhoudt. Daarom wordt hier voor het eerst een duidelijke omschrijving gegeven.

Waarom zou de overheid kunst- en cultuurbeleid voeren? Waarom gaat er overheidsgeld - lees belastinggeld - naar kunst en cultuur? Het is vaak lastig dergelijke vragen te pareren, maar het kan wel. Als kunst en cultuur zich kunnen bedruipen, dan treedt de overheid niet tussen vraag en aanbod. Maar bij veel kunstuitingen blijft de vraag achter (vernieuwend toneel) of zijn er hoge kosten (opera). Er zijn dan overwegingen die de overheid er toe brengen dit aanbod overeind te houden en te beschermen. In 'Profijt van de overheid' wordt als hoofdmotief voor de beleidsaandacht het onderschattingsmotief genoemd. Mensen onderschatten het belang dat cultuur voor hun individuele ontplooiing kan hebben. Maar er zijn natuurlijk ook andere motieven. Behalve ontplooiing, schoonheidsbeleving e.d. als motief, kunnen kunst en cultuur ook ingezet worden als middel om andere doelen te bereiken (sociale cohesie, vestigingsklimaat e.d.). Deze doelen zijn dan wel afgeleid, maar ze tellen wel mee en dat zeker bij gemeenten.

Wat kunst en cultuur nu eigenlijk inhouden, is ook weer zo'n lastige vraag. Maar ook daarop is antwoord mogelijk. Wat bij kunst permanent centraal staat, is de artistieke kwaliteit. Of het nu uitingen zijn op het gebied van beeldende kunst, theater,

letteren, drama, dans, muziek, muziektheater, audiovisuele kunst, altijd staat de artisticeit van het werk (beeld, voorstelling, concert, etc.) voorop. Het begrip artisticeit heeft uiteraard ook enige uitleg. Meestal heeft men genoeg aan de trits zeggingskracht, oorspronkelijkheid en ambachtelijkheid. Maar onder invloed van het multiculturele debat komen daar wellicht nog criteria als context, traditie, diversiteit e.d. bij.

Kunst en cultuur worden vaak als één begrip aangeduid. Als men dat doet, dan dient cultuur in het verlengde te liggen van kunst. Dat wil zeggen dat de kern van het gebodene van kunstinhoudelijke, dus artistieke aard is. Cultuur kan ook een heel andere betekenis hebben. Dan komen we in de buurt van leefstijl, normen en waarden, taal en religie. Dat is hier niet de bedoeling.

Bij cultureel erfgoed is de band met kunst en cultuur wél evident. Waar het gaat om de culturele dan wel cultuurhistorische betekenis van gebouwen, parken, monumenten, archieven, archeologie en dergelijke kan aansluiting gevonden worden bij het kunst- en cultuurbeleid. Het cultureel erfgoed past dan ook goed als thema binnen Cultuur en School.

Deze publicatie is binnen vrij korte termijn tot stand gekomen. Het was de bedoeling juist in deze tijd dat het onderwerp culturele diversiteit en divers cultuurbeleid fors in de aandacht staat, een VNG-publicatie aan te bieden. De auteur, drs. Yvonne van Baarle, heeft daarbij veel steun ondervonden van drs. Lydia Jongmans, beleidsmedewerker cultuur en media van de VNG. Een aantal personen heeft desgevraagd het manuscript van kritisch commentaar voorzien. Waar mogelijk, zijn de gemaakte opmerkingen verwerkt. Van de Leescommissie maakten deel uit:

EXTERN:

Mw. mr. I.Y. Tan, lid Eerste Kamer voor de PvdA, voorzitter multi etnisch vrouwen netwerk PvdA, voorzitter Cosmic Theater

Mw. drs. M. Wester, wnd. hoofd afdeling Beleidsontwikkeling, directie Algemeen Cultuurbeleid Ministerie van OCW

Drs. R. Azarhoosh, directeur Delzenne & Azarhoosh Groep, adviseurs van beleid en organisatie, tevens bestuurder van een aantal culturele instellingen

Drs. H.D. Roodenburg, hoofd sectie Welzijn en Zorg en **M.A. Sewgobind**, beleidsmedewerker afdeling Programma- en Kennismanagement Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling

STICHTING CULTUURFONDS VAN DE BANK NEDERLANDSE GEMEENTEN:

Mw. E.J. van Duijn, burgemeester van Lochem

Mw. M. Salet, burgemeester van Hoogezand-Sappemeer

Mr. N. Heijstek, secretaris Cultuurfonds

VERENIGING VAN NEDERLANDSE GEMEENTEN:

Mw. I. Ketelaar, projectleider Vreemdelingenzaken en Integratie

Drs. J. van Leijenhorst, hoofd taakveld Jeugd, Onderwijs en Cultuur

Het moge duidelijk zijn dat ook al is rekening gehouden met de opmerkingen van de Leescommissie, dit niet betekent dat zij de publicatie geheel en al onderschrijven. Inhoudelijk is de commissie niet gecommiteerd. Eén opvatting over divers cultuurbeleid is er niet en gelukkig maar. Discussie moet mogelijk zijn. De hoop is dat deze publicatie daarvoor een handreiking aan gemeenten biedt.

De cultuur- participatie in Nederland

De Cultuurparticipatiewet
2019 (Cultuurfonds)

De Cultuurparticipatiewet
2019 (Cultuurfonds)

De Cultuurparticipatiewet
2019 (Cultuurfonds)

De Cultuurparticipatiewet
2019 (Cultuurfonds)

De Cultuurparticipatiewet
2019 (Cultuurfonds)

De Cultuurparticipatiewet
2019 (Cultuurfonds)

De Cultuurparticipatiewet
2019 (Cultuurfonds)

De Cultuurparticipatiewet
2019 (Cultuurfonds)

De Cultuurparticipatiewet
2019 (Cultuurfonds)

De Cultuurparticipatiewet
2019 (Cultuurfonds)

1

Mensen van jongs af aan systematisch volgen in hun culturele ontwikkeling is een tamelijk nieuwe tak van sport. Cultuurparticipatie-onderzoek is iets van de laatste 25 jaar. Op gegevens die daaruit voortvloeien, zullen we ons moeten baseren. Twee rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) staan daarbij centraal: 'Het bereik van de kunsten' (een onderzoek naar veranderingen in de belangstelling voor beeldende en podiumkunsten sinds de jaren zeventig) uit 2000 en het Sociaal en Cultureel Rapport 2002. Participatiestudies op het terrein van media en letteren en op dat van het culturele erfgoed zijn niet geraadpleegd. Alleen de participatievormen op het terrein van de kunsten zijn hier uitgelicht.

De uitkomsten, die via steekproeven onder de Nederlandse bevolking zijn verkregen, worden (helaas) in algemene percentages verwoord. Dat neemt niet weg dat er kennis valt te nemen van een aantal interessante gegevens. In 1995 werd voor het eerst naar het geboorteland van de respondenten en dat van hun ouders gevraagd. Achteraf gezien is dat laat, maar de belangrijkste bevindingen die het SCP over het onderwerp 'allochtonen en cultuurparticipatie' heeft opgetekend, zullen hieronder niet onvermeld blijven.

Om maar gelijk met de deur in huis te vallen: wie worden er tot allochtoon gerekend? En is de term 'allochtoon' wel een goede aanduiding of is migrant dan wel nieuwkomer of nieuwe Nederlander

beter op zijn plaats? Na veel omzwervingen en gepieker wordt hier gekozen voor de neutrale term 'allochtoon' in de veel gebruikte omschrijving van het CBS: *allochtonen zijn alle personen van wie ten minste één ouder in het buitenland geboren is*. Deze definitie laat nu geen discussie toe, in hoofdstuk 2 wel wanneer dit onderwerp uitvoerig terugkomt.

Cultuurparticipatie kost de overheid geld. Daar zijn meerdere motieven voor. Eén ervan is dat culturele voorzieningen van belang zijn voor de individuele ontplooiing van mensen. Nu is het niet zo dat de totale uitgaven voor cultuur evenredig zijn verdeeld over de verschillende bevolkingsgroepen. Het profijt van de overheid blijkt meer ten gunste van de hogere inkomensgroepen te komen naarmate het culturele en educatieve gehalte toeneemt. Traditionele culturele competenties lijken het beeld te domineren. Deze zijn vooral te vinden bij ouderen en hoger opgeleide personen. Toch zijn er (gelukkig) nuances. Kunstzinnige vorming – muziekschool, balletschool, vrije academie, creativiteitscentrum – is verantwoordelijk voor het meer dan evenredige profijt van huishoudens in de laagste inkomensgroep. Openbare bibliotheken schuiven al iets meer op naar de hogere inkomensgroepen. De climax ligt bij de uitvoerende kunsten – toneel, ballet, concert, opera – en musea. Huishoudens in de twee hoogste inkomensgroepen hebben hiervan het meest profijt. Deze enigszins scheve verdeling van overheidsgelden – waarbij in dit geval de hogere inkomensgroepen meer profiteren dan de lagere – is niet iets typisch voor kunst en cultuur. Dat is een schrale troost.

1.1 De geregistreerde deelname

De belangstelling voor kunst en cultuur kan zich op verschillende manieren uiten. Hier worden vier participatievormen onderscheiden te weten:

- het beoefenen van kunstzinnige activiteiten;
- het zelf verzamelen van kunstvoorwerpen;
- het bezoek aan uitvoeringen, voorstellingen en tentoonstellingen;
- het volgen van (informatie over) kunst via televisie, radio en eigen afspeelapparatuur.

Op ieder terrein is onderzocht hoe groot de belangstelling is en hoe de groep belangstellenden is samengesteld. Belangstellenden manifesteren zich

in actieve en receptieve kunstparticipatie. Actief zijn degenen die zelf een van de kunstvakken beoefenen. Zij worden oneerbiedig amateurs genoemd. Met receptief wordt aangeduid dat men als het ware de kunst tot zich neemt, 'ontvangt'. Men is dus luisteraar, toehoorder of kijker, in de meeste gevallen geniet er van kunst. We zullen, zij het globaal, zien wat het SCP daarover te zeggen heeft. Eerst komen alle Nederlanders aan bod, in 1.4 wordt de deelname van allochtonen nog een keer apart genomen.

Het beoefenen van kunstzinnige activiteiten

Het meest recente peiljaar 1995 toont aan dat de omvang van de groep beoefenaars van kunstvakken niet veranderd is. Ongeveer een vijfde van de bevolking neemt hieraan deel. Terwijl tekenen, schilderen en grafisch werk de grootste liefhebberij is, komen zingen en musiceren op een gedeelde tweede plaats. De podiumvakken zang, muziek, dans en theater bij elkaar winnen het echter als men deze plaatst tegenover de traditionele beeldende vakken. Amateurbeoefenaars van kunstvakken bezoeken vaker dan niet-beoefenaars kunst en cultuur. Het conventioneel – zo men wil: traditioneel – cultuuraanbod profiteert daar het meest van. De deelname aan muziekscholen, creativiteitscentra en het lidmaatschap van amateurverenigingen zijn bevorderlijk voor de receptieve participatie en omgekeerd. De aanhang van cultuureducatieve instellingen (muziekscholen e.d.) is in vergelijking met andere culturele instellingen minder eenzijdig naar opleidingsachtergrond samengesteld. Bij de verenigingen is zelfs een wat hoger percentage lager dan hoger opgeleiden aangesloten. Dat zijn gegevens die we moeten onthouden.

Het zelf verzamelen van kunstvoorwerpen

Een kunstwerk lenen of kopen is de tweede vorm van cultuurparticipatie. Hiervoor kan men terecht bij de kunstenaar zelf of kan men een instelling laten bemiddelen. Galeriers, kunsthandels, veilinghuizen en kunstuitleencentra zijn de belangrijkste bemiddelaars. De groei van het aantal kunstuitleencentra en hun collecties is gepaard gegaan met een toename van het aantal abonneementhouders. Uit de jaarcijfers 2001 van de Federatie Kunstuitleen (FKU) blijken er 115.250 abonneementen te zijn en 285.000 bezoekers. Tevens worden 100.000 leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs bereikt. Naarmate men langer lid is van een kunstuitleencentrum heeft men vaker kunst gekocht, zowel via de kunstuitleen als via een galerie. Uit onderzoek onder kunstenaars is bekend dat in 1995 33% hun werk vanuit het atelier verkocht, 56% deed dat via een galerie of kunsthandel.

Het bezoek aan uitvoeringen, voorstellingen en tentoonstellingen

Een derde manier van participatie is het bezoek aan culturele instellingen. Het gaat dan om toneel, ballet en muziek in schouwburgen en concertzalen – de zgn. traditionele cultuur – alsook om beeldende kunst in kunstmusea en galeries. Over het algemeen is het aantal participanten, dat een dergelijke culturele instelling bezoekt, op jaarbasis licht gestegen. Een relatief sterke toename van de belangstelling valt waar te nemen als uitsluitend naar de podiumkunsten wordt gekeken. In deze sector steeg het percentage bezoekers van 36 in 1979 naar 43 in 1995.

Als participatie breed wordt omschreven (inclusief de zgn. populaire cultuur met bezoek aan popmuziek, jazz, musical en bioscopen) dan bezocht - over de periode 1979/1995 - twee derde van de bevolking jaarlijks tenminste eenmaal een culturele instelling. Na de bioscoop is het museum het meest populair. Als men amateurtoneel en beroeps bij elkaar optelt, dan is toneel de meest bezochte podiumkunst. Van de 23% van de bevolking die in 1995 toneel bezocht, ging 11% naar een amateurvoorstelling. Uitgaande van deze berekening bereikt toneel een even groot deel van de bevolking als popmuziek, jazz en musical samen.

Het volgen van kunst via televisie, radio en eigen afspeelapparatuur

Een vierde manier van participeren is het bekijken of beluisteren van kunst en cultuur door middel van elektronische media. Dankzij televisie, radio en cd kunnen personen die niet gewend zijn kunstevenementen te bezoeken toch regelmatig met kunst in aanraking komen. De groep die kunst via de media volgt is omvangrijker en breder samengesteld dan de selecte groep die de weg naar de podia en musea weet te vinden. Het aantal personen dat langs de weg van de elektronische media klassieke muziek beluistert, is ruim drie keer groter dan het directe bereik van klassieke concerten in muziekcentra. Ook andere kunstprogramma's op televisie trekken in vergelijking met live-evenementen veel kijkers; in 1995 keek 39% van de bevolking weleens. Programma's over film waren daarbij favoriet (33%), gevolgd door die over theater (23%), beeldende kunst (21%) en architectuur (21%).

Het bereik en gebruik van de openbare bibliotheek

Ook al maken de openbare bibliotheken deel uit van andere participatie-onderzoeken, enige informatie mag hier toch niet ontbreken. Eén van de belangrijkste functies van de bibliotheek is de culturele functie: het openstellen van allerlei culturele bronnen, bijvoorbeeld het beschikbaar stellen van de collectie. Naast de culturele functie is vooral de toegang tot informatie van zeer uiteenlopende aard die mensen naar de bibliotheek trekt. In de grote steden telt het publiek relatief veel allochtone bezoekers.

Het bereik van de bibliotheek is zeer ongelijk verdeeld over de verschillende leeftijdsgroepen. De Vereniging van Openbare Bibliotheken komt zelf tot de volgende cijfers. De bibliotheek bereikt

meer dan negen op de tien schoolgaande kinderen (9 tot en met 12 jaar) en meer dan twee op de dertieners (13 tot en met 17 jaar). Bij het achttiende levensjaar ligt evenwel een omslagpunt. De bibliotheek bereikt een meerderheid van de minderjarigen en een minderheid van de meerderjarigen. Omstreeks een kwart van de groep 18 tot en met 20 jaar is lid van de bibliotheek; bij de oudere bevolkingsgroepen is dit minder dan 20%.

De uitleen is substantieel gedaald. Deze sombere constatering staat in verband met het verschijnsel 'ontlezing'. Het Tijdbestedingsonderzoek van het SCP toont aan dat in de periode 1975 tot 2000 het percentage lezers van boeken is gedaald van 49% tot 31%. Het sterkst is de ontlezing onder jongeren: in 1975 las nog 58% van de jongeren in de onderzoekswEEK, in 2000 was dit gedaald tot 24%.

Ondanks het feit dat lezen een minder gewilde bezigheid is geworden, is het juist de bibliotheek waar veel mensen – jongere en oudere – de eerste stappen doen in de wereld van het geschreven woord. De bibliotheek is laagdrempelig richting literatuur, ontspanning, kennis, leren, informatie, het internet en muziek. Voor mensen die starten vanuit een achterstandspositie en extra steun en aandacht nodig hebben, is binnen de lokale gemeenschap de bibliotheek de aangewezen plek, te meer als daar ook nog op een natuurlijke wijze wordt samengewerkt met andere educatieve en culturele instellingen. De ambitie om de bibliotheek uit te bouwen tot een centraal knooppunt, waarin verbindingen met onderwijs, musea, archieven, podia en boekhandels vanzelfsprekend zijn, kan alleen maar van harte worden toegejuicht.

1|2 Enkele kenmerken

Wie zijn deze cultuurparticipanten? Valt er iets over hen te zeggen? En waar bevinden zij zich in Nederland?

Niet alle bevolkingsgroepen zijn er in gelijke mate bij betrokken. De grootste verschillen in deelname houden verband met leeftijd en opleidingsniveau. Jong en oud divergeren, zo blijkt, en interesse hangt samen met het opleidingsniveau. Veel minder doen geslacht, de gezinssituatie, maatschappelijke positie, levensbeschouwing, geografische

herkomst en geboorteland ertoe. Dat zegt heel wat.

De jeugd tot 16 jaar kent een hoge graad van cultuurparticipatie. Het gaat om bijna de helft van de jeugdigen. Dit is allang het geval. Veel invloed hierop hebben ouders en school. Jongeren tussen de 6 en 16 jaar beoefenen vaak kunstzinnige activiteiten. Van deze leeftijdsgroep nam in 1991 maar liefst 69% deel aan kunstvakken. Dit grote aandeel onder de beoefenaren van kunstvakken ondervindt – overigens op een positieve manier – enigszins concurrentie door de opkomst van ouderen. Die zijn actiever geworden waardoor zij op dit terrein meer op jongeren zijn gaan lijken. Ook het bezoek aan musea en in mindere mate dat aan traditionele podiumkunsten kent een piek onder de 11-16-jarigen: 30 tot 40% van deze leeftijdsgroep pleegt dergelijk bezoek. Na deze levensfase neemt vooral het bezoek aan musea sterk af. Dat keert weer terug als men volwassen is geworden.

Een minderheid onder de jongeren van nog geen 30% blijft zich wél interesseren voor kunst. In de leeftijd tussen de 16 en 26 jaar wordt een schouwburg of concertzaal overwegend (56%) in gezelschap van vrienden bezocht. Een veel grotere groep jongeren heeft echter belangstelling voor bioscoopfilms, populaire muziek en kunst via de media. Hier is een relatief zelfstandig participatiepatroon mee gemoeid. Het lijkt er op dat deze belangstelling van de jeugd voor de populaire cultuur geen tijdelijke bevoegenheid is, maar het karakter heeft van een levenslang interessegebied. De cijfers wijzen die richting uit. Bij popmuziek, jazz, musical en cabaret zijn de 16-35-jarigen sterk oververtegenwoordigd. Ook steeg het bezoek onder de 36-45-jarigen.

Naast het populaire cultuurpatroon valt er, als we het SCP volgen, nog een tweetal participatiepatronen te onderschei-

den. Bezoek aan galeries en kunstmusea blijkt vaak samen te gaan met bezoek aan andere soorten musea. Dat wijst op een participatiepatroon. Weer een ander patroon vormen beroepstoneel, klassieke muziek en ballet. Bezoek aan klassieke muziekconcerten komt overigens ook voor bij een interesse voor beeldende kunst. Het ligt voor de hand dit tweetal participatiepatronen samen te voegen en dat doen wij ook in het vervolg onder het kopje traditionele cultuur(patroon). Is het traditionele cultuurpatroon sterk gerelateerd aan het niveau van de opleiding, de deelname aan populaire cultuur wordt daarentegen sterker door leeftijd dan door opleiding beïnvloed.

Traditionele podiumkunsten, kunstmusea en galeries trekken relatief veel publiek uit de leeftijdsklassen van 36 tot 65 jaar. Bij de traditionele podiumkunsten verschilt de leeftijdsverdeling bij klassieke muziek van die bij toneel. Vooral de klassieke concerten trekken een oud publiek; het toneel slaagt er beter in jongeren te betrekken. Als amateurtoneel wordt meegeteld, komen zelfs de meeste bezoekers uit de leeftijdsklasse van 6-15 jaar. Bij het beroepstoneel ligt de leeftijd evenwel tussen de 26 en 55 jaar.

De belangstelling voor traditionele podiumkunsten en voor beeldende kunsten is in de afgelopen decennia onder ouderen sterk toegenomen. Omdat onder jongeren een tegengestelde tendens valt waar te nemen, vergrijsst het kunstpubliek. Met name bij de groep 16-25-jarigen is de deelname achtergebleven of in het beste geval min of meer gelijk gebleven.

Onder de bevolking van 46 jaar en ouder nam het aantal kunstzinnige amateurs en het percentage bezoekers van culturele instellingen toe. Een hoog aantal 45-plussers – het middelbaar en hoger opgeleide segment hiervan – bezorgt de concertzalen een flinke klandizie. Tot 45 jaar betreft dit nog geen 20% van de bevolking, van 45 tot 65 jaar is dit echter gegroeid tot een kwart. Het lijkt er op dat nogal wat ouderen daar eerder in hun levensloop niet toe kwamen. De 45-plussers oftewel de 46-64-jarigen horen al evenzeer tot de groepen die over de jaren heen gerekend vaker beeldende kunst huurden of kochten. Is dit laatste vaker een mannen- dan een vrouwenaangelegenheid, bij de andere vormen van cultuurparticipatie is het overwicht van vrouwen

groter. Vrouwen nemen over het algemeen meer deel aan kunst en cultuur.

Dat hoger opgeleiden oververtegenwoordigd zijn onder de cultureel actieve is algemeen bekend. Hun interessegebied is vaak breder dan bij lager opgeleiden. Niet alleen is er bezoek aan diverse kunstuitingen, ook het verdere vrijetijdsgedrag kent een grote diversiteit. Men combineert veel.

Culturele competentie en een brede oriëntatie hangen dus sterk samen met het niveau van de genoten opleiding.

Opmerkelijk is dat hoger opgeleiden, die vanaf 1960 middelbaar en hoger onderwijs doorliepen, een combinatie aan de dag leggen van 'hoge' en 'lage' cultuur. Zij hebben hun gēne voor de populaire cultuurproducten afgelegd. Vandaar dat bij het bezoek van populair podiumaanbod het percentage hoger opgeleiden steeg, waardoor het verschil met lager opgeleiden groter is geworden. Ook bij het culturele mediagebruik neemt het percentage deelnemers toe naarmate het opleidingsniveau hoger ligt. Kunst kopen is eveneens een kunstzinnige activiteit van hoger opgeleiden.

Aangetoond is dat bezoekers van kunstmanifestaties zich veeleer onderscheiden door een hoog opleidingsniveau en een culturele achtergrond dan door een hoog inkomen. Dat neemt niet weg dat de meeste bezoekers die een hogere opleiding hebben voltooid tevens tot de meer welgestelde groepen behoren. De verschillen tussen hogere en lagere inkomensgroepen worden voor bijna de helft veroorzaakt door verschillen in het behaalde opleidingsniveau. Vergeleken met het opleidingsniveau is de invloed van de hoogte van het inkomen klein.

Maakt het iets uit waar men woont? Een beetje wel. De meest spraakmakende culturele instellingen zijn in de grote steden te vinden en dan met name in het westen van het land.

Grottestadsbewoners geven blijk van een

grotere cultuurparticipatie, wat aan de invloed van het aanbod wordt toegeschreven. Maar in Nederland zijn de 125 schouwburgen en concertzalen, de 800 musea, 84 poppodia, 500 bibliotheken (met 1100 vestigingen) en 200 centra voor kunstzinnige vorming redelijk verspreid. Zelfs bij de orkesten – 13 in getal – is dit, onder toezicht van de rijksoverheid, aardig gelukt. Ook steden met minder inwoners en de provincies zijn niet van voorzieningen verstoken. In hoofdstuk 8 wordt hier meer gedetailleerd op ingegaan.

13 Culturele overdracht

Om te bezien hoe het met de kunstparticipatie gesteld is, onderscheidt het SCP verschillende levensfasen. De 6-15-jarigen worden gerubriceerd in de eerste levensfase. En dan blijkt ten aanzien van deze leeftijdsgroep dat vooral de opvoeding in het gezin en de cultuureducatie op school van invloed zijn. Deze invloeden werken in de rest van het leven door. Etnische herkomst heeft slechts een geringe invloed op de deelname aan culturele activiteiten van 6-15-jarigen. Allochtone kinderen participeren niet minder dan autochtone kinderen. Bij het volgen van kunst via de media en bij het bezoek aan traditionele podiumkunsten zijn Surinaamse en Antilliaanse kinderen zelfs actiever dan autochtone kinderen. Bij het culturele mediagebruik geldt hetzelfde voor Turkse en Marokkaanse kinderen. Voor zover kinderen van genoemde etnische achtergrond al onderdoen voor autochtone kinderen, blijken de verschillen grotendeels samen te hangen met de sociale achtergrond van de ouders. Ouders zijn ook voor allochtone kinderen belangrijk voor de kennismaking met kunst en cultuur. Wil men het proces positief beïnvloeden dan lijkt de moeder daarbij de sleutelfiguur.

Maar ook als ouders op het gebied van kunst en cultuur niet actief zijn, deed in 1995 bijna de helft van de kinderen toch aan een of meer kunstzinnige activiteiten mee. Op basisscholen behoren de kunstvakken tot het vaste lesrooster en voeren leerlingen zelf regelmatig culturele activiteiten uit. Vrijwel alle basisscholen organiseren binnen en buiten schooltijd culturele activiteiten. Uit eerder onderzoek bleek al dat de dosis kunsteducatie in het basisonderwijs een blijvende invloed heeft op de culturele belangstelling in het latere leven.

Alhoewel voor culturele overdracht het gezin nummer één staat, is de school een goede tweede als het gezin een culturele introductie niet biedt.

Ter continuering van de culturele overdracht is de cultuureducatie tegenwoordig ingebed in het voortgezet onderwijs. Binnen het voortgezet onderwijs is er onderscheid tussen basisvorming, vmbo, havo en vwo.

In de basisvorming zijn er twee kunstvakken en de beschikbaarstelling van cultuurbonnen (cultuurvouchers) voor culturele activiteiten buiten school. Voor iedere leerling is er jaarlijks een CKV-voucher gereserveerd ter waarde van 5,70 euro, klassikaal te besteden. In het nieuwe stelsel met vier leerwegen binnen het vmbo, waar 60% van de leerlingen terecht komt, is culturele en kunstzinnige vorming (CKV) in het derde en vierde leerjaar een verplicht vak. Bij de twee hoogste leerwegen kan men daarnaast eindexamen doen in een kunstvak. Er zijn ook cultuurbonnen voor het vmbo. Bij de tweede fase havo en vwo, waar er sprake is van vier profielen, is CKV1 evenals in het vmbo overal een verplicht vak. Behalve dat kan men in het profiel Cultuur en Maatschappij kiezen voor CKV2 (kunsttheorie) en CKV3 (een kunstvak). Voor leerlingen die examens doen in Grieks of Latijn is klassieke culturele vorming (KCV) verplicht. Leerlingen in de tweede fase kunnen eveneens gebruik maken van cultuurbonnen. Bij het vmbo en de tweede fase havo/vwo zijn er voor de leerlingen bonnen ter waarde van 22,70 euro beschikbaar, die ze individueel en naar eigen keuze kunnen besteden bij culturele instellingen. Sommige scholen kiezen er voor om deze bonnen of een deel daarvan collectief te besteden. Daarnaast kunnen deze leerlingen rekenen op een CJP/CKV kortingspas.

Of dit tegenoffensief onder meer tegen de lokroep van de populaire amusementsindustrie voldoende soelaas biedt,

is nog te vroeg om te constateren. Het is in ieder geval vanuit het gegeven dat via het onderwijs uiteenlopende bevolkingsgroepen al op jonge leeftijd bereikt worden, dat de schoolse cultuureducatie meer politieke aandacht heeft gekregen.

14 Allochtonen en cultuurparticipatie

In 1995 is voor het eerst gevraagd naar het geboorteland van de respondenten en hun ouders. In het SCP-onderzoek vallen onder allochtonen personen van wie beide ouders buiten Nederland zijn geboren en die zelf in Nederland of in het geboorteland van hun ouders zijn geboren. Deze definitie is 'strakker' dan die welke het CBS hanteert. Hoe het ook zij, op basis hiervan kan in elk geval de deelname onder autochtonen en allochtonen vergeleken worden. Als we weer de vier participatievormen volgen, dan valt het volgende op.

Wat het beoefenen van kunstvakken aangaat, nemen Turken en Marokkanen minder dan gemiddeld deel aan podiumvakken en personen van Nederlands-Indische of Molukse afkomst minder aan beeldende vakken. Op beide terreinen doen Surinamers en Antillianen nauwelijks onder voor autochtone Nederlanders. Turken of Marokkanen worden nog zeer weinig aangetroffen bij cultuureducatieve voorzieningen en amateurverenigingen. Surinamers en Antillianen blijven op dit punt ook achter, maar niet in die mate. Vooral de amateurverenigingen weten weinig leden uit de minderheidsgroepen te trekken. Instellingen op het gebied van kunsteducatie en het particuliere lesaanbod hebben wel een evenredig bereik onder leden uit de Indische of Molukse gemeenschap.

Onder de klandizie van galleries en kunstuitleencentra bevinden zich nauwelijks Marokkanen of Turken. Van de Surinaamse en Antilliaanse gemeenschap komen er al wat meer, maar opmerkelijk is dat het percentage leners en kopers van Indische of Molukse afkomst het gemiddelde overstijgt. Hoe dit zich verhoudt met de relatief geringe deelname aan beeldende vakken, is een open vraag. Men zou anders verwachten.

Zie ook tabel 1 'Belangstelling voor kunst, naar geboorteland, bevolking van 6 jaar en ouder' op pagina 17.

TABEL 1 BELANGSTELLING VOOR KUNST, NAAR GEBORTELAND, BEVOLKING VAN 6 JAAR EN OUDER, 1995 (IN PROCENTEN)

	Nederland	Turkije/ Marokko	Suriname/ Antillen	Ned. Indië/ Molukken	Overig
Deelname kunstvakken (a)	37	28	31	33	37
Beeldend vak	18	18	18	13	19
Podiumvak	23	10	20	21	21
Bezoek culturele instellingen (b)	50	24	32	44	45
Traditionele podiumkunsten (c)	31	13	21	31	29
Populair podiumaanbod (d)	26	9	19	29	24
Kunstmuseum (e)	17	5	6	22	24
Galerie	19	3	8	25	19
Volgen van kunst via elektronische media	63	49	61	69	66
Kunstprogramma's op televisie en radio	39	28	35	49	42
Klassieke muziek op televisie, radio, cd of plaat	50	36	48	60	53
Zelf verzamelen van kunst (e)	6	1	3	8	8
Lid kunstuitleen	2	0	1	3	2
Zelf kopen beeldende kunst	5	1	3	6	7

- (a) Alle in tabel 1 genoemde vakken, gegevens uit 1991 in plaats van 1995.
 (b) Bezoek aan toneel, klassieke concerten, ballet, cabaret, musea of galleries.
 (c) Toneel, concerten klassieke muziek, opera, operette en ballet.
 (d) Cabaret, popmuziek, jazz, musical.
 (e) Gegevens uit 1979 in plaats van 1983.

Bron: SCP (AVO '95)

PAUL SCHNABEL

Op zichzelf is het met de belangstelling voor 'hoge cultuur' helemaal niet zo slecht gesteld, maar als het doel is meer lagen van de bevolking en dat ook nog in grote aantallen tot publiek van dat aanbod te maken, is er nog een lange weg te gaan.

De belangstelling uit allochtone kring blijft ook bij het bezoek aan culturele instellingen achter. Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen gaan veel minder dan autochtonen naar de podia - de populaire zowel als de conventionele - en minder ook naar kunstmusea en galleries. Opnieuw zijn personen uit Nederlands-Indië en de Molukken hier de uitzondering. Hun belangstelling voor beeldende kunst, die eerder al groot bleek bij de kunstuitleen en kunstaankoop, is ook meer dan gemiddeld bij kunstmusea en galleries. Verder is deze groep oververtegenwoordigd bij het populaire podiumaanbod en evenredig vertegenwoordigd bij de traditionele podiumkunst.

Turken en Marokkanen volgen minder dan anderen kunstprogramma's via radio en televisie. Bij het gebruik van de elektronische media valt op dat Turken en Marokkanen zenders verkiezen in de eigen taal en dus minder dan autochtone Nederlanders de Nederlandstalige publieke en commerciële omroep inschakelen. Vooral onder oudere immigranten zijn de (satelliet)zenders uit het moederland populair. Van de Turken besteedt 68% en van de Marokkanen 42% vrijwel dagelijks een groot deel van hun kijktijd aan deze zenders. Opnieuw onderscheidt de groep van Indische of Molukse afkomst zich. Een meer dan gemiddelde belangstelling wordt hier aan de dag gelegd voor cultuur, die thuis langs elektronische weg valt te beleven.

Interessant is het inzicht dat het SCP-onderzoek in de cultuurparticipatie van Indische Nederlanders en Molukkers geeft. Deze bevolkingsgroep scoort hoog. Deze positieve resultaten staan echter in schril contrast met de nieuwste inzichten van het SCP die niet zo'n gunstig perspectief schetsen als het gaat om de maatschappelijke positie, met name van Molukse vrouwen. De derde generatie, die in wezen buiten de allochtonen-definitie van het CBS valt, vertoont een terugslag ten opzichte van de tweede generatie. Er lijkt sprake van een stagnerende sociaal-culturele integratie. Of dat gevolgen heeft voor de cultuurparticipatie is niet duidelijk. Het onderwerp sociaal-culturele integratie wordt in hoofdstuk 3 behandeld.

15 Informele cultuur

Wat geregistreerd is, zijn we op het spoor. Naar wat informeel is, moeten we raden. Dat heeft nadelen, omdat de verwachting is dat met name allochtone bevolkingsgroepen en jongeren op het vlak van de informele cultuur veel ondernemen. De wens is om ook dat te 'registreren'. Allochtonen zouden minder vaak gebruik maken van het formele gesubsidieerde circuit en zich meer in hun eigen kring inlaten met cultuur. Men moet dan denken aan niet-reguliere locaties als feestzalen, cafés en huiskamers waar gemusiceerd, gedanst en gezongen wordt. Feesten 'in eigen kring' zijn geliefd bij jongeren en ook iets meer dan gemiddeld bij allochtonen. Er zijn onderzoeksbureaus die over dit soort deelname gegevens verzamelen.

Strategisch beleidsonderzoek uit 1996 van Hans Onno van den Berg - in opdracht van Platform Amateurkunst - wees er al op dat allochtone Nederlanders net zo vaak enige vorm van amateurkunst beoefenen als autochtonen. Een andere kunstinhoudelijke voorkeur, een andere opvatting over het begrip amateur, onbekendheid met het begrip vereniging en vrijwilliger en gebrek aan allochtoon kader zijn er vaak de oorzaak van dat kunstzinnige activiteiten elders en anders plaatsvinden en niet bij de gesubsidieerde infrastructuur voor amateurkunst. De door allochtonen beoefende kunsten zijn volgens Van den Berg onder te verdelen in vier hoofdclusters: folklore, religie, klassiek en modern. De beoefening loopt van een soms nostalgische folklore via de viering van religie en feesten naar de wens via muziek of dans een carrière te maken. Amateurkunstenaar voelt bijna niemand zich. (Hij maakt in dit opzicht een vergelijking met de popmuziek waar de scheiding tussen professional en amateur ook niet zo strikt is.) Men beoefent de podiumkunsten veelal niet om de kunst zelf

of ter zelfontplooiing, maar voor het algemene of individuele nut.

Culturele activiteiten van allochtonen komen zo blijkt uit de waarneming door Van den Berg in georganiseerd verband voor bij politieke zelforganisaties, kerken en religieuze organisaties, bij buurthuizen en jongerencentra, dancings en discotheken en tot slot wedstrijden, talentenjachten en de lokale televisie. Men zou bij het kunstbeleid voor allochtonen moeten zoeken naar plaatsen waar er verbindingen te leggen zijn tussen de gesubsidieerde infrastructuur en de allochtone (amateur)kunstbeoefening. Hij denkt hierbij ook aan de reguliere amateurkunstorganisaties, die integraal beleid nog vaak gelijk stellen aan niets doen richting allochtonen.

Het eerste doel, aldus Van den Berg, moet zijn het bevorderen van de amateurkunst en niet veraf gelegen doelstellingen als integratie en emancipatie. Deze laatste kunnen overigens wel het gunstige gevolg zijn van de deelname. Per situatie moet bezien worden of allochtonen als bijzondere doelgroep moeten worden benaderd of als deel van de bevolking met een achterstand. In wijken met grote groepen allochtonen ligt volgens hem een aparte aanpak voor de hand; in buurten met veel algemene achterstand kan daarop de nadruk worden gelegd. En als we het over beleid hebben, zo luidt zijn aanbeveling, dat moet niet alleen voor maar ook door allochtonen worden bedacht en uitgevoerd.

De tijd staat niet stil, ontwikkelingen gaan door. In 2001 zette bijvoorbeeld de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (Skvr) een nieuw koers uit om het vrijetijdsaanbod zodanig te veranderen dat dit leidt tot een grotere deelname van de multicultureel samengestelde jeugd. Noch het klantenbestand noch de docenten vormden een afspiegeling van de Rotterdamse bevolking qua leeftijd en etnische achtergrond. Men wilde vooral de moeilijk bereikbare groepen bij kunst en cultuur betrekken, kinderen en jongeren die te vinden zijn in wijken met een sociaal-economische achterstand.

De methodiek die wordt toegepast door de Skvr-sector Kunst Onder Andere (KOA) is wijkgericht en werkt vanuit de 'community arts' gedachte. Dit is binnen het Nederlandse culturele veld redelijk

nieuw. De Jeugdmonitor 2004 toont aan dat in buurthuizen niet alleen jongeren van diverse culturele achtergronden te vinden zijn, maar ook de zogenoemde 'probleemjongeren'. Ook interessant is: jongens bezoeken vaker buurthuizen dan meisjes en leerlingen op het vmbo vaker dan die op de havo of het vwo. Van de jongens zijn het vooral de Turkse en Marokkaanse jongens die regelmatig een buurthuis bezoeken en van de meisjes de Antilliaanse en Arubaanse meisjes. De Nederlandse leerlingen bezoeken het minst vaak een buurthuis. Verder blijkt dat degenen die tenminste één keer per week een buurthuis bezoeken vaker probleemgedrag vertonen dan die jongeren die minder vaak gaan.

Een andere benadering van kunst, in dit geval 'community arts' geheten, is in staat deze jongeren te bereiken. Het omgaan met kunst als doelstelling staat hierbij niet voorop; kunst wordt als middel ingezet om het doel sociale cohesie te bevorderen. Een nieuw gemeenschapsgevoel moet ontstaan. Het oude burgerschapsgevoel dat gebaseerd is op één nationale identiteit moet vervangen worden door een dat meer uitgaat van transnationale affiniteiten. Het gevoel er bij te horen, dient gestimuleerd te worden. En dat gebeurt met 'community arts'. Community arts wordt omschreven als een specifieke vorm van kunst met een methodiek die groeps- en vraaggericht is en die werkt met 'nieuwe' disciplines in (achterstands)wijken om diegenen te bereiken, die zelf niet de weg vinden naar de gevestigde culturele voorzieningen. Op deze manier worden bij de jongeren hun artistieke talenten ontdekt en hun artistieke vaardigheden verbeterd. Een mogelijk gevolg zou kunnen zijn dat hierdoor de drempel van cultuurparticipatie wordt verlaagd.

Het zijn ook nieuwe vormen van kunst die beoefend worden. In een soort combinatie van amateurkunst en cultuur-

educatie is men in groepsverband actief. De docenten en coaches zijn kunstenaars, die goed zijn in hun discipline. Ook wel komen de docenten voort uit de doelgroep zelf, omdat de nieuwe discipline nog niet voorhanden is in het reguliere aanbod. Het gaat dan om disciplines als graffiti, rap, dj'en (turntablism) en breakdance, de vier elementen van hiphop. Bij hiphop als jongerencultuur ligt de nadruk eerder op de erkenning van 'urban culture' als kunstvorm dan op de erkenning van de verschillende migrantenculturen. Dit nieuwe beleid, dat onmiskenbaar ook welzijnselementen bevat en kunst als middel, als proces hanteert, staat nog in de kinderschoenen. Het is goed dit Rotterdamse initiatief te blijven volgen.

Om culturele activiteiten, die buiten het reguliere circuit vallen, bij het kunst- en cultuurbeleid te betrekken is niet eenvoudig. Als er kans op is de kunstbeoefening van allochtonen uit de informele cultuur toe te leiden naar de formele cultuurparticipatie - en andersom! -, dan wordt er een brug geslagen, waardoor de overheid maatregelen kan nemen. Als het om amateuristische kunstbeoefening gaat, beschikt de overheid in de vorm van een muziekschool, creativiteitscentrum of dans-/balletschool over een aanknopingsmogelijkheid voor beleid. Het inschakelen van cultuurmakelaars (bemiddelaars tussen initiatieven en kunstinstellingen), cultuurscouts (verkenner en begeleiders van talent) en community-arts-workers (zie boven) kan behulpzaam zijn zowel richting cultuureducatie/amateurkunst als naar de professionele kunstinstellingen toe. Daarnaast staat de overheid nog een heel ander instrument ten dienste om de kunst- en cultuuruitingen van allochtone kunstenaars zichtbaar te maken: het houden van festivals. De festivalformule bovenop het reguliere aanbod, is een prima vorm om multicultureel aanbod aan een breed, gemengd publiek aan te bieden.

Zo langzamerhand begint door te dringen dat informele cultuurbeoefening en het kiezen voor eigen kring ook te maken kan hebben met het niet sluitende aanbod vanuit de gevestigde instellingen en podia. Maar het kan ook zijn dat veel activiteiten uit de informele cultuur thuishoren op het terrein van welzijn. Informele cultuur vormt in elk geval een interessant (beleids)onderwerp, waarover men nog lang niet is uitgedacht.

ERGO

Er is traditionele cultuur en populaire cultuur

Jongeren en ouderen hebben een verschillende belangstelling

Cultureel actief zijn hangt samen met het opleidingsniveau

Vrouwen participeren meer en moeders zijn belangrijk voor de overdracht

Turken en Marokkanen nemen minder deel aan kunst en cultuur dan anderen

Molukkers en Nederlands-Indiërs hebben hetzelfde deelnamepatroon als autochtonen

Veel kunstzinnige activiteiten van allochtonen spelen zich af in de informele cultuur

Nieuwe werkwijzen (community arts) en functies (cultuurmakelaars, cultuurscouts)

alsmede de bekende festivalformule zijn instrumenten waarmee de overheid een brug kan slaan richting informele cultuur

Aantallen allochtonen

2

Door de grote verscheidenheid aan materiaal, die CBS en SCP tegenwoordig weten te presenteren, vallen de ontwikkelingen van allochtonen in ons land op de voet te volgen. Hieronder wordt eerst bezien hoe we de verschillende groepen die naar Nederland zijn gekomen, het beste kunnen aanduiden. Daarna volgen in het oog springende gegevens over bevolkingstrends, arbeid, onderwijs en geografische spreiding. De arbeidsparticipatie wordt beschreven omdat arbeid een belangrijke factor is voor de emancipatie. Onderwijs en geografische spreiding krijgen aparte aandacht, omdat inzicht in deze twee onderwerpen van belang is voor het te voeren cultuurbeleid op lokaal niveau. Immers, zoals SCP-onderzoek uitwijst, hoe hoger de opleiding, die is genoten, des te meer kans dat de personen in kwestie vatbaar zijn voor deelname aan kunst en cultuur. Hoe het met de 'eigen' allochtone bevolking op gemeentelijk niveau gesteld is, is het laatste onderwerp dat hier uitgelicht wordt. In de paragraaf geografische spreiding komt aan de orde waar de verschillende etnische groepen in Nederland te vinden zijn. Dit alles gebeurt uiteraard in globale zin. Wie behoefte heeft aan gedetailleerder informatie, zal de publicaties van CBS en SCP zelf moeten raadplegen.

2|1 Een bruikbare definitie

Hiermee snijden we een lastig onderwerp aan. Velen laten de term 'allochtoon' alweer achter zich. Eerst was het

gastarbeider, toen buitenlander, migrant of medelander en nu weer nieuwkomer, nieuwe Nederlander of allochtoon. De gemeenteraad van Den Haag besloot unaniem de term 'allochtoon' te vervangen door de aanduiding van het land van herkomst, gekoppeld aan Nederlander, migrant of Hagenaar. De nuancering Turks-Nederlander, Koerdisch-Nederlander of Surinaams-Nederlander benadrukt dat het om verschillende groepen Nederlanders gaat, wat de eenheid in verscheidenheid verduidelijkt. Alleen, dat is zeker landelijk gezien niet altijd vol te houden, omdat generalisaties nu eenmaal onvermijdelijk zijn. Evenmin als de term 'culturele diversiteit' zou voldoen. Dat is ook een misverstand. Die term is voor veel betekenissen vatbaar en slaat vaak niet op personen. In hoofdstuk 8 komen we daar nog op terug. Een alternatief voor 'allochtoon' is op dit moment niet voorhanden. Waar mogelijk zullen synoniemen en nuances worden gebruikt.

Het CBS kiest onomwonden voor de term allochtonen en niet bijvoorbeeld voor etnische minderheden. Het begrip 'allochtoon' slaat op 'van elders afkomstig' en is vrij neutraal te hanteren evenals het equivalente begrip 'autochtoon' wat 'eigen' betekent, zoiets als afkomstig van de oorspronkelijke bewoners. Wat het begrippenpaar allochtoon/autochtoon bovendien voor heeft op etnische minderheden is dat zich hierbij gemakkelijker een meer op het individu gerichte benadering laat voegen.

Allochtonen in de definitie van het CBS zijn alle personen van wie tenminste één ouder in het buitenland is geboren. Allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren vormen de eerste generatie en allochtonen die in Nederland zijn geboren, de tweede generatie. Allochtonen van de eerste generatie worden onderverdeeld in de herkomstgroeperingen niet-westers en westers op grond van hun geboorteland.

Niet-westerse allochtonen zijn voornamelijk Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen (inclusief Arubanen). Dit zijn de 'klassieke' groepen, die steeds de doelgroepen van het beleid hebben gevormd. De meeste overige niet-westerse allochtonen komen uit landen als Irak, China, Somalië, Iran en Afghanistan. Deze overige niet-westerse allochtonen worden ook wel aangeduid als asiel-

migranten. De westerse allochtonen zijn in meerderheid arbeidsmigranten. Zij komen hoofdzakelijk uit Europa (Polen, Albanië, ex-Joegoslavië, etc.).

Het woord allochtoon staat niet gelijk aan immigrant. Immers de tweede generatie met tenminste één in het buitenland geboren ouder, is zelf hier in Nederland geboren. Zij zijn dus niet geïmmigreerd. Ook kun je niet zeggen dat 'allochtoon' iets met huidkleur te maken heeft. Neem bijvoorbeeld de ex-Joegoslaven. En wat te denken van al die niet-blanke 'autochtonen'? Naarmate de derde generatie in omvang toeneemt, komen er daarvan natuurlijk steeds meer. Nederland krijgt steeds meer kleur.

2|2 Demografische ontwikkelingen

In 2003 telde Nederland op een bevolking van 16,2 miljoen inwoners 3,0 miljoen allochtonen, waarvan 1,6 miljoen niet-westerse en 1,4 miljoen westerse allochtonen. Begin jaren zeventig was de groep niet-westerse allochtonen, voor bijna 80% bestaande uit Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen (inclusief Arubanen) nog maar 160 duizend personen groot. Om daar een idee van te krijgen: met 54 duizend personen vormden de Surinamers de grootste groep, gevolgd door 31 duizend Turken, 22 duizend Marokkanen en 22 duizend Antillianen en Arubanen.

Dertig jaar later was de Surinaamse bevolkingsgroep gegroeid tot 321 duizend en de Turkse tot 341 duizend. Verder wonen er anno 2003 in Nederland 295 duizend Marokkanen en 129 duizend Antillianen en Arubanen. Ook de overige groep van niet-westerse allochtonen steeg in omvang: van 34 duizend in 1972 naar 500 duizend in 2003.

Die stijging blijft de komende decennia voortduren. De schatting is dat het aan-

tal niet-westerse allochtonen zal toenemen van 1,6 miljoen in 2003 tot bijna 2,0 miljoen in 2010.

Binnen de overige niet-westerse allochtonen zullen de Aziaten de grootste groep zijn en in aantal de Turkse bevolkingsgroep zijn voorbij gestreefd. Zij groeien van 283 duizend personen in 2003 naar 397 duizend in 2010. Over het aantal westerse allochtonen bestaan verschillende prognoses. Enerzijds is de ervaring dat deze groep minder snel stijgt en van 1,4 miljoen in 2003 zal uitkomen op 1,5 miljoen personen in 2010. Anderzijds bestaat het vermoeden dat deze groep, die voornamelijk bestaat uit Oost-Europese arbeidsmigranten, juist groter wordt onder invloed van de grotere mobiliteit in de EU.

Momenteel is één op de tien inwoners van Nederland een niet-westerse allochtoon, in 2050 (maar dat is ver weg) zal dit aantal zijn verdubbeld. Met 3,5 miljoen niet-westerse allochtonen tegen die tijd zal dat er één op de vijf zijn.

2|3 Arbeid

Niet-westerse allochtonen behoren minder vaak tot de werkzame beroepsbevolking dan westerse allochtonen en autochtonen. Wel zijn er onderling grote verschillen. In 2002 had 46 procent van de Turken en Marokkanen werk. Van de Surinamers waren zes van de tien werkzaam in een betaalde baan. Deze hoge arbeidsdeelname komt in de buurt van die onder autochtonen, van wie bijna zeven van de tien werk hadden.

De positie van de tweede generatie is gunstiger dan die van de eerste generatie. Dit geldt vooral voor de allochtonen met één buitenlandse ouder. Deze groep wijkt nauwelijks af van de autochtonen. Ook van het opleidingsniveau gaat een gunstige werking uit. Personen met een hogere opleiding zijn minder vaak werkloos dan laagopgeleiden.

Niet-westerse allochtonen zijn aanzienlijk vaker werkloos dan autochtonen en westerse allochtonen. Net als in 2001 waren in 2002 niet-westerse allochtonen ruim driemaal zo vaak werkloos als autochtonen. Voor Marokkanen, Antillianen en Arubanen is dat 10 procent, voor Turken 9 procent en voor Surinamers 8 procent. In vergelijking met autochtonen wordt 2,5 maal zo vaak een beroep

gedaan op de bijstand. Dit verschil is tussen eind 1999 en 2001 nauwelijks kleiner geworden. Het is niet zozeer de tweede generatie, maar de eerste generatie die vaak een uitkering heeft. Om eens een paar andere herkomstgroeperingen te noemen: van de Afghanen ontving 44 procent een bijstandsuitkering, de Somaliërs 32 procent, de Irakezen 29 procent en de Iraniërs 24 procent.

Van de allochtonen behoorde in 2002 42 procent van de westerse allochtone jongeren tot de werkzame beroepsbevolking en van de niet-westerse jongeren 31 procent. Dit tegenover 47 procent van de autochtone jongeren. In tegenstelling tot de andere leeftijdsgroepen bestaan er tussen niet-westerse allochtone jongeren geen grote verschillen in arbeidsparticipatie. Van de Turken, Marokkanen en Surinamers in de leeftijd van 15-24 jaar had ruim eenderde werk. Alleen de Antilliaanse en Arubaanse jongeren werkten minder vaak. Een kwart van hen had een betaalde baan van twaalf uur of meer per week.

Het beste op de arbeidsmarkt zijn de Surinaamse vrouwen. Zij streven zelfs autochtone vrouwen voorbij als het gaat om inkomen en economische zelfstandigheid. In de leeftijd van 15 tot 65 jaar heeft 56 procent - 120.000 in getal - een baan. Dat staat gelijk aan het percentage autochtone vrouwen. Maar de economische zelfstandigheid onder Surinaamse vrouwen is groter. Van hen verdient 43 procent ten minste 70 procent van het minimumloon. Van de autochtone vrouwen is 39 procent economisch zelfstandig. De positie van de Surinaamse vrouwen is niet in alle gevallen een succesverhaal. Het zijn met name alleenstaande vrouwen met kinderen die vaak 'kansarm' zijn. Dat neemt niet weg dat de drang naar zelfstandigheid die Surinaamse meisjes van hun moeders en oma's mee krijgen, in veel gevallen later zijn vruchten afwerpt.

2|4 Onderwijs

Allochtonen hebben nog steeds een veel lager opleidingsniveau dan autochtonen. Dat geldt vooral voor Turken en Marokkanen van wie de meerderheid ten hoogste het basisonderwijs heeft voltooid. Verwonderlijk is dit niet, want voor veruit de meeste volwassenen ligt het onderwijsverleden in het land van herkomst. Maar met de wisseling van de generaties (eerste, tweede, derde) neemt het opleidingsniveau van de allochtonen echter snel toe, sneller zelfs dan bij de autochtonen. Een kwart van de Turken en Marokkanen kan reeds bogen op een mbo- of hoger diploma. Voor de Surinamers en Antillianen geldt dat voor meer dan 40%, terwijl - ter vergelijking - het percentage bij de autochtonen iets hoger is dan 60%. Er is dus vooruitgang, zou je kunnen zeggen. Maar alras blijkt de meerderheid van de jongvolwassen Turken en Marokkanen het te moeten stellen zonder startkwalificatie (dat wil zeggen een voltwoide opleiding op mbo-, havo- of vwo-niveau). Zij hebben hooguit een vbo- of mavo-diploma of zelfs dat niet. Dit in weerwil van alle vooruitgang weinig florissante beeld wordt gedeeltelijk veroorzaakt door de nog steeds voortgaande immigratie, die het groepsgemiddelde drukt. De huwelijksmigratie is een rem op de vooruitgang.

Leerlingen uit etnische groepen die voortgezet onderwijs volgen, maken flinke vorderingen. Gerekend naar hun uitgangspositie is de sprong in havo/vwo-deelname toch wel indrukwekkend: bij de Marokkanen is het aandeel havo/vwo-leerlingen de laatste tijd meer dan verdubbeld; Surinaamse leerlingen zijn inmiddels bijna op autochtoon niveau. De Turken doen het helaas maar voor de helft zo goed als Surinamers en de Antillianen nemen ronduit een zwakke positie in. Opvallend is dat binnen de verschillende herkomstgroepen de meisjes het zo goed doen in het voortgezet onderwijs. Terwijl zij in het schooljaar 1995/'96 nog achterlagen op de jongens, staan zij in 2001/'02 bij de Turken op gelijke hoogte en bij de Marokkanen, Surinamers en overige groepen op voorsprong. Van de Antillianen heeft het SCP geen uitsplitsing naar geslacht kunnen maken, daarvoor was het aantal scholieren in het onderzoek te gering. De Surinaamse meisjes zijn het beste. Zij overtreffen de jongens zozeer dat zij op het niveau van de autochtone meisjes zijn aangeland.

RACHEL JOHNS

Mijn oma zei altijd
'je diploma is je man'

Een eenmaal behaald diploma van vbo, mavo, havo of vwo vormt voor verreweg de meeste leerlingen geen eindstadium. De grote meerderheid stroomt door naar respectievelijk het middelbaar beroepsonderwijs, het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs. Allochtonen met een eerste diploma op zak stromen zelfs in grotere mate door naar vervolgonderwijs dan autochtonen. Zo stroomt 87% van de Turken en Marokkanen met een vwo-diploma door naar het wetenschappelijk onderwijs, tegen 67% bij de autochtonen. Maar vwo-diploma's komen bij Turken en Marokkanen nog weinig voor. Bij hen is de route van vbo of mavo naar middelbaar beroepsonderwijs nog steeds de gangbare onderwijsloopbaan. Meer doorstroom van Turkse en Marokkaanse jongeren richting havo/vwo zou een gunstige ontwikkeling zijn.

Al met al belandt bij de Turken en Marokkanen momenteel ongeveer 17% van de relevante leeftijdsgroep in het hbo, terwijl dat bij de Surinamers 22% is. De Antillianen zijn gezakt naar 13%. Van de autochtonen komt een derde in het hbo terecht. De doorstroming naar het wetenschappelijk onderwijs is bij Turken en Marokkanen nog vrij zeldzaam, maar wel stijgend: in 2001/'02 stroomt van hen rond de 6% van de relevante leeftijdsklasse in het wetenschappelijk onderwijs in, hetgeen vergeleken met 1995/'96 toch bijna een verdubbeling is. Van de Surinamers en Antillianen stroomt tussen de 8% en 10% in. Het corresponderende percentage bij de autochtonen is 17. Het is nog niet veel, maar een begin is gemaakt.

2|5 Geografische spreiding

De allochtone bevolking is in nog sterkere mate dan de autochtone bevolking ongelijk over Nederland verdeeld. Inmiddels heeft ruim de helft van hen een niet-westerse achtergrond en vormt daarmee een tiende van de Nederlandse bevolking. Per landsdeel zijn er verschillen aan te wijzen.

Op deze niet-westerse allochtonen heeft het Westen van Nederland (de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Zeeland) een sterkere aantrekkingskracht dan op westerse allochtonen. In West-Nederland bestond op 1 januari 2003 14,4 procent van de totale bevolking uit niet-westerse allochtonen; in Noord-Nederland

(Groningen, Friesland en Drente) bedroeg dit aandeel 4,1 procent.

Westerse allochtonen waren met 10,0 procent het sterkst vertegenwoordigd in Zuid-Nederland (Noord-Brabant en Limburg). Vijf op de tien westerse allochtonen in dit landsdeel hebben hun oorsprong in Duitsland of België.

Van de niet-westerse allochtonen zijn vooral personen met een Surinaamse of Marokkaanse achtergrond sterk in West-Nederland geconcentreerd; in iets mindere mate geldt dit ook voor Antillianen en Turken. Laatstgenoemden zijn ook relatief vaak te vinden in Oost-Nederland, in het bijzonder Zuidwest-Overijssel. Dit patroon hangt samen met de aard van de oorspronkelijke migratie vanuit Turkije en Marokko; in de jaren zestig en zeventig vestigden zich veel laaggeschoolde gastarbeiders uit deze landen in de Randstad en in de industriesteden in Twente en Noord-Brabant. Deze herkomstgroeperingen zijn nog steeds bovengemiddeld vertegenwoordigd in deze gebieden.

Als we kijken naar de allochtone bevolkingssamenstelling op stedelijk niveau, dan zien we dat in de steden met meer dan 100 duizend inwoners het aandeel niet-westerse allochtonen eveneens boven het landelijk gemiddelde van één op de tien ligt, al is de concentratie minder sterk dan in de vier grote steden. In Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht is één op de drie inwoners (ofte wel drie op de tien) niet-westers allochtoon. De niet-westerse allochtonen wonen dus veelal in grote(re) steden. Globaal geldt dan ook dat het percentage niet-westerse allochtonen afneemt naarmate de gemeente kleiner is. In de kleinste gemeenten is slechts een op de twintig inwoners van niet-westerse herkomst.

Tussen de herkomstgroeperingen bestaan er wel grote verschillen qua

spreiding. Het aandeel dat in een gemeente met meer dan 100 duizend inwoners woont is met 73 procent het hoogst onder Surinamers, gevolgd door Marokkanen (65%), Antillianen (61%) en Turken (59%). Van de grootste groepen in de categorie overig niet-westers zijn de percentages het laagst onder Afghanen (35%), Irakezen (44%) en Somaliërs (48%). Laatstgenoemde groepen, vrijwel volledig bestaand uit asielmigranten, zijn gelijkmatiger over het land verspreid dan de 'klassieke' groepen, mede als gevolg van het door de overheid toegepaste spreidingsbeleid voor asielzoekers.

Surinamers zijn relatief het sterkst vertegenwoordigd in de drie grootste steden en in Zoetermeer en Almere. Hun aandeel is opvallend klein in Maastricht. Een groot aantal Surinamers is de afgelopen jaren van Amsterdam (en buurgemeenten) verhuisd naar Almere. In Almere, waar hun aantal tussen 1996 en 2003 ruim verdubbelde, wonen nu 15 duizend Surinamers, 9 procent van het totaal aantal inwoners. Daarentegen is in Utrecht het aantal Surinamers in deze periode licht teruggelopen.

Turken zijn evenals de andere 'klassieke' niet-westerse herkomstgroeperingen het sterkst vertegenwoordigd in de vier grote steden. In relatief opzicht springen echter vooral Enschede en Zaanstad eruit. Zaanstad, waar de helft van alle niet-westerse allochtonen tot de Turkse groepering behoort, is in absoluut opzicht zelfs de vijfde 'Turkse stad' van Nederland.

Marokkanen, die zich voor tweederde in een gemeente met meer dan 100 duizend inwoners bevinden, zijn in absoluut opzicht het sterkst vertegenwoordigd in Amsterdam (61 duizend personen) en in relatief opzicht in Utrecht (42 procent van alle niet-westerse allochtonen). Ook Ede, Leiden, 's-Hertogenbosch en Breda tellen verhoudingsgewijs veel Marokkanen. Maar de sterkste toename vond in de afgelopen zeven jaar toch wel in Almere plaats, van 1,8 naar 4,3 duizend, wat neerkomt op 2,6 %.

Antillianen en Arubanen zijn al langere tijd sterk vertegenwoordigd in Groningen (een vijfde van alle niet-westerse allochtonen in die stad). In de afgelopen jaren is hun aantal in Groningen bovendien meer dan gemiddeld toegenomen, al vond de snel-

ste groei - bijna een verdrievoudiging - opnieuw plaats in Almere. Ook in Tilburg en Den Haag maakte deze groep een bovengemiddelde groei door.

Van de 'overige' niet-westerse allochtonen zijn vooral de Afghanen naar verhouding ondervertegenwoordigd in de vier grote steden. Twee derde van alle Afghanen woont momenteel in een gemeente met minder dan 100 duizend inwoners. Deze 'nieuwe' herkomstgroepering is, evenals de Irakezen, (nog) vrij gelijkmatig over Nederland verspreid. De aantallen Afghanen in de grotere gemeenten zijn de afgelopen jaren vooral sterk gegroeid in Apeldoorn, Breda, Groningen en Emmen. In 1996 woonden in deze steden tezamen nog geen vijftig Afghanen, inmiddels zijn het er 1,2 duizend.

Amsterdam is de stad met het grootste aantal Irakezen (2,5 duizend). De sterkste groei van het aantal Irakezen heeft zich in de afgelopen zeven jaar voorgedaan in Den Haag, van circa 250 personen naar 2,2 duizend.

Het aantal Somaliërs in Tilburg, tot voor kort de stad waarin deze herkomstgroepering het omvangrijkst was, is teruggelopen van 2,2 duizend in 2001 naar 1,7 duizend in 2003. Het grootste aantal woont nu in Rotterdam (2,1 duizend). Deze groep wordt gekenmerkt door een hoge verhuismobiliteit. Veel Somaliërs vertrekken ook weer naar het buitenland, in het bijzonder het Verenigd Koninkrijk.

Deze statistische gegevens van het CBS geven enig idee van de aantallen allochtonen, over diverse steden in Nederland verspreid. Meer kan in dit kader niet gepresenteerd worden. Om als bestuurder of ambtenaar voor de eigen gemeente precies te weten hoe de bevolking is samengesteld, wordt verwezen naar de CBS-publicatie 'Demografische kerncijfers per

gemeente (2003)'. Daarin staat voor alle gemeenten de bevolking naar leeftijd en allochtonen naar herkomstgroepering vermeld.

ERGO

Het gebruik van de term allochtoon is vooralsnog onvermijdelijk

Eén op de tien inwoners van Nederland is een niet-westers allochtoon

Het beste op de arbeidsmarkt zijn de Surinaamse vrouwen

Allochtone meisjes doen het goed in het voortgezet onderwijs, maar Surinaamse meisjes spannen de kroon

De meerderheid van jongvolwassen Turken en Marokkanen heeft hooguit een vbo- of mavo-diploma of zelfs dat niet

Eenmaal een diploma behaald, is de doorstroming naar vervolgopleidingen (mbo, hbo, wo) groot

Over het algemeen: hoe groter de stad, des te meer allochtonen

→ Leerdam

Op een trafohuisje langs de spoorbaan, dichtbij het station, staat met grote letters: Vrijheid voor de Molukken. In Leerdam zelf herinnert niets meer aan dit verleden. Alles staat in het teken van glas.

Glas in het Nationaal Glasmuseum Leerdam en in de Glasfabriek Royal Leerdam, beide gevestigd aan de oever van het riviertje de Linge, en glas in verschillende galeries dichtbij de haven. De geschiedenis van het glasontwerp voert terug naar Hollandse meesters als Andries Copier en Floris Meydam. Maar ook ontwerpen van Borek Sipek en Richard Meltner zijn er te zien. Met deze twee Nederlandse ontwerpers van buitenlandse oorsprong wordt eerder een internationaal dan een multicultureel aspect toegevoegd. Dit laatste is wel het geval bij de allochtone glaskunstenares Saniye Bildircin. Bovendien heeft zij haar eigen Galerie/Atelier Kunstlijn 13 in het centrum van de glasstad. Glasblazen is een ander vak, dat ligt meer op het vlak van de uitvoerende kunst. Onder de glasblazers manifesteren zich veel Turken. Een allochtone meester Glasblazer had zich tot voor kort nog nooit vertoond. Nu wel in de persoon van Marco Lopulalan, een Nederlander van Molukse afkomst.

Leerdam heeft maar liefst 4250 allochtonen onder haar 21.000 inwoners. Dat maakt 20% van de bevolking uit. De glasindustrie heeft haar stempel gezet. Zijn er 950 Indonesiërs in de categorie westerse allochtonen, de grootste groep is te vinden bij de niet-westerse allochtonen. Daar zijn 1782 Leerdammers afkomstig uit Turkije te tellen. Maar in de sfeer van cultuurbeleid is er weinig van te merken.

Wel wordt onder de noemer 'welzijns-werk minderheden' ruim 27.000,- euro besteed aan minderhedenorganisaties. Het zijn er negen: drie Molukse, één Marokkaanse en vijf Turkse. Daaronder

zijn behalve een werkgroep Molukse Ouderen Leerdam ook enkele Turkse mannen- en vrouwenverenigingen te vinden. Tot en met 2005 ontvangen deze organisaties een basissubsidie voor activiteiten gericht op eigen cultuur, recreatie en ontmoeting. Daarna is dat niet zeker. Het ziet er naar uit dat in de kern-takendiscussie dit soort subsidies zullen sneuvelen.

Het is reuze jammer dat vorig jaar een project gecanceld is dat in het kader van het Actieplan Cultuurbereik was opgezet. Er waren in 2002 wat spanningen tussen verschillende groeperingen en het leek een goed idee er voor jongeren in het vmbo een project van te maken. Men moest zichzelf in beeld brengen. Met het project zouden veel allochtone jongeren bereikt worden. De provincie Zuid-Holland was via de regio Alblasserwaard en Vijfheerenlanden bereid subsidie te verstrekken. Het was een leuk project, maar helaas kon het project niet doorgaan, want de docenten van de scholen konden er geen tijd voor vrij maken.

In Leerdam treffen we verder het voorzieningenniveau aan dat past bij een kleine gemeente en de kern vormt van het kunst- en cultuurbeleid van alle gemeenten in Nederland. De Openbare Bibliotheek is aanwezig, er zijn muzieklessen van de regionale Muziekschool, de basisscholen - met uitzondering van de islamitische school - doen mee aan het kunstmenu. Het Museum het Oude Raadhuis biedt cultuureducatieve tentoonstellingen aan. De stad beschikt over veel gesubsidieerde zang- en muziekverenigingen. Ook een festival wordt om de tijd gehouden. Op de Sport- en Speldag, zo is de bedoeling, zullen meerdere culturele doelgroepen elkaar ontmoeten. Maar het meest bijzondere is toch wel het glasmuseum. Een trekpleister van jewelste en een mooie plaats om het cultureel historisch erfgoed van Leerdam levend te houden.

foto: Saniye Bildircin, Leerdam

Belemmeringen voor deelname

3

Wil cultuurparticipatie plaatsvinden - met name in het reguliere circuit - dan moet aan enkele voorwaarden worden voldaan. Spreekt men Nederlands? Zonder die vaardigheid maken theatervoorstellingen weinig kans en kunnen teksten en programma's niet gelezen worden. Hoort men tot de hogeropgeleiden? Dan is de kans op deelname aanzienlijk groter. Maar misschien zit het hem daar niet wezenlijk in en is nóg belangrijker dat men nieuwsgierig is. Nieuwsgierigheid toont de bereidheid om grenzen te verkennen. Omgaan met kunst en cultuur houdt in hoge mate in dat men (geestelijk) op pad gaat, dat men bereid is nieuwe ervaringen op te doen, de confrontatie met andersdenkenden niet schuwt. Nadenken over kwaliteit hoort er bij en ook dat men emoties ontleent aan wat men gehoord, gezien of gelezen heeft. Dat maakt het denken vrij. Daarom zijn (moderne) kunst en cultuur zo fundamenteel verweven met het concept van een democratische samenleving. Totalitaire regimes laten die vrijheid niet toe. Dat hebben we ervaren met het communistische Rusland – dat alleen het sociaal-realistische toestond – en met de Taliban in Afghanistan die zelfs twee reusachtige, 1400 jaar oude boeddha-beelden - parels van cultureel erfgoed - niet tolereerde.

Het is al lastig om autochtone Nederlanders tot cultuurparticipatie te verleiden. Het vermoeden is dat de cultuurparticipatie van Nederlanders afkomstig uit andere culturen nog meer

belemmeringen ontmoet. Maar welke zijn dat om precies te zijn? En wat betekent dat voor de inspanningen van de overheid op cultuurgebied?

Kennisneming van SCP-onderzoek naar de sociaal-culturele integratie van allochtonen helpt ons een eind op weg. Daarbij gaat het ons in dit verband niet om de integratie als zodanig, maar om belemmeringen voor cultuurdeelname die ontstaan door een gebrekkige sociaal-culturele integratie. Om het inzicht nog meer te verbreden staat ons het politieke en maatschappelijke debat ter beschikking. Ook daaruit valt veel af te leiden.

Frits Bolkestein (VVD) was de eerste die met inhoudelijke argumenten het debat aanzwengelde. Dat gebeurde met zijn in 1991 in de Volkskrant gepubliceerde, geruchtmakende artikel 'Integratie van minderheden moet met lef worden aangepakt'. Toen was het nog taboe om dit onderwerp aan te snijden. Bolkestein was zijn tijd vooruit door te stellen dat er bij het integratieproces van moslims in de Nederlandse cultuur bepaalde westerse, liberale beginselen als richtsnoer dienen te worden genomen. Rationalisme, humanisme en christendom hebben een aantal fundamentele politieke beginselen voortgebracht zoals de scheiding van kerk en staat, de vrijheid van meningsuiting, de verdraagzaamheid en de non-discriminatie. Als die botsen met bepaalde tradities uit de islamitische cultuur, mag er over hun onderlinge rangorde geen twijfel bestaan. Vroeger, zo luiden zijn woorden, geloofden wij in 'integratie met behoud van identiteit'; nu zien wij dat het één op gespannen voet kan staan met het ander.

Ook Paul Scheffer hielp mee het stilzwijgen te verbreken. In 2000 bracht hij het debat opnieuw op gang met zijn spraakmakende artikel 'Het multiculturele drama' in NRC Handelsblad. Kabinet en parlement weigeren, aldus Scheffer, de voor iedereen zichtbare en vaak gesignaleerde problemen rondom etnische minderheden onder ogen te zien. Een parlementair onderzoek is nodig, want nu worden hele generaties onder het mom van tolerantie afgeschreven. Voor veel mensen was dat schrikken geblazen zoals dat ook was gebeurd met het artikel van Bolkestein. Maar men kon niet langer om de integratieproblematiek heen. Inmiddels is – met de dood van Pim Fortuyn in 2002 als keerpunt – het taboe volledig opgeheven. Praten mag weer, ook al

is de toon die wordt aangeslagen, helaas vaak hard en ongenueanceerd.

Hieronder zal blijken welke factoren cultuurparticipatie in de weg staan. Maar behalve deze belemmeringen, zijn er nog drempels van een heel andere soort: drempels die de kunst zelf opwerpt. Kunst hanteert zijn eigen kwaliteitsnormen en zal op dat vlak geen buiging naar het publiek maken. Dat kan een drempel vormen, waar men overheen moet zien te komen. Van twee kanten slaan de belemmeringen dus toe. Hoe een en ander in elkaar steekt, zal in dit hoofdstuk worden uiteengezet.

3|1 Sociaal-culturele integratie

Aan de integratie van minderheidsgroepen zijn twee dimensies te ontleen: een structurele en een sociaal-culturele. Structurele integratie verwijst naar de positie van minderheden in de sociale stratificatie. De positie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt zijn belangrijke indicatoren waaraan de structurele integratie van minderheden wordt afgemeten. Hoe belangrijk deze structurele dimensie ook is voor de algehele integratie van minderheden, hier is de sociaal-culturele dimensie van het integratieproces uitgelicht.

Bij sociaal-culturele integratie staat de vraag centraal in hoeverre minderheden onderdeel zijn van de ontvangende samenleving of zich juist daarvan (blijven) onderscheiden. We beroepen ons hiervoor op de Rapportage Minderheden 2003 van het SCP. Als belangrijkste bron geldt de Survey positie en voorzieningengebruik allochtonen (SPVA). Met uitzondering van de culturele afstand is informatie over sociaal-culturele integratie alleen verzameld bij hoofden van huishoudens.

Het SCP hanteert vier centrale indicatoren aan de hand waarvan de sociaal-cul-

turele afstand tussen een bepaalde minderheidsgroep en de ontvangende samenleving kan worden bepaald. Die vier zijn:

- sociale contacten;
- culturele oriëntaties;
- beheersing en gebruik van de Nederlandse taal;
- identificatie met de eigen groep.

De sociale contacten die minderheden in het dagelijks leven onderhouden met autochtonen vormt de sociale component van het begrip sociaal-culturele integratie. De veranderingen bij minderheidsgroepen in de eigen achtergrondcultuur en de oriëntatie op de ontvangende samenleving verwijzen naar het culturele element van sociaal-culturele integratie. Inzicht in die stand van zaken is noodzakelijk om te bezien hoe aansluiting op het gemeentelijk cultuurbeleid gevonden kan worden voor Nederlanders uit verschillende culturen.

3|1|1 Sociale contacten

Wat blijkt: Marokkanen en Turken onderhouden minder sociale contacten met autochtonen - vinden dit ook minder wenselijk - dan Surinamers en Antillianen. Vooral Antillianen gaan vaak met autochtonen om. De vrienden- en kennissenkring van de tweede generatie Antillianen is overwegend autochtoon, ze krijgen vaak autochtonen op bezoek en bezwaren tegen omgang met autochtonen zijn er nauwelijks. De Antilliaanse groep als geheel is overigens sterk op Nederlandse contacten gericht. Uitzondering vormen evenwel de Antillianen die na 1981 naar Nederland zijn gekomen. Eerder is al vermeld dat deze groep over weinig hulpbronnen beschikt (laag opleidingsniveau, geringe beheersing van de Nederlandse taal, slechte arbeidsmarktpositie).

Bij de Marokkanen vallen de grote onderlinge verschillen op. Tweedegeneratie-Marokkanen onderscheiden zich sterk van eerstegeneratie-Marokkanen. Dit verschil is groter dan bij de Turken, van wie de tweede generatie weliswaar vaker dan de andere Turken met autochtonen omgaat, maar een minder grote sprong maakt dan de Marokkaanse tweede generatie. Voor beide bevolkingsgroepen geldt dat de eerste generatie primaire migranten en de huwelijksmigrantengroepen weinig contacten onderhouden met autochtone Nederlanders.

De tweedegeneratie-Surinamers en –Antillianen gaan vaker om met autochtonen dan de tweedegeneratie-Turken en -Marokkanen. Maar er is vooruitgang: de verschillen zijn minder groot dan die bij de leden van de eerste generatie. De tweede generaties Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders lijken in hun contacten met autochtonen meer op elkaar dan hun (Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse) ouders van de eerste generatie.

De mate van sociale afstand en het opleidingsniveau hangen sterk met elkaar samen. Wie hoger opgeleid is gaat vaker met autochtone Nederlanders om en heeft daar minder bezwaren tegen. Deze samenhang geldt voor alle groepen.

3|1|2 Culturele oriëntaties

De culturele verschillen tussen bevolkingsgroepen worden zichtbaar tegen de achtergrond van wat het SCP 'modernisering' noemt. Daarbij gaat het niet - en dat moet men zich goed bedenken - om een beoordeling in termen van goed of slecht. Als gesproken wordt over modernisering wordt doorgaans gedoeld op het proces dat typisch is voor West-Europa en de overgang beschrijft van een agrarische naar een (post)industriële samenleving. Het meest fundamenteel zijn daarbij de veranderingen in de richting van een moderne, geürbaneerde, geseculariseerde en geïndividualiseerde democratische natiestaat. De redenering is dat bepaalde waarden, normen en houdingen die verbonden zijn aan de modernisering van westerse samenlevingen, centrale elementen vormen van de cultuur van die samenlevingen. Hier wordt 'cultuur' dus zeer breed opgevat. Niet in de betekenis van kunst en cultuur, maar meer in algemene zin als een min of meer samenhangend geheel van opvattingen en gedragsvormen dat door burgers in grote lijnen wordt gedeeld en overgedragen.

Met het proces van modernisering als ideaal-typisch ijkpunt (in sociologische zin) laten zich vier schalen onderscheiden die zijn benoemd als 'familiezin', 'autonomie van kinderen', 'religieus liberalisme' en 'man-vrouwrollen'.

'Familiezin' en 'autonomie van kinderen' sluiten aan bij het begrip *individualisering* (verantwoordelijkheden en verplichtingen van ouders en kinderen ten opzichte van elkaar). 'Religieus liberalisme' heeft betrekking op de betekenis van religie voor het gedrag en sluit in die zin aan op *secularisering*. Bij de schaal 'man-vrouwrollen' gaat het om opvattingen over de rol van vrouwen in en buiten het huishouden, waarmee gereferreed wordt aan de emancipatie van vrouwen. Uiteindelijk is dat ook een vorm van individualisering, want er is geen relatie meer tussen geslacht en sociale rol.

Anders dan bij sociale afstand zijn over het proces van modernisering niet alleen gegevens verzameld bij de hoofden van huishoudens, maar ook bij de partners en eventuele inwonende kinderen.

De bevindingen over de vier schalen wijzen steeds in een en dezelfde richting. Marokkanen hebben gemiddeld gesproken de minst moderne opvattingen, gevolgd door de Turken, de Surinamers en de Antillianen. De vrouwen onderscheiden zich vooral door hun meer progressieve opvattingen over de rollen die mannen en vrouwen zouden moeten hebben. Verder is er grosso modo sprake van een ontwikkeling waarbij de tweede generatie vaker moderne waarden aanhangt dan de eerste. De scores van de Turkse en Marokkaanse tweede generatie zijn echter niet erg hoog; traditionele opvattingen onder hen komen dus veelvuldig voor.

3|1|2|1 Moslims en moslima's

Eën van de vier schalen die de culturele oriëntaties bepalen, is 'religieus liberalisme'. Worden de onderzoeksgegevens over het religieus liberalisme even apart uitgelicht, dan zien we dat de tweede generatie over het algemeen minder traditionele opvattingen met betrekking tot religieuze waarden heeft dan de eerste. Dit geldt voor Turken, Surinamers en Antillianen, maar niet voor Marokkanen. De tweede generatie Marokkanen is wat dat betreft niet anders dan de eerste.

ASTRID ELBURG
**Wanneer is mijn
integratie geslaagd?
Als ik niet meer opval?
Waar moet ik me aan
aanpassen? (...) Ben ik
niet al geslaagd als ik
me gewoon heerlijk
voel en niemand tot
last ben?**

Vrijwel iedere tweedegeneratie-Marokkaan beschouwt zichzelf als moslim. Hetzelfde geldt voor de Turken, hoewel hier de tweede generatie iets vaker progressieve waarden heeft dan de eerste generatie. Voor de Turken van de tweede generatie geldt dus dat hun religieuze opvattingen liberaler zijn dan die van de migranten van de eerste generatie. Tegelijkertijd beschouwt men zich even vaak als Marokkanen moslim. Tussen de 95% en 100% beschouwt zichzelf als moslim, en dat geldt voor de tweede generatie even goed als voor de eerste. De islam neemt als godsdienst zonder meer een belangrijke plaats in.

De betekenis van religie voor gedrag kan groot zijn. Marokkanen en Turken zijn zich zeer bewust van de richtinggevendende rol die de islam in hun leven speelt. Ook de kinderen worden binnen de islamitische traditie opgevoed. Met de westerse samenleving als referentie komen we daarmee op een teerpunt. Vanuit de islamitische traditie wordt ten aanzien van houding en gedrag onderscheid gemaakt tussen jongens en meisjes, mannen en vrouwen. Zedelijkheidsnormen, die uit de godsdienst voortvloeien, leggen moslima's beperkingen op. De mindere vrijheid die meisjes en volwassen vrouwen bij streng religieuze opvattingen ten deel valt, kan een remmende factor zijn in de emancipatie en integratie. En dat niet alleen, ook de deelname aan kunst en cultuur zal stroever verlopen.

3|1|3 Beheersing en gebruik van de Nederlandse taal

Het is natuurlijk niet verrassend dat Surinamers en Antillianen beter Nederlands spreken dan Turken en Marokkanen. Evenmin verrassend is dat de beheersing van de Nederlandse taal beter is naarmate men hoger is opgeleid. Opvallend is dat Marokkanen het Nederlands beter beheersen en vaker gebruiken dan Turken.

Met de beheersing en het gebruik van de Nederlandse taal door Turkse en Marokkaanse huwelijksmigranten is het niet best gesteld. Dit zijn doorgaans betrekkelijk jonge mensen met kinderen, die dus over het algemeen in de eigen taal zullen worden opgevoed.

Surinamers scoren op de schaal beheersing en gebruik van de Nederlandse taal hoger dan de

Antillianen. Dat komt doordat Antillianen in de thuissituatie vaker dan Surinamers geen Nederlands spreken. De tweede generatie Turken en Marokkanen is de Surinaamse en Antilliaanse groep inmiddels dicht genaderd. Het verschil is nog maar gering.

3|1|4 Identificatie met de eigen groep

De mate waarin minderheden zich tot de eigen groep rekenen, is te beschouwen als een subjectieve indicator voor sociaal-culturele integratie. Van de Turkse hoofden van huishoudens, die voor dit onderdeel zijn geïnterviewd, rekent 97% zich tot de 'eigen' groep, terwijl dit bij de Marokkanen voor 94% het geval is. Turken hebben dus de grootste groepsidentificatie, die ook voor de tweede generatie geldt, al schuift deze enigszins op in de richting van identificatie met autochtonen. Marokkanen geven eenzelfde beeld te zien.

Bij Surinamers en Antillianen ligt dat heel anders. Zij identificeren zich zowel met de 'eigen' als de autochtone groep, met een lichte voorkeur voor de eigen groep. De balans slaat bij de tweede generatie door in de richting van de Nederlandse groep. Vooral de Antilliaanse tweede generatie voelt zich Nederlander. Dat gevoel wijst er op dat we samen een natie vormen.

3|2 Een tweedeling

Is de sociaal-culturele integratie van de 'klassieke' minderheden nu geslaagd of niet?

De commissie-Blok constateert in haar rapport Bruggen Bouwen dat integratie - in de betekenis van structurele integratie - van veel allochtonen geheel of gedeeltelijk geslaagd is. Omdat Minister Verdonk voor Integratie en Vreemdelingenzaken daar niet zo zeker van was, werd de Stichting voor Economisch Onderzoek (SEO) gevraagd te bestuderen of met behulp van de zogenaamde vignettenmethode de mate van integratie per individu is vast te stellen. Dat riep veel weerstand op. Om verdere emoties over de vignettenmethode te voorkomen, is er weer van afgezien.

Hier blijven we uitgaan van de onderzoeksgegevens van het SCP. Op basis daarvan zou het antwoord kunnen luiden: gedeeltelijk wel, maar voor een groot deel niet. De materie is erg complex. Tabel 2 'Sociaal-culturele integratie naar enkele achtergrondkenmerken' helpt ons een en ander te verduidelijken (zie pagina 38).

Gezien het voorgaande komt een tweedeling tussen Turken en Marokkanen aan de ene kant en Surinamers en Antillianen aan de andere kant, niet als een verrassing. De onderlinge verschillen zijn fors.

Surinamers en Antillianen

Surinamers en Antillianen staan met beide benen in de Nederlandse samenleving. Binnen de Surinaamse groep zijn er betrekkelijk geringe verschillen. Bij de Antillianen ligt dat anders. De tweede generatie scoort zeer hoog op een schaal van 1-5, hetgeen weer duidelijk verschilt van de Antillianen die na 1981 naar Nederland zijn gekomen.

De contacten van Surinamers en Antillianen met autochtone Nederlanders zijn veelvuldig en intensief, er zijn veel gemengde huwelijken, de afstand tot moderne waarden is betrekkelijk gering en voor de meesten van hen is het Nederlands de moedertaal. Godsdienst speelt, zeker voor de tweede generatie, niet zo'n belangrijke rol meer. Men rekent zich niet tot een bepaalde godsdienst, wat samengaat een hoge score op de schaal 'religieus liberalisme'.

TABEL 2 SOCIAAL-CULTURELE INTEGRATIE NAAR ENKELE ACHTERGRONDKENMERKEN, HOOFDEN VAN HUISHOUDENS, 2002 (GEMIDDELTE SCORES; 1= GERINGE MATE VAN SOCIAAL-CULTURELE INTEGRATIE, 5= HOGE MATE VAN SOCIAAL-CULTURELE INTEGRATIE)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen
totaal	2.9	3.0	4.1	4.1
man	2.9	2.9	4.2	4.2
vrouw	2.9	3.0	4.1	4.0
maximaal bao	2.6	2.6	3.8	3.5
vbo/mavo	3.1	3.4	4.1	4.1
mbo/havo/vwo	3.2	3.3	4.3	4.2
hbo/wo	3.4	3.7	4.5	4.6
tweede generatie	3.6	3.7	4.5	4.8
tussengeneratie	3.2	3.2	4.2	4.4
huwelijksmigranten	2.8	2.9	4.1	4.0
eerste generatie > 1980	2.7	2.7	3.9	3.7
eerste generatie ≤ 1980	2.6	2.6	4.0	4.3

Bron: ISEO/SCP (SPVA '02) SCP-bewerking, gewogen

De sociaal-culturele integratie van deze bevolkingsgroepen is grotendeels geslaagd en tendert naar assimilatie. Mogen we daaraan een positieve betekenis hechten, als we ook oog hebben voor de cultuuruitingen (muziek, leefstijl e.d.) die Surinamers en Antillianen van huis uit naar Nederland meebrengen?

Turken en Marokkanen

Anders ligt dat bij Turken en Marokkanen. Daar is vaak sprake van een geheel andere cultuur dan de Nederlandse. Zij vormen tamelijk op zichzelf staande gemeenschappen, waarvan de leden weinig informele contacten met autochtonen onderhouden, weinig op hebben met moderne opvattingen, de eigen groepsidentiteit in stand houden en traditioneel religieus zijn. Wat de emancipatiegezindheid aangaat, Marokkanen zijn beslist iets progressiever geworden - dat moet worden gezegd -, maar bij Turken is er op dat vlak weinig veranderd. Dat betekent dat vrijheid en gelijkheid geen waarden zijn die in meerderheid worden omarmd. Een totaalbeeld zoals hier geschetst, doet echter geen recht aan individuen die er andere denkbeelden en een andere levenswijze op nahouden. En die zijn er natuurlijk ook. Maar de conclusie kan geen andere zijn dan dat ten aanzien van de Turkse en Marokkaanse bevolkingsgroepen de sociaal-culturele integratie niet bijzonder is voortgeschreden. Hoe met dit gegeven om te gaan in het gemeentelijk kunst- en cultuurbeleid, zal verderop uit deze publicatie blijken.

3.3 Culturele drempels

Kunst en cultuur vormen niet de gemakkelijkste sector om aan deel te nemen. Dat heeft kunsthoudelijke en maatschappelijke oorzaken. Maar als men eenmaal - onder goede begeleiding - de drempel over is en gewaar wordt wat daar aan die andere kant allemaal te beleven valt, dan wil men niet meer terug.

Omgaan met kunst en cultuur is meestal gekoppeld aan een leerproces. Men komt er steeds verder mee. Een tweetal muziekillustraties laat dat zien. Was de eerste kennismaking met klassieke muziek De vier jaargetijden van Antonio Vivaldi, later kan men een liefhebber zijn van composities van Richard Strauss of Benjamin Britten. De voorkeur kan daarentegen ook de kant van de moderne muziek zijn uitgegaan. Men is dan bekend met werk van Louis Andriessen en Mauricio Kagel. En wie interculturele ontwikkelingen in de muziek refereert, komt componisten als Bun-Ching Lam of Evrim Demirel tegen. Muziekinstrumenten als de dudok en de ney klinken dan evenmin vreemd in de oren.

Ook in de sector van de populaire muziek kan men het zich gemakkelijk of moeilijk maken. We komen dan op het terrein van de popmuziek, de jazz en geïmproviseerde muziek. Nu wil het geval dat pop - eertijds exponent van een tegenbeweging - zijn wilde haren is kwijtgeraakt. Pop is inmiddels vrijwel volledig opgenomen in de amusementscultuur. Maar er zijn, zoals altijd, ook weer nieuwe ontwikkelingen. Verschillende muziekgenres - pop, jazz, fanfare, volksmuziek, rock - zijn verbindingen met elkaar aangegaan. Van de initiatieven die de moeite waard zijn, maken momenteel Moer-Staal (De Kift), Palinckx en dOeK deel uit. Zij krijgen rijkssubsidie en zijn tot het domein van de kunsten gaan behoren.

Deelnemen aan kunst en cultuur vergt over het algemeen gesproken een open houding of geest zo men wil. Kleine kinderen hebben die. Zij vinden niets gek, zijn ontvankelijk, leergierig en avontuurlijk. Met de opvoeding en het volwassen worden boet deze houding in. Een hogere opleiding biedt dan weer tegengas. Gebleken is dat het behaalde opleidingsniveau een belangrijke factor is voor sociaal-culturele integratie en voor deelname aan kunst en cultuur.

Ook vroeger bleek al dat de afstand van kunst en cultuur meestal te groot was voor mensen in een achterstandssituatie. Geen opleiding, geen werk en slecht wonen vormden slechte condities voor participatie. Het nodige voorwerk moest verricht worden. Achterstands- en emancipatiebeleid werden te hulp geroepen om de groepen in kwestie (sociaal zwakkeren, vrouwen) van overheidswege een handje te helpen. Pas wanneer er verbetering in hun maatschappelijke situatie optrad, zou ruimte (financieel, geestelijk) ontstaan om zich te verdiepen in de culturele waarden van de samenleving. En dat is zelfs voor veel autochtone Nederlanders nog steeds niet weggelegd.

De overstap naar etnische minderheden is gauw gemaakt. Alleen is er wel een tweetal extra factoren in het geding, die voorheen bij andere doelgroepen niet meespeelden. In tegenstelling tot het proces dat bij de emancipatie van autochtone vrouwen op gang is gebracht, spelen de identificatie met de eigen groep en de betekenis van religie bij Turken en Marokkanen een grote rol. In hoeverre ook deze factoren verband houden met de op zich geringe (reguliere) cultuurparticipatie, zou nader onderzocht moeten worden.

ERGO

Uit een gebrek aan sociaal-culturele integratie vloeien belemmeringen voort voor cultuurparticipatie

Voor moslima's zijn er extra drempels voor deelname aan kunst en cultuur als er streng religieuze opvattingen in het geding zijn

De sociaal-culturele integratie van Surinamers en Antillianen is sterker dan die van Turken en Marokkanen

Naast sociaal-culturele drempels werpen daar boven op kunst en cultuur zelf nog extra drempels op voor achterstandsgroepen

Het behaalde opleidingsniveau is een belangrijke factor voor sociaal-culturele integratie en deelname aan kunst en cultuur

Toekomst- verwachting

4

Hoe zal de toekomst er uit zien? Dat is heel ongewis. Iedere voorspelling heeft zo zijn beperkingen, want er hoeft maar iets te gebeuren - bijvoorbeeld in EU-verband - en Nederland ontwikkelt zich in een andere richting. Toch heeft het zin om de huidige gegevens te extrapoleren naar de toekomst. Een toekomst die niet al te ver weg ligt en daarom interessant is voor politici, die steeds voor vier jaar hun visie en het daarop gebaseerde beleid vastleggen. Maar af en toe zullen we een uitstapje naar het jaar 2050 maken. Dat klinkt ver weg, maar als men zich realiseert dat veel politici en beleidsmakers in de tweede helft van de vorige eeuw zijn geboren, dan is alles weer dichtbij. We baseren ons bij de toekomstverwachting op de statistische gegevens en analyses van CBS en SCP. Wel wordt daar in dit hoofdstuk de interpretatie van de auteur aan toegevoegd.

4|1 Statistisch beeld

In hoofdstuk 2 is vermeld dat Nederland in 2003 op een bevolking van 16,2 miljoen inwoners 3 miljoen allochtonen telde. Van deze drie miljoen allochtonen is 1,6 miljoen niet-westers en 1,4 miljoen westers. Was dit ten opzichte van begin jaren zeventig (uit de vorige eeuw) al een hele sprong vooruit, ook de komende decennia zal de allochtone bevolking in omvang blijven toenemen. Het aantal niet-westerse allochtonen zal naar verwachting toenemen van 1,6 miljoen tot bijna 2,0 miljoen in 2010. Binnen

de groep overige niet-westerse allochtonen zijn de Aziaten in de meerderheid. Was hun aantal in 2003 283 duizend personen, in 2010 zal de Aziatische bevolkingsgroep 397 duizend personen groot zijn, net iets groter dan de Turkse bevolkingsgroep.

Het aantal westerse allochtonen groeit minder snel en zal in 2010 uit 1,5 miljoen personen bestaan. Maar een sterke economische groei en de uitbreiding van de EU kunnen er toe leiden dat veel meer migranten uit Europa naar ons land komen om te werken. Door deze toestroom zou het aantal inwoners tot 2050 kunnen oplopen naar 20,3 miljoen. Afgezien hiervan zal tot 2050 het aandeel niet-westerse allochtonen op zich al een verdubbeling te zien geven in de totale bevolking. Van één op de tien, zoals nu het geval is, zal hun aantal stijgen naar één op de vijf.

G4

De vier grote steden worden overwegend 'zwart'. Deze trend is onvermijdelijk. In Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht tezamen behoort nu al iets meer dan de helft (51%) van de kinderen in de leeftijdsgroep 0-14 jaar tot de niet-westerse allochtonen. Telt men de kinderen van de westerse allochtonen daarbij op, dan is zes op de tien kinderen in deze steden allochtoon.

Deze percentages zullen nog stijgen. Naast vruchtbaarheid leidt ook immigratie tot versterking van de geografische concentratie. Daar is de volgende verklaring voor. Voor Turken en Marokkanen geldt dat zij meestal trouwen met iemand uit de eigen herkomstgroep. Negen op de tien mannen en vrijwel alle vrouwen zijn getrouwd met iemand van dezelfde origine. Dat geldt voor de eerste generatie en ook voor de tweede. Ongeveer zeven op de tien Turken van de tweede generatie kiezen een Turkse partner die tot de eerste generatie behoort. Deze nieuwe migranten, ook wel huwelijksmigranten genoemd, zullen een hogere vruchtbaarheid hebben dan de autochtone vrouwen. Dat wordt verklaard door hun achtergrond, waarbij in dit geval een hoog kindertal hand in hand gaat met achterstand (onderwijs, arbeidspositie, Nederlandse taal). Maar ook zonder huwelijksmigranten zal de grote-stadsbevolking steeds hogere percentages allochtonen te zien geven. Immers, als de huidige jeugd zelf ook weer kinderen krijgt, is verandering van kleur

evident. Het verschijnsel 'zwarte school' moet in dit perspectief worden gezien.

Moslims

Het aantal islamieten in Nederland groeit gestaag. De prognose van het CBS is dat eind 2005 Nederland 1 miljoen moslims telt. Uitgaande van dit toekomstperspectief is de kans groot dat de islam straks in West-Europa het rooms-katholicisme getalsmatig voorbijstreeft, mede omdat het aantal afvalligen binnen het christelijk geloof groot is. Nu is dat op zich niet zo erg, maar hoe valt de groei van het aantal islamieten te rijmen met de centrale elementen die bij een westerse, moderne democratie behoren? In tegenstelling tot de ontkerkelijking – eerder aangeduid als secularisering –, een proces dat zich voltrekt bij de autochtone bevolking, blijven kinderen van moslims het geloof van hun ouders veel vaker trouw. In Nederland beschouwt 89% van de kinderen met een islamitische vader zich moslim.

4|2 Het komt wel goed

Lange tijd is de overheersende gedachte geweest dat het allemaal wel goed komt met de integratie van minderheden. Het zou een kwestie van tijd zijn. Aan de hand van het adagium 'integreren met behoud van de eigen cultuur c.q. identiteit' zou het integratieproces zich voltrekken. Immers, met de komst van tweede en derde generaties minderheden zouden de sociale contacten met autochtonen een gegeven zijn en de verschillen in opvattingen en cultuur verschrompelen. Van dit perspectief moeten we terugkomen. Zo is het niet gegaan.

Surinamers en Antillianen

Het gevoel 'het komt wel goed' klopt wel, als het om de integratie van Surinamers en Antillianen – uitgezonderd die van na 1981 – gaat. Deze minderheidsgroepen staan midden in de Nederlandse samenleving. Zij gaan veel met autochtone Nederlanders om, kiezen ook vaak een huwelijks-partner die niet tot de eigen herkomstgroepering behoort. Van de tweede generatie Surinamers trouwen zes à zeven op de tien met een autochtoon, en van de tweede generatie Antillianen/Arubanen zelfs acht op de tien. Zij hangen merendeels moderne waarden aan en de Nederlandse taal is voor hen geen probleem. Hun integratie lijkt het meest op assimilatie oftewel volledige opnemings in de Nederlandse maatschappij. Als burgers voelen zij zich in de eerste plaats Nederlander. 'Ik hou van Holland' zullen veel Surinamers en Antillianen/Arubanen, met inachtneming van hun 'roots', zonder morren meezingen.

Turken en Marokkanen

Door alles op z'n beloop te laten, komt van de integratie van Turken en Marokkanen niet veel terecht. Turken en Marokkanen vormen tamelijk op zichzelf staande gemeenschappen waarvan de leden weinig informele contacten met autochtonen onderhouden, de eigen groepsidentiteit hoog in het vaandel hebben staan en waar de islam een belangrijke plaats inneemt.

Men zou verwachten – zoals veel politici hebben gedaan – dat dit patroon, doordat men deel uitmaakt van een westerse samenleving, door de jaren heen aan slijtage onderhevig is. Maar dat is niet het geval. In de vrije tijd verkeert de overgrote meerderheid – rond de 70% – van de Marokkanen en Turken (nog iets vaker) in de eigen groep. Men zou het niet verwachten, maar bij de Turkse tweede generatie is er zelfs sprake van een scherpe stijging. De veronderstelling dat deze minderheidsgroeperingen opschuiven richting Nederlandse samenleving klopt maar zeer ten dele. In die kringen zijn de enclaves steeds groter geworden en de sterke culturele tradities, die zij van huis uit meebrengen en hier in Nederland blijven koesteren, houden de autochtone Nederlanders een spiegel voor. Het besef dat er wezenlijk iets aan het veranderen is, dringt nu pas door. Wat is de Nederlandse iden-

titeit? Welke waarden hangen wij aan? Wat is het fundament van onze westerse samenleving? Opeens stelt Nederland zich dergelijke vragen.

4|3 Verharding

Het debat is aangevangen. Laten we een en ander in beschouwing nemen. Er zijn geen taboes meer, alles is bespreekbaar geworden. Normen- en waardendiscussies voeren de boventoon. Wrijvingen over hoofddoekjes, taal en religie duiden op sterke onderbuikgevoelens. De veel gesignaleerde verharding van het opinieklimaat wordt door resultaten uit opinieonderzoek bevestigd. Ruim een derde van de Nederlanders – ook al hebben zij nauwelijks contact met moslims – denkt negatief over deze bevolkingsgroep, zo blijkt uit NIPO-onderzoek van juni 2004 dat in opdracht van de Volkskrant werd gehouden. Onderscheid tussen allochtonen en moslims wordt er vrijwel niet gemaakt. Evenmin tussen moslims en fundamentalisten. Het opinieklimaat veranderde ook tussen 1995 en 2000 al in negatieve richting. Zie wat het SCP over wederzijdse beeldvorming heeft gepubliceerd in de Rapportage Minderheden 2003.

Het lijkt wel alsof twee partijen tegenover elkaar zijn komen te staan: autochtonen versus allochtonen oftewel 'wij' tegenover 'zij'. Voor veel allochtonen, die wel zijn geïntegreerd is dit denigrerend en bedreigend. Immers, alle allochtonen worden over één kam geschoren terwijl de groep allochtonen zo divers is qua etniciteit en maatschappelijke positie. Hoe iedereen recht te doen binnen een multiculturele samenleving staat nog ver af van de dagelijkse praktijk.

Nederland zit er mee. Het idee van de goede vreemdeling die naar Nederland is gekomen, valt in duigen en over het meegebrachte exotisme als verrijking van de Nederlandse samenleving is wei-

nig meer te horen. Ontnuchtering is in de plaats gekomen van een positief onthaal. De opkomst van de Arabisch Europese Liga (AEL) onder leiding van Dyab Abuh Jahjah bracht al een schok teweeg, de terroristische aanslagen van 11 september gingen het bevattingsvermogen te boven. Twee onvergelijkbare grootheden, dat wel, maar van een dergelijke impact dat Nederland psychisch in de war raakte. Hij was de oude niet meer, zijn toekomstbeeld lag in gruzelementen. Nederland als patiënt wil nu precies weten wat er met hem aan de hand is. Maar hij is zo overdonderd door wat hem is overkomen, dat hij van zich afslaat, raast en tiert. Hij beseft evenwel dat, wil hij weer gezond worden, hij zal moeten luisteren en zich in acht zal moeten nemen. Lange tijd zijn de bij minderheden levende opvattingen buiten beeld gebleven. Onder het mom van tolerantie en 'integreren met behoud van eigen identiteit' gingen onverschilligheid, onkunde en naïviteit schuil. Die ballon is nu doorgeprikt. Nederland schiet twee kanten op. Enerzijds is er een escalerend proces waarneembaar, ingegeven door zekere angstgevoelens (recessie, terrorisme e.d.), anderzijds worden pogingen tot toenadering ondernomen. In dat geval is de dialoog gestart. De huidige belangstelling voor de leefstijl, gewoonten en opvattingen van minderheden betekent dat er meer aandacht is gekomen voor de sociale en culturele aspecten van integratie. Dat is een goed teken. Met een beetje goede wil – en die moet evengoed van de autochtonen komen – komt de vitaliteit weer terug. Nederland knapt weer op. Die veerkracht wordt onder meer zichtbaar op het gebied van cultuurbeleid waar beleidsmakers toenadering zoeken tot de allochtonen.

4|4 Achterstanden wegwerken

Nu de scherpe kanten van het multiculturalisme zichtbaar zijn, wordt het tijd de problemen aan te pakken. Uitgangspunt is dat wij hoe pluriform ook met z'n allen één natie vormen en dit gevoel van saamhorigheid moeten gaan delen. Identificatie met Nederland dient op de eerste plaats te komen, trots zijn op Nederland ligt in het verlengde daarvan.

Integratie heeft tweeërlei aspecten. Structurele integratie houdt min of meer verband met de harde werkelijkheid, sociaal-culturele integratie

BORIS SLIJPER
**Integratie is een
politiek omstreden
begrip en het is beter
als dat zo blijft**

heeft meer iets met gedrag en houdingen te maken. Nieuwkomers zullen zich een plaats moeten zien te veroveren in een niet gemakkelijke maatschappij. Die inspanning richt zich op onderwijs, arbeid, inkomen en huisvesting. Om diploma's te behalen, een goede baan te vinden, behoorlijk wat geld te verdienen en in een mooi huis te wonen moet men zijn/haar best doen. Behalve ambitie en doorzettingsvermogen tellen ook de omstandigheden mee. En die zijn voor velen niet gunstig. De positie van etnische minderheden mag echter in de toekomst niet in zijn algemeenheid gekenmerkt worden door achterstand. Dat vereist op het vlak van structurele integratie een actieve overheid.

Sociaal-culturele integratie staat voor de mate waarin allochtonen een aantal gangbare waarden en normen van de Nederlandse samenleving delen alsmede – in de definitie van het SCP – voor de mate van contact die zij met autochtonen onderhouden. Bij de keuze van deze waarden en normen wordt als ijkpunt een modern westers wereldbeeld gehanteerd, dat behalve de door Bolkestein genoemde beginselen gekenmerkt wordt door het ideaal van de individuele menselijke ontplooiing, door sociale gelijkheid (ook tussen mannen en vrouwen), religieus liberalisme c.q. secularisme en een democratisch systeem. Hiermee blijven de uitwassen van de moderne beschaving evenwel buiten zicht. Maar die zijn er wel degelijk en verzet daartegen mede vanuit allochtone hoek is zeer begrijpelijk. Het alcoholgebruik onder jongeren is een doorn in het oog (overigens drinken jongeren met een Marokkaanse achtergrond het minst). Al het bloot op straat, TV en in de reclame is ergerlijk en het vaak vertoonde gebrek aan respect van kinderen voor hun bejaarde ouders, is een slechte zaak. Aanpassing aan deze ontwikkelingen wordt natuurlijk niet gevraagd, wel op het gebied van de fundamentele grondrechten van de westerse samenleving. Daar wordt verderop in deze publicatie aandacht aan besteed.

Als het waar is dat het multiculturalisme – met als leidend beginsel het behoud van identiteit – als beleidsideologie tanende is met in zijn kielzog het specifiek minderhedenbeleid, zal de nadruk steeds meer op integratie komen te liggen. Symbolische waarden leggen het in dat geval af tegen tastbare resultaten. Tegelijkertijd is ook, als de ontwikkelin-

gen ons niet bedriegen, een op specifieke doelgroepen gerichte achterstandsbestrijding bijna achterhaald. Naar het zich laat aanzien gaat de groepsgerichte benadering plaats maken voor een meer op het individu gerichte werkwijze. De individualisering van het achterstandsbeleid in het onderwijs is daar een voorbeeld van. Ook de vignettenmethode die de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie wilde toepassen om de mate van integratie vast te stellen, wees in de richting van het individu.

Het rijk stelt zich op het standpunt dat het beleid richting minderheden een in hoofdzaak plaatselijke aangelegenheid is. De lokale samenleving is immers het kader waarbinnen de minderheden moeten integreren. Dat is juist. Maar omdat veel gemeenten op hun beurt ook meer in een algemeen achterstandsbeleid dan in een doelgroepenbeleid zien, bestaat het risico dat de etnische minderheden uit het zicht verdwijnen. Dat heeft gevaarlijke kanten, want hun emancipatie is nog allerminst voltooid. Beleidsvoerders moeten wel over de instrumenten kunnen blijven beschikken om de vorderingen op de voet te kunnen blijven volgen.

Zoals we al eerder hebben geconstateerd, hangen de mate van sociale afstand en het opleidingsniveau sterk met elkaar samen. Wie hoger opgeleid is, zoekt meer autochtone Nederlanders op en vindt dat minder bezwaarlijk. Dat deze samenhang voor alle groepen geldt, acht het SCP een belangrijke bevinding. Behalve dat investeringen in het opleidingsniveau positief uitwerken op de arbeidsmarkt (structurele integratie), nemen daarmee ook de contacten met autochtonen toe (sociaal-culturele integratie). Het opleidingsniveau is de 'prime mover' voor integratie van minderheidsgroepen, zowel in sociaal-economisch als in etnisch-cultureel opzicht.

4|5 Twee struikelblokken

Het wegwerken van achterstanden staat of valt dus met onderwijs en opleiding. Hoe hoger de opleiding des te positiever de uitwerking op zowel de structurele als de sociaal-culturele integratie. Alleen, er staan wel twee mogelijke struikelblokken in de weg: de toenemende identificatie met de eigen groep en - in westerse ogen - de beperkingen voor vrouwen die uit de islam als godsdienst en de eigen achtergrondcultuur voortvloeien. Het gaat dan onmiskenbaar om de Turkse en Marokkaanse minderheidsgroeperingen.

Het steeds vaker omgaan met leden van de eigen groep wordt als belemmering gezien om het doel 'wegwerken van achterstanden' te bereiken. Niet dat identificatie met de eigen groep op zich een probleem is - dat komt ook bij andere groepen voor (Surinamers, Chinezen, etc.) -, maar als er sprake is van concentratie, etniciteit en achterstand (waaronder werkloosheid), dan raakt men stellig in afzondering. Als er geen kruisbestuiving plaatsvindt en men slechts met de eigen taal in de eigen groep verkeert, treedt isolement op en stagneert de integratie. Voeg daarbij de hoge instroom van huwelijksmigranten, die geen Nederlands spreken, geen opleiding of alleen basisonderwijs hebben, en het ligt voor de hand dat de cirkel gesloten blijft. Het struikelblok lijkt niet zozeer het wonen in een concentratiebuurt te zijn, maar de grote achterstandssituatie, waarin deze mensen verkeren. Het laatste woord is hier zeker niet over gezegd. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen hoe de vork in de steel zit.

Niet in een achterstand verblijven betekent ook dat men op emancipatorisch vlak mee moet kunnen gaan met de ontwikkeling van de Nederlandse samenleving. Bij autochtonen is het enthousiasme voor de islam als bijdrage tot onze cultuur niet bepaald groot en dan is dat nog eufemistisch uitgedrukt. De islam komt over als een bedreiging voor wat Nederland al die tijd heeft opgebouwd. De positie van vrouwen is daarvoor een graadmeter. De strijd voor gelijke behandeling van mannen en vrouwen, voor de abortuswetgeving, het homohuwelijk ligt ver achter ons. Het is een stap terug als tegen deze verworvenheden, die in wetten zijn vastgelegd, weer verzet komt vanuit de islamitische cultuur die veel migranten met zich meebrengt.

gen. Dat de islam extra belemmeringen opwerpt voor de sociaal-culturele integratie, gezien het verschil in opvattingen over de positie van vrouwen en over jihad bijvoorbeeld, daarvan is menigeen overtuigd. Maar om precies te weten of en zo ja, in hoeverre hiervan daadwerkelijk sprake is, is ook weer verder onderzoek nodig.

Hoe langzaam het proces van integratie ook verloopt, er is wel vooruitgang. De verschillen in sociaal-cultureel opzicht zijn binnen de groepen in kwestie zeer groot. De tweede generatie scoort hoger op de integratieladder dan de eerste. Maar er is nog een lange weg te gaan. Dat betekent dat na de tweede generatie minstens nog een derde generatie begeleid zal moeten worden. Voor integratiebeleid mogen nog wel enkele decennia worden uitgetrokken. En dan zijn we als het een beetje tegenzit, zomaar in 2050 beland.

ERGO

De vier grote steden worden overwegend 'zwart'

Het aantal islamieten groeit gestaag

Door alles op z'n beloop te laten, komt van de integratie van Turken en Marokkanen niet veel terecht

De tegenstellingen in de Nederlandse samenleving worden groter

Investeren in het opleidingsniveau is de kritische succesfactor (prime mover) voor sociaal-culturele integratie en daarmee voor cultuurparticipatie

In hoeverre de toenemende identificatie met de eigen groep en de islam belemmerende factoren zijn voor de sociaal-culturele integratie moet nader onderzoek uitwijzen

→ Almere

Almere stamt uit 1975. In korte tijd is letterlijk een nieuwe stad uit de grond gestampt. Dat is Almere wel aan te zien. Haar hele bestaan lang wordt er continu gebouwd. Dat heeft wel wat.

Bouwputten overal en in de verte een onaf kasteel. Het Theater annex Centrum voor Kunstzinnige Vorming staat in de steigers. Nu telt Almere 170.000 inwoners. De ambitie is het inwonertal te verdubbelen. Daarmee moeten de infrastructuur en voorzieningen gelijke tred houden. Het hoge tempo van groeien en bouwen legt veel druk op bestuur en organisatie. Steeds loopt men tegen achterstanden aan. Maar Almere is niet uit het veld te slaan en blijft, als ware het een laboratorium, uitdokers en uitproberen wat goed is voor een nieuwe samenleving. Die houding siert haar. Almere is een ervaring.

De stad telt 52.000 allochtonen, van wie 16.000 westers en 36.000 niet-westers. De allochtonen die naar Almere komen behoren tot de middengroepen en zijn ondernemend. Opvallend is het aantal van 15.000 Surinaamse Nederlanders onder hen. De problematiek tussen gescheiden bevolkingsgroepen is minder groot dan elders. Misschien komt dat omdat iedereen in het nieuwe Almere zijn weg moet zien te vinden. De enige die problemen veroorzaken zijn de jongeren in Almere Buiten en daar zitten veel Antillianen tussen.

Aangehaakt bij de bibliotheek is een cultureel netwerker aangesteld. Onder de noemer Tumult tilt hij activiteiten van de grond door de juiste mensen (professioneel en amateur) met elkaar in contact te brengen. Hij staat daarbij niet met lege handen. Tumult kent ook een stimuleringsbudget. Men kan maandelijks aanvragen en er zijn weinig regels. Beginnende cultuurmakers en startende instellingen staan op deze manier weinig drempels in de weg. Er worden per jaar zo'n 45 projecten aangevraagd, die beoordeeld worden door een

Adviescommissie. Daar zitten jongeren in met culturele belangstelling en dat bevalt goed. Niet dat voor de uitverkozen cultuurmakers gelijk de deuren van de grote culturele instellingen open staan, try-outs vinden meestal plaats op kleinere podia zoals jongerencentrum Totum.

Daar wordt veel gerapt, Nederlands, Marokkaans en Surinaams. Heel Nederland kent inmiddels Ali B en Raymzter, beiden ooit in Totum begonnen. Rappen – en ook Hiphop – is een jongensaangelegenheid, terwijl meisjes – en jongens niet uitgezonderd – meer voor R&B (ritme&blues) voelen. Dat is meer jazzy en fijn voor streetdance. Waren de meisjes eerst nog volledig onderdeel van de hangjongeren in Almere Haven, nu zijn ze van de straat geplukt door de aanbieding van leuke culturele workshops en het maken van een videofilm. Maar hangen blijft. Dat is gewoon onderdeel van de jongerencultuur.

Dat het aanbod aan het veranderen is, ondervindt de Theaterschool aan den lijve. Westerse sprookjes voldoen niet meer, de thema's van de voorstellingen zijn wereldlijker geworden. Mishandeling, ongewenste intimiteit e.d. zijn tegenwoordig onderwerpen voor toneelspel. Ook het CKV staat voor verandering van thematiek en is net als andere instellingen bezig de 'blanke' grenzen te verleggen in het aanbod. Alleen, het is nog moeilijk uit te vinden waar nu precies de aansluiting zit. Niet bij streetdance, want dat gebeurt al op grote schaal.

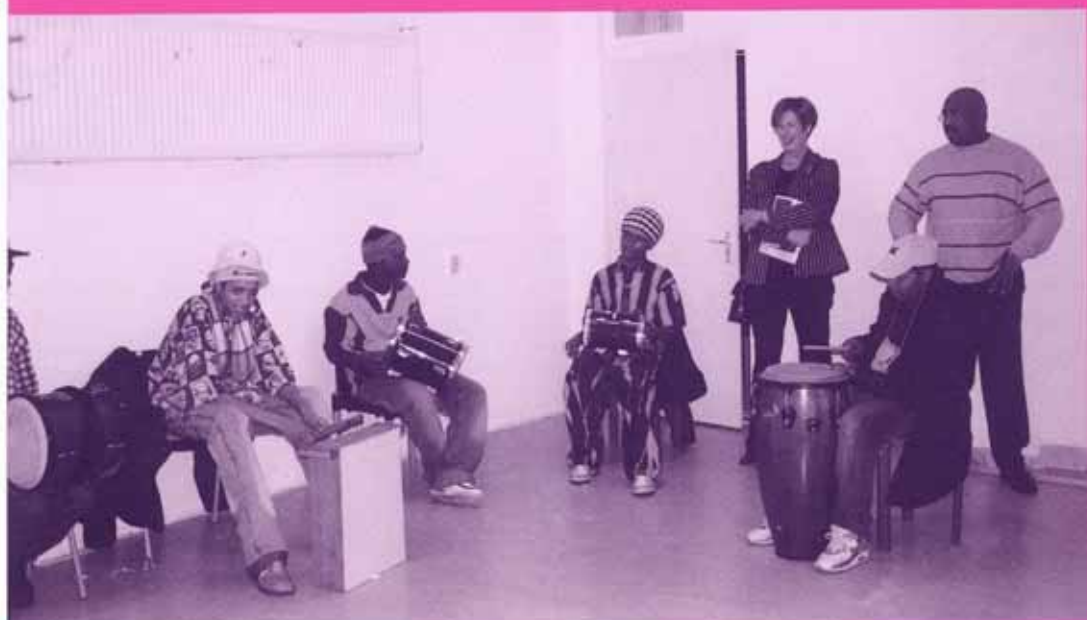

foto: Grace Pinas, Almere

Doelstellingen van het rijk

5

Sommigen zullen denken dat het dr. F. van der Ploeg (PvdA), staatssecretaris Cultuur van 1998 tot 2002, is geweest die als eerste de aandacht heeft gevestigd op de cultuur van minderheden. Maar dat is niet juist. Al veel eerder werd er op rijksniveau over dit onderwerp nagedacht. In de jaren 80 uit de vorige eeuw zijn de eerste serieuze stappen gezet om de kunstuitingen van migranten te helpen ontwikkelen. We zullen zien dat die stappen nog steeds actueel zijn. Onder het bewind van mr. drs. L. C. Brinkman (CDA), van 1982 tot eind 1989 Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC), werd de eerste beleidsnotitie uitgebracht.

Hoe en in welke fasen van het rijkscultuurbeleid de cultuur van minderheden in de belangstelling heeft gestaan, wordt hieronder uiteengezet. Dat gebeurt tamelijk uitgebreid. De achterliggende gedachte is dat een schets van de opeenvolgende beleidslijnen het inzicht in de problematiek vergroot. Welke lessen daaruit te trekken zijn voor het lokaal bestuur blijft de relevante invalshoek.

5|1 De eerste fase

In het kader van het rijksminderhedenbeleid werd in 1982 het 'Actieplan Cultuuruitingen Migranten' uitgebracht. Dat zorgde er voor dat in de jaren 1983, 1984 en 1985 projecten mogelijk waren. In 1986 werd in de geest van het

Actieplan doorgegaan. Men dacht dat daarmee de klus wel geklaard zou zijn. Meer jaren had men voor dit stimuleringsbeleid niet uitgetrokken. Maar reacties, evaluatie en recente ontwikkelingen brachten minister Brinkman er toe het specifieke beleid nog even voort te zetten. In zijn beleidsnotitie 'Cultuuruitingen van Etnische Minderheden' kondigt hij aan dat van 1987 tot en met 1989 te willen doen. Vanaf 1990 zouden de middelen – ondergebracht in een apart budget – geleidelijk aan teruggebracht worden tot nihil in 1992.

5|1| De beleidsnotitie

De overheid streeft er naar, aldus minister Brinkman, zodanige voorwaarden te scheppen, dat minderheden hun eigen cultuur- en kunstuitingen kunnen ontwikkelen. Uit deze doelstelling zou een misverstand kunnen ontstaan, zegt hij er bij. Het is niet zijn opvatting dat de verschillende onderscheiden etnische groepen hun uit de herkomstlanden meegenomen culturele waarden, denk- en leefwijzen binnen de Nederlandse samenleving in een zeker isolement zullen continueren. Dat zou geen recht doen aan het besef dat cultuur geen statisch geheel is, maar een dynamisch proces, waarbij culturen van verschillende groepen met elkaar kunnen botsen, kunnen samengaan en zich naast elkaar kunnen ontwikkelen. Uit deze interactie kunnen nieuwe vormen ontstaan die een belangrijke vernieuwingsimpuls in het culturele leven kunnen betekenen.

In de afgelopen periode, waarin met projectsubsidie op vele terreinen (theater, muziek, kunstzinnige vorming) activiteiten hebben plaatsgevonden, is volgens minister Brinkman echter duidelijk geworden dat een dergelijke vernieuwingsimpuls niet kan worden afgedwongen. Hier is sprake van een min of meer autonoom proces. Wel is het zo dat kunstenaars in dit proces een voorhoedefunctie kunnen vervullen.

Het met het Actieplan gestarte stimuleringsbeleid kan zich in toenemende mate laten omschrijven als een gedifferentieerd, op specifieke behoeften van de diverse etnische groepen gericht beleid. Het ministerie van WVC realiseert zich dat dit stimuleringsbeleid op enigszins gespannen voet verkeert met het reguliere beleid op het gebied van kunst en cultuur. Met name voor wat betreft de professi-

onele kunsten geldt dat het beleid zich in principe louter richt op de totstandkoming van kunstproducten en -producties van goede kwaliteit, hetgeen een andere invalshoek is dan een op een specifieke doelgroep gericht beleid. Niettemin is met betrekking tot etnische minderheden voor een beperkte periode voor een doelgroepbenadering gekozen. Dit ten einde reële achterstanden van minderheden, waar mogelijk, weg te nemen.

5|1|2 Werkgroep Kunstuitingen Migranten

Gedurende de periode 1984 tot 1986 functioneerde binnen de Raad voor de Kunst – de voorloper van de Raad voor Cultuur – de Commissie Cultuur Minderheden, die met name tot taak had de minister te adviseren in beleidsaangelegenheden. Dat deed zij en niet zo'n klein beetje ook. Met een zwaargewicht als oud-minister mr. H. W. van Doorn (PPR) als voorzitter deed zij minister Brinkman ervan afzien zijn categoriale beleid met ingang van 1986 te stoppen. De minister was bereid de termijn te verlengen teneinde meer garanties in te bouwen voor een verantwoordere integratie van het stimuleringsbeleid in het reguliere beleid. Door interne herschikkingen kon hij het budget verhogen tot 1,5 miljoen gulden in 1987 en tot jaarlijks 2 miljoen gulden in 1988 en 1989. Daarna zou het beschikbare budget afnemen tot nihil in 1992.

Het zou de Raad voor de Kunst uit die tijd niet zijn als hij zich bij dit op zich al betere perspectief had neergelegd. De Commissie Cultuur Minderheden was inmiddels opgevolgd door de werkgroep Kunstuitingen Migranten, die een tweeledige taak kreeg: zowel adviseren over het beleid als over subsidieverzoeken. Op het ministerie was de eindverantwoordelijkheid over de beleidsuitvoering bij de afdeling Kunstzinnige Vorming en Amateuristische Kunstbeoefening neergelegd.

In november 1989 bracht de werkgroep Kunstuitingen Migranten het advies uit 'De kunst van het artisjokken eten: Evaluatie beleid kunstuitingen van allochtonen.' Vanuit het ministerie was begin dat jaar gevraagd om een analyse en evaluatie van de ontwikkelingen, die zich sinds het verschijnen van de beleidsnotitie hadden voorgedaan. Er werd niet alleen gevraagd naar de stand van het integratieproces bij de kunstuitingen van migranten, ook de voortgang van de integratie binnen (de reguliere onderdelen van) de Raad voor de Kunst interesseerde de minister.

Het antwoord was als volgt. De werkgroep onderschreef de doelstelling van de minister van WVC om zodanige voorwaarden te scheppen dat minderheden hun eigen cultuur- en kunstuitingen kunnen ontwikkelen. Zij werkte die doelstelling nog iets verder uit. Het ging er om kunstenaars van allochtone afkomst de gelegenheid te bieden zich zodanig te manifesteren, dat zij een betere uitgangspositie veroveren ten behoeve van het integratieproces. Wel moest voorkomen worden dat integratie niet doorschiet naar assimilatie. Daarom waren het instandhouden en creëren van identificatiemogelijkheden voor de allochtone kunstenaars van groot belang. Als men hierin zou slagen, zou dit tevens een verandering van het kunstklimaat in Nederland bewerkstelligen.

Gememoreerd wordt dat het aantal subsidieverzoeken dat in de loop der jaren is ingediend, gestaag is toegenomen. Waren dat er in het begin nog maar 29 (1982), voor de begrotingsjaren 1988 en 1989 werden respectievelijk 137 en 167 subsidieverzoeken ingediend. Op het totaal aan subsidieverzoeken dat aan de Raad voor de Kunst ter advisering wordt voorgelegd, maakt dat zo'n 10% uit (in de ogen van de werkgroep te weinig om van integratie te kunnen spreken).

Er werden acht aanbevelingen geformuleerd. De Raad zelf werd daarbij ook niet ontzien. Behalve dat actie werd aanbevolen per kunstdiscipline, naar de reguliere kunstinstellingen toe en op het gebied van de scholing, afzetmogelijkheden e.d., werd ook het benoemingsbeleid van de Raad tegen het licht gehouden. Vacatures mochten niet meer vervuld worden alvorens eerst naar kandidaten, deskundig op het gebied van allochtone kunstbeoefening, gezocht te hebben. Dat gold ook voor de Fondsen.

Tenslotte plaatste de werkgroep nog een kanttekening bij de situering van het beleid kunstuitingen migranten bij de afdeling Kunstzinnige Vorming en Amateuristische Kunstbeoefening van de Directie Kunsten. Het is toch al zo'n misverstand dat kunstuitingen van migranten uitsluitend op amateurniveau plaatsvinden. Dit heeft het integratieproces op professioneel kunstenniveau duidelijk vertraagd. Daarom is opname van dit beleidsterrein in de kunstenplannen en de jaarlijkse kunstenbegrotingen van evident belang. Voor het einde van de volgende kunstenplanperiode - en dat is 1996 en niet 1992 voor de goede verstaander - moet aan de hand van een uitgebreide evaluatie bezien worden of het categoriale beleid zichzelf overbodig heeft gemaakt. Is dat zo, dan is op het ministerie een specifieke plek ook niet meer nodig.

De werkgroep - en daarmee de Raad - is zich er terdege van bewust dat het realiseren van de aanbevelingen geen gemakkelijke aangelegenheid is. Vooralsnog is hij van mening dat dit op vrijwillige basis moet geschieden. Maar indien de gewenste resultaten uitblijven, sluit hij niet uit dat de invoering van quota-regelingen overwogen moet worden. Dat deze opstelling niet bij iedereen in goede aarde viel, laat zich raden.

5|1|3 Een tussenfase

Zonder dat iemand het in de gaten had, was dit specifieke beleid weer verdwenen. Het is dan begin jaren negentig. Het is pas tijdens het bewind van staatssecretaris A. Nuis (D66), dat er weer iets over culturele minderheden wordt gezegd en dat het begrip 'interculturaliteit' zijn intrede doet.

In 1995 wijst Nuis in zijn Uitgangspuntennota 'Pantser of ruggegraat' op een tweetal maatschappelijke ontwikkelingen, binnen welke context de overheids-taken vervuld moesten worden. Het zijn

de veranderingen op het gebied van de informatievoorziening en de migratie. Deze migratie maakt dat het billijk lijkt aan de trits sociale, geografische en internationale spreiding de interculturele spreiding toe te voegen: mensen uit verschillende cultuurgroepen moeten gestimuleerd worden kennis te nemen en te leren van elkaars cultuuruitingen. Het bleef bij deze paar woorden in die periode. Meer gebeurde er niet.

5|2 De tweede fase

Allochtonen en cultuur krijgen uiteindelijk bij staatssecretaris Van der Ploeg (PvdA) weer volop aandacht. En dat niet in de marge van het beleid, maar centraal in alle onderdelen. De discussie over dit onderwerp verliep gelijktijdig bij de Raad voor Cultuur - de opvolger van de Raad voor de Kunst - die er in april 1999 het advies 'Cultuur voor Culturen' over uitbracht. We laten zien welke inhoudelijke lijn werd gevolgd om daarna stil te staan bij de beleidsopvatting van Van der Ploeg.

5|2|1 Cultuur voor Culturen

Het is gebruikelijk dat de Raad voor Cultuur met een vooradvies voor de eerstvolgende Cultuurnota komt. Hij adviseert daarin over de hoofdlijnen van het beleid. In dit geval gaf hij aan wat de kern van de Cultuurnota 2001-2004 zou moeten zijn.

Cultuurbeleid, aldus de Raad, moet toegesneden zijn op markante veranderingen, zoals de multiculturele samenstelling van de bevolking. Hierin weerspiegelt zich een grote verscheidenheid aan culturen. Het cultuuraanbod in veel sectoren is weliswaar zeer divers, maar de afstemming op diverse publieksgroepen in de samenleving kan beter. Dat geldt zowel voor jongeren en ouderen als voor niet-autochtone Nederlanders. Vooral deze laatste categorie profiteert over het algemeen minder van culturele voorzieningen dan de Raad wenselijk acht. Dat is de reden waarom de Raad in dit advies de nadruk legt op deze groep. Hier is de kloof tussen aanbod en participatie zo groot, dat een inhaaloperatie en speciale voorzieningen nodig zijn. Ook heeft de meerdimensionale opvatting van cultuur consequenties voor de benadering van kwaliteit. Diezelfde pluriformiteit die we in de samenleving aantreffen, moet ook doorklinken in de manier

EGBERT KALSE

Heeft de politiek het individu tekortgedaan door de nadruk te leggen op het recht op culturele diversiteit?

waarop het kwaliteitsbegrip gehanteerd wordt. De hiërarchische scheiding tussen westerse en niet-westerse, hogere en lagere cultuur is steeds minder toepasbaar. De Raad pleit dan ook voor een pluri-form kwaliteitsbesef.

Ook Van der Ploeg huldigde die opvatting. Het roer gaat rigoureuus om. Een maand voordat de Uitgangspuntennotitie wordt gepubliceerd, verschijnt de beleidsnotitie 'Ruim Baan voor culturele diversiteit'. Hieruit valt goed af te leiden hoe de staatssecretaris over maatschappij, allochtonen en cultuur denkt.

Dit gedachtegoed kreeg vervolgens zijn neerslag in de Uitgangspuntennotitie en de Cultuurnota 2001-2004. Globaal komt een en ander op het volgende neer.

5|2|2 Ruim Baan voor culturele diversiteit

Met eenzelfde urgentie als Nederland, zijnde een minderheidscultuur in Europa, zich sterk heeft gemaakt voor een Europees cultuurbeleid dat de culturele verschillen tussen de verschillende lidstaten erkent, wil de staatssecretaris ruimte maken voor de eigenheid van de minderheidsculturen binnen Nederland. Cultuur is geen oplosmiddel, maar eerder een ongewapende confrontatie tussen vele subculturen. Cultuurbeleid kan en hoeft daarom geen integratiebeleid te zijn. Door de nadruk op integratie zijn de cultuuruitingen van culturele minderheden de laatste jaren min of meer 'zoek gespeeld'. Het getuigt van 'arrogant universalisme' om de dominante cultuur tot de enige te verklaren. Wie het culturele landschap – met meer dan honderd verschillende culturen in Nederland – nader onderzoekt en nieuwsgierigheid aan de dag legt ontwaart een grote diversiteit. Die culturele diversiteit aan culturen en culturele activiteiten ziet de staatssecretaris onvoldoende terug in het gesubsidieerde culturele aanbod en in het publiek dat daarop afkomt. Dat moet veranderen.

Er is dus alle reden tot zorg over de beperkte deelname van allochtonen aan de gevestigde, gesubsidieerde cultuur. Men dient zich daarbij wel te realiseren, zo schrijft de staatssecretaris, dat er sprake is van een achterstandssituatie. Dit geldt voor het cultuurbeleid en de cultuurwereld, die inmiddels een behoorlijke achterstand hebben in te

lopen. Maar dit geldt ook voor de culturele minderheden, die net als de arbeiderskinderen in de jaren vijftig en zestig en de meisjes in de jaren daarna maar zeer langzaam instromen in de verschillende maatschappelijke sferen. Een lange adem is onontbeerlijk.

Tegelijkertijd kunnen we er niet omheen dat er extra inspanningen nodig zijn om de achterstand in te lopen. Cultuurbeleid kan daaraan bijdragen door kansen te scheppen en positieve impulsen te geven.

Het is het meest verleidelijk om het oude, in de jaren zeventig wortelende, categoriale beleid weer nieuw leven in te blazen. Zo ontstaat in feite een cultureel diversiteitsbeleid naast het 'gewone' cultuurbeleid. Maar Van der Ploeg spreekt zo'n aanpak weinig aan. Het is immers zijn bedoeling dat de culturele diversiteit integraal onderdeel van het cultuurbeleid gaat uitmaken.

5|2|3 Ander beleid

De Uitgangspuntennotitie en vervolgens de Cultuurnota 2001-2004 bracht staatssecretaris Van der Ploeg uit onder de noemer 'Cultuur als confrontatie'. Hij bouwt daarmee voort op de inhoud van 'Ruim Baan voor culturele diversiteit'. Zijn stellige overtuiging is dat er om een cultuurbeleid wordt gevraagd met andere prioriteiten en andere instrumenten. Dat wordt ook waargemaakt in zijn beleidsnota's.

De kern van zijn beleid is een wisselwerking te bewerkstelligen tussen kunst en publiek. Zijn redenering is als volgt. Als niet het aanbod en ook niet het publiek, maar de confrontatie tussen beide als vertrekpunt wordt genomen, dan moet het cultuurbeleid de katalysator van die wisselwerking zijn, met als consequentie dat ook het aanbod zelf ter discussie komt te staan. Confrontatie als vertrekpunt vraagt vanzelfsprekend om een grotere diversiteit in het aanbod, waarin

jongeren en culturele minderheden een grotere rol spelen. Kunstenaars en gezelschappen zullen in toenemende mate nieuw publiek moeten opzoeken op de scholen, in de oude wijken, op het platteland, in het jongerencircuit, enzovoort. Het betekent ook dat schouwburgen, jongerenpodia, galeries, musea, concertzalen, kunstuitleninstellingen en bibliotheken in het brandpunt van het cultuurbeleid horen. Dat zijn immers bij uitstek de plekken waar die confrontatie tussen veel verschillende culturele opvattingen plaatsvindt. Op deze manier wil Van der Ploeg het beste populair maken en het populaire beter. De klassieke, statische driedeling: aanbod, distributie en participatie, waar al zijn voorgangers nog in hebben geloofd, wordt overboord gegooid. Een dynamische visie is er voor in de plaats gekomen.

Alhoewel de staatssecretaris aangeeft dat kwaliteit het leidende subsidie criterium in het cultuurbeleid is en blijft, komt daar wel druk op te staan. Diverse passages geven dat aan. Zo meent hij dat in het licht van de ontwikkeling van Nederland als multiculturele samenleving het kwaliteitsbegrip dat wordt gehanteerd bij het beoordelen van aanvragen, aanpassing behoeft. Kwaliteit moet, zoals de Raad voor Cultuur ook stelt, meer pluriform zijn. Daarnaast dient het als eerste beoordelingscriterium 'in onderlinge samenhang' te worden gezien met criteria als maatschappelijk bereik, subsidieper-bezoek en positie in het bestel. Ook signaleert de staatssecretaris dat er een groot gat gaapt tussen de gesubsidieerde professionele cultuur van een hoog niveau en de semi-professionele en amateurkunst, die vaak dichterbij de mensen staat. Hij zou het scherpe en kunstmatige onderscheid tussen verschillende kunst disciplines, tussen professionele kunst en amateurkunst en tussen 'hoge cultuur' en 'lage cultuur' verder willen doorbreken. Niet alleen professionele kunstenaars maar ook semi-professionele en amateurkunstenaars zullen meer mogelijkheden moeten krijgen om zich te ontwikkelen en te presenteren. Hoe meer mensen deelnemen, des te beter.

Als we deze passages tot ons laten doordringen, dan valt er wel een zeker spanningsveld te constateren. Immers, in zijn poging meer mensen uit minderheidsgroepen bij kunst en cultuur te betrekken, verzacht Van der Ploeg het onderscheid tussen professioneel/amateur en hoge/lage cultuur, tot dan

toe steeds gescheiden werelden. Dit om verbindingen te maken, die aansluiten bij de preferenties van veel allochtonen. Maar, zo kan men zich afvragen, heeft deze visie niet tot gevolg dat het kwalitatief onderscheiden van professionele kunst ten opzichte van amateurkunst minder mogelijk wordt?

Die spanning nam de Tweede Kamer ook waar. Men verlangde daarom van de staatssecretaris de toezegging dat bij de beoordeling de artistiek-inhoudelijke kwaliteit duidelijk eerste criterium bleef en dat de autonome artistieke ontwikkeling van kunst in zijn beleid voldoende ruimte kreeg. Onder druk van de Kamer trok de staatssecretaris de 3-procentnorm voor doelgroepenactiviteiten in. In de plaats van deze strafforting - 3% van de subsidie aan doelgroepactiviteiten besteden anders wordt 3% subsidie ingehouden - werd de 2%-regeling ingevoerd. Instellingen die kunnen aantonen reeds 3% aan doelgroepactiviteiten te besteden, kunnen voor dit doel 2% extra krijgen. Daarmee kreeg de staatssecretaris groen licht, hij mocht door met zijn andere beleid.

Om dit andere beleid handen en voeten te geven, werden drie instellingen met bijzondere taken gesubsidieerd. Atana moest zich richten op de diversiteit binnen de besturen, Netwerk CS zou de culturele sector op het gebied van diversiteit ondersteunen en de - per 2005 wegens te weinig structurele resultaten niet langer gesubsidieerde - Phenix Foundation was er voor de doorbraak van kunstenaars met interculturele bagage.

Daarnaast werd een drietal nieuwe beleidsinstrumenten geïntroduceerd. Een pakket maatregelen ten einde binnen het gesubsidieerde cultuurbestel meer recht te doen aan de culturele diversiteit; de eerder genoemde 2%-regeling voor speciale activiteiten; een speciaal programmeringsbudget

bestemd voor culturele accommodaties die serieus werk maken van hun functie als intermediair tussen makers en publiek. In het kader van het Actieplan Cultuurbereik, dat zich voornamelijk op lokaal niveau afspeelt, krijgt het laatst genoemde budget een grote rol toebedeeld. Bij dit Actieplan wordt in het volgende hoofdstuk uitgebreid stilgestaan.

5|3 De derde fase

De Uitgangspuntenbrief Cultuur, die Staatssecretaris mr. M. C. Van der Laan (D66) in juli 2003 het licht deed zien, heeft zo zegt zij, een ander karakter dan de beide vorige (die van Nuis en Van der Ploeg). Als je elke vier jaar steeds andere prioriteiten formuleert, dan leidt dat tot beleidsinflatie en strategisch gedrag van instellingen. Haar uitgangspunten liggen op een ander vlak: meer eigen verantwoordelijkheid van de instellingen, minder regelzucht en bureaucratie, een zorgvuldige procedure met transparante criteria en een goede samenwerking met de andere overheden.

Deze zakelijke uitgangspunten worden gecombineerd met één centraal inhoudelijk uitgangspunt en dat is 'cultureel zelfbewustzijn'. Dat wordt als volgt uitgelegd. Het is de overtuiging van de staatssecretaris dat de kwaliteit van de kunst alleen goed tot zijn recht komt wanneer zij in vrijheid kan gedijen. Het is de taak van de overheid die vrijheid te waarborgen, en er tegelijkertijd voor te zorgen dat de betekenis ervan voor de samenleving zo goed mogelijk wordt benut. Want een bloeiende cultuur draagt bij aan het creatief en innovatief vermogen van de samenleving en heeft ook een samenbindend vermogen. Dit samenbindend vermogen geldt in het bijzonder voor het erfgoed. Kennis van ons erfgoed, zo formuleert zij, draagt bij aan een cultureel zelfbewustzijn dat onmisbaar is in een multiculturele samenleving. In die toegevoegde waarde voor de samenleving is de rechtvaardiging gelegen voor de ondersteuning van kunst en cultuur.

De uitdaging ligt, wat de staatssecretaris betreft, dus niet in het vertalen van nieuwe beleidsdoelen naar nieuwe instructies aan de instellingen, maar in het verbreden van het cultuurbeleid. Dat wil zeggen in het leggen van verbindingen met maat-

schappelijke ontwikkelingen, zoals de toenemende diversiteit van culturen.

Dat cultureel zelfbewustzijn is tevens het uitgangspunt van de Beleidsbrief Cultuur 2004-2007, die in oktober 2003 verschijnt onder de titel 'Meer dan de som'. Ging de Uitgangspuntenbrief daarvoor aan voorbij, hier neemt de nieuwe staatssecretaris wel degelijk op sommige punten afstand van het beleid van Van der Ploeg. Het is tijd voor een nieuwe benadering van cultuur, meent Van der Laan.

De afgelopen jaren werd het klassieke ideaal van cultuurspreiding steeds meer opgevat als een pleidooi voor de vermaatschappelijking van de cultuur. Regels en aanwijzingen over bijvoorbeeld het bereik van specifieke doelgroepen, hebben bijgedragen aan het beeld dat de cultuursector moet worden ingezet om maatschappelijke vraagstukken op het gebied van integratie en emancipatie op te lossen. Dat heeft geleid tot een instrumentalistisch en voornamelijk op de instellingen gericht beleid. Het kabinet, aldus Van der Laan, kiest voor een omgekeerde redenering: niet het maatschappelijk bewustzijn in de cultuur, maar het culturele bewustzijn in de maatschappij moet worden vergroot.

5|3|1 Culturele diversiteit en integratie

Van der Laan legt het nog een keer uit. Door het kabinet-Kok II is 'culturele diversiteit' prominent op de cultuurpolitieke agenda geplaatst. Helaas is zowel in het debat als in de uitvoering van het beleid meer nadruk komen te liggen op het gehanteerde middel dan op het nastreven doel. In de komende periode wil zij die doelen verhelderen en ze zoveel mogelijk verbinden met de vaste waarden van het cultuurbeleid: maatschappelijk bereik, positie of functie in het bestel, regionale spreiding. Kunsten en cultureel erfgoed kunnen een markante bijdrage leveren aan maatschap-

pelijke ontwikkelingen. Die kracht moet worden benut, zonder de kunst tot politiek instrument te maken.

Wat wij 'de Nederlandse cultuur' noemen is het resultaat van eeuwen van 'intercultureel verkeer'. Het is van hier uit een kleine stap, zo blijkt uit de beleidsbrief, om op het belang van interculturele wisselwerking te komen: kennis nemen van elkaars culturele praktijken, wederzijds respect voor elkaars creativiteit. Deze culturele diversiteit, opgevat als inhoudelijke rijkdom en veelzijdigheid, is eigen aan onze culturele ontwikkeling. De bevordering daarvan sluit dus ook aan op de gangbare doelen van het cultuurbeleid: het bevorderen van de kwaliteit van het culturele aanbod, van de spreiding van kunst en cultuur en het verzekeren van de toegankelijkheid daarvan, zeker als kunstenaars en cultuurmakers overheidssubsidie voor hun activiteiten ontvangen.

Naast diversiteit is 'integratie' het tweede beeldbepalende element uit het multiculturele debat, de wens dat de zojuist genoemde diversiteit zich ook ontpopt als een samenbindend vermogen van cultuur. Dat is de multiculturele paradox. Het culturele erfgoed, dat de materiële neerslag vormt van de gedeelde taal, cultuur en geschiedenis van de Nederlandse samenleving, speelt daarbij een belangrijke rol. Kennis van ons erfgoed draagt bij aan het cultureel zelfbewustzijn dat onmisbaar is voor het interculturele debat en voor een stevige positie van de Nederlandse cultuur in internationale context.

En het bestaande diversiteitsbeleid kan effectiever door het te differentiëren. Het is niet zo dat van iedere instelling verwacht moet worden dat men in even grote mate nieuw publiek werft, bestaande uit ruim omschreven doelgroepen als 'allochtonen' of 'jongeren'. Dergelijke definities doen geen recht aan de veel grotere en fijnmazige diversiteit van leefstijlen en (sub)culturen die inmiddels in ons land ontstaan is.

De 2%-doelgroepenmaatregel van Van der Ploeg schaft Van der Laan met ingang van 2005 af. In haar adviesaanvraag aan de Raad voor Cultuur (december 2003) voegt zij aan het lijstje beoordelingscriteria de thema's Nieuw Publiek en Culturele Diversiteit toe. Het bereiken van nieuwe publieks-

groepen verdient ook bij Van der Laan onverminderd prioriteit. Alleen mogen de instellingen nu zelf bepalen hoeveel geld ze daarvoor willen inzetten. Culturele diversiteit blijft eveneens hoog op de agenda staan. Bij culturele diversiteit zijn er twee invalshoeken: verschillen laten zien en overeenkomsten zoeken. Door het beste dat verschillende culturen te bieden hebben uit te wisselen, wordt het culturele leven versterkt. Er is dan sprake van interculturele verrijking.

De cultuursector kan ook bijdragen aan de integratie van nieuwe landgenoten. Daartoe moet de Raad voor Cultuur wel de niet-westerse kunstuitingen op waarde weten te schatten. Maar het is niet nodig dat alle instellingen aan deze doelstellingen bijdragen.

En zo geeft staatssecretaris Van der Laan al voordat zij met een eigen Cultuurnota komt aan welke nieuwe invalshoeken en doelen haar voor ogen staan. De Uitgangspuntenbrief is dan wel neutraal, maar met haar daarop volgende beleidsbrief en de adviesaanvraag aan de Raad voor Cultuur geeft zij toch onmiskenbaar haar eigen visie weer. Stimulering van cultureel bewustzijn staat voorop waartoe ons cultureel erfgoed de sleutel vormt. En culturele diversiteit wordt aangevuld met interculturaliteit. Bij dit alles is er meer vrijheid in de uitvoering van het beleid, wat de culturele instellingen wel prettig vinden. Een en ander wijst er op dat weer een nieuwe fase is aangebroken.

Beide staatssecretarissen zijn er tenslotte voorstander van de relatie met lokale en provinciale bestuurders te verstevigen. Van der Ploeg heeft daarbij het voortouw genomen met de introductie van het Actieplan Cultuurbereik. Staatssecretaris Van der Laan heeft toegezegd dat Actieplan nog eens voor vier jaar te willen voortzetten. In het volgende hoofdstuk komt dit onderwerp

uitgebreid aan de orde, waarmee tevens de link wordt gelegd naar het gemeentelijk kunst- en cultuurbeleid.

ERGO

Categoriaal beleid oftewel doelgroepenbeleid met als onderwerp 'kunstuitingen van migranten' heeft zijn oorsprong in de jaren 80

In het advies 'De kunst van het artisjokken eten' van de Raad voor de Kunst uit 1989 werd al aanbevolen bij de invulling van bestaande vacatures voorrang te verlenen aan kandidaten deskundig op het gebied van allochtone kunstbeoefening

De beleidsaandacht van overheid en Raad voor de Kunst was op kunstenaars gericht en niet op publiek

Dit categoriaal overheidsbeleid werd voorzien van een apart budget(je) en naast het reguliere beleid geplaatst

Staatssecretaris Van der Ploeg nam 'culturele diversiteit' op in een meer integrale aanpak

Staatssecretaris Van der Laan verruimt 'culturele diversiteit' met interculturaliteit, een term die voor het eerst in 1995 bij staatssecretaris Nuis tevoorschijn kwam, en geeft cultureel erfgoed prominente aandacht

Actieplan Cultuurbereik 2001/2004

6

In zijn Uitgangspuntennotitie 'Cultuur als Confrontatie' (juni 1999) kondigt staatssecretaris Van der Ploeg het Actieplan Cultuurbereik aan. Hiermee hoopt hij kunst en cultuur bij zoveel mogelijk mensen te brengen. Jongeren en allochtonen zijn de voornaamste doelgroepen.

Om het actieplan handen en voeten te geven werd samenwerking gezocht met gemeenten en provincies. In decentrale programma's zou ingezet worden op het vergroten van het cultuurbereik, vooral onder de betrokken doelgroepen.

Hieronder wordt, voordat gefocust wordt op 'culturele diversiteit', eerst uiteengezet wat het actieplan in zijn geheel inhoudt. Daar valt niet aan te ontkomen. Wij baseren ons hierbij op de Uitgangspuntenbrief uit 1999 en de Cultuurnota 2001-2004. Algauw zal opvallen dat er begrippen worden gebezigd die nieuw zijn en daardoor bij eerste lezing soms lastig te verstaan. Terwijl gaandeweg inzicht wordt verkregen in het actieplan, maakt men zich tegelijk een nieuw vocabulaire eigen.

6|1 De vijf actieplan-doelstellingen

Het Actieplan Cultuurbereik bestaat uit vijf doelstellingen, die de accenten bepalen voor het cultuurbeleid van het rijk. Deze vijf doelstellingen zijn:

- 1 Versterking van de culturele programmering van verschillende soorten accommodaties, van theater en poppodium tot galerie, bibliotheek, museum of buurthuis;
- 2 Ruim baan maken voor culturele diversiteit;
- 3 Investeren in jeugd en jonge kunstenaars;
- 4 Beter zichtbaar en bereikbaar maken van cultureel vermogen;
- 5 Culturele planologie op de agenda zetten.

Deze doelstellingen komen steeds weer terug, niet alleen in stedelijke en provinciale programma's, maar ook in de onderzoeken en evaluatierapporten. Daarom is het van belang nader kennis te nemen van de diepere betekenis ervan. Staatssecretaris Van der Ploeg ziet een en ander als volgt.

6|1|1 Versterking van de programmering

Er bestaan door het land verspreid vele en veelsoortige culturele trefpunten die heel wat beter kunnen worden gebruikt voor de vergroting van de maatschappelijke actieradius van de cultuur dan meestal gebeurt. De staatssecretaris heeft daarbij onder meer schouwburgen, concertzalen, musea, bibliotheken, galeries, kunsthallen en kunstuitleencentra op het oog. Dat zijn de locaties waar de meest vitale confrontaties tussen cultuur en publiek kunnen plaatsvinden, zeker als dat gebeurt in oude wijken, volksbuurten en andere plekken waar culturele voorzieningen momenteel schaars zijn. Te vaak is er echter te weinig geld voorhanden om de mogelijkheden te gebruiken die hier liggen. In grote steden is althans een deel van de accommodaties stevig verankerd in gemeentelijke diensten en hebben ze vaak een eigen programmeringsbudget. In kleinere gemeenten is de financiële armslag echter vaak heel wat minder. Als er al speciale programmerings-, productie-, promotie- en educatiebudgetten zijn, staan deze vaak onder druk van een sluitende exploitatie. Door een nieuw budget te reserveren voor versterking van de programmerings- en publieksbudgetten van deze accommodaties en door gemeenten en provincies uit te dagen dit voorbeeld te volgen, wil de staatssecretaris bewerkstelligen dat programmering en publieksbereik niet langer worden beschouwd als sluitpost van de begroting van accommodaties, maar als speerpunt.

6|1|2 Ruim baan voor culturele diversiteit

Doorstroming binnen het gesubsidieerde aanbod levert niet automatisch een grotere culturele diversiteit op. Daar is een meer open houding ten opzichte van andere cultuuruitingen voor nodig. Culturele diversiteit moet niet alleen worden getolereerd, maar actief worden opgespoord, georganiseerd en gecoacht.

Het gaat om de confrontatie tussen de verschillende culturen in ons land. In dit kader is noch een situatie waarbij elke bevolkingsgroep haar eigen cultuur in afzondering beleeft nastrevenswaardig; noch een situatie waarin alle cultuuruitingen van alle bevolkingsgroepen uitsluitend worden afgerekend op hun bijdrage aan culturele integratie.

In de beleidsnotitie 'Ruim Baan voor culturele diversiteit', waaraan in het vorige hoofdstuk al wordt gerefereerd, staat aangegeven dat culturele diversiteit onderdeel moet uitmaken van het cultuurbeleid. Uitgangspunten daarbij zijn a) veel meer ruimte voor de eigen cultuur van de verschillende bevolkingsgroepen, b) een cultureel diverse programmering van podia, musea en andere accommodaties, c) vergroting van de toegankelijkheid tot culturele instellingen, adviescommissies e.d.

Ruimte voor eigenheid, de ontmoeting tussen verschillende culturen en de toegang tot instituties moeten worden bevocht. Staatssecretaris Van der Ploeg wil deze uitdaging aangaan met behulp van een forse financiële en organisatorische impuls.

6|1|3 Investeren in jeugd

Het is van cruciaal belang voor de samenleving, maar ook voor de kunsten zelf om te investeren in aanbod van, voor en door de jeugd. Kunst stimuleert de fantasie en prikkelt de nieuwsgierigheid van jonge mensen.

Nieuwsgierigheid, verwondering, verrassing, overdondering en bezinning worden gevoed door de cultuurschatten van het verleden en de hedendaagse kunst, de kunstschatten van morgen. Zo wordt een tegenwicht geboden voor de economisering, verzakelijking en commercialisering van de samenleving.

Hoe iemand kunst en cultuur ondergaat, hangt goeddeels af van zijn culturele bagage. Als kind krijg je die mee van huis, van de straat en van school. Kunst en cultuur moeten niet moeilijker worden gemaakt dan nodig is. Dat is de eerste opdracht van cultuureducatie. Niet al te veel verplichtingen, maar leerlingen met elkaar laten uitzoeken wat zinvolle bezoeken zijn. Omdat allochtone leerlingen vaak een meervoudige culturele achtergrond hebben, zal het onderwijsprogramma daarmee rekening moeten houden. Dat werkt naar twee kanten: enerzijds zullen deze leerlingen een betere aansluiting vinden, anderzijds zal hun inbreng de blik van hun medeleerlingen op de veelzijdigheid van cultuur verbreden.

De cultuureducatie heeft een stevige impuls gekregen van het project Cultuur en School. Er is alle reden om ermee verder te gaan. In de cultuureducatie moet een beweging op gang komen van aanbod naar vraag. Scholen en scholieren moeten meer armslag krijgen om zelf te kiezen welke weg zij willen inslaan. Dat betekent dat het budget dat in het kader van de voortzetting van Cultuur en School uit de cultuurmiddelen ter beschikking wordt gesteld, meer in de richting van de scholen zal worden verlegd. Vanuit het ministerie zullen 'cultuurbonnen' worden verstrekt, waar leerlingen gebruik van kunnen maken bij hun bezoek aan theater e.d.

Deze beleidswijziging maakt dat culturele instellingen in plaats van af te wachten wie er op de voorstellingen afkomt, scholieren en andere jeugdigen zullen moeten gaan opzoeken. Ook gemeentelijke en provinciale instellingen voor kunstzinnige vorming en amateurkunst staan voor de omslag van aanbod naar vraag. Dat is ook goed om de vaak gebrekkige aansluiting met jongeren en culturele minderheden te verbeteren.

De samenwerking met andere overheden wil de staatssecretaris voortzetten. Niet meer gericht op projecten, maar op de verankering van cultuuredu-

catie en de rol van de scholen daarbij in het provinciaal en stedelijk beleid. Vanwege de schaarste aan leerkrachten zullen de mogelijkheden worden onderzocht om kunstenaars die werkzaam zijn bij instellingen voor kunstzinnige vorming in te schakelen als bevoegde leerkracht in het primair onderwijs, na een pedagogisch-didactische bijscholing.

6|1|4 Cultureel vermogen beter zichtbaar maken

Het bezoeken van musea en archieven is voor velen een vorm van vrijetijdsbesteding. Rijks- en gemeentearchieven spelen daar actief op in en transformeren zich steeds meer tot publieksgerichte historische informatiecentra. Niet alleen de archieven moeten van zolder en uit de kelder, maar ook de depots van de musea moeten vaker aan het publiek worden getoond.

De urgentie om het publiek meer profijt te laten hebben van de kunstwerken die in de depots liggen, wordt alleen nog maar groter indien we ons zouden realiseren hoe enorm het collectieve vermogensbeslag is dat daarmee gemoeid is en welke alternatieve gebruiksmogelijkheden er allemaal zijn te bedenken voor deze enorme kapitaalaccumulatie. Een aantal concrete mogelijkheden, die de staatssecretaris noemt, zijn: andere openingstijden, de plaatsing van objecten in openbare gebouwen (zoals ziekenhuizen, scholen en bibliotheken), uitlenen via leden van de Federatie Kunstuitleen (FKU). Stroomlijning van het intermuseumale bruikleenverkeer is weer een andere mogelijkheid of het inrichten van collectiefilialen, die aansluiten op plaatselijke situaties. Voor al dit soort zaken moet een beroep kunnen worden gedaan op het Actieplan Cultuurbereik.

Collecties kunnen ook met behulp van digitale technieken zichtbaarder en toegankelijker worden gemaakt. Het hoort volgens Van der Ploeg tot het reguliere

takenpakket van erfgoedinstellingen om hun collecties digitaal te ontsluiten en toegankelijk te maken via Internet of andere digitale media. Dit geldt voor alle erfgoedsectoren, zowel op het terrein van de musea, de archieven, de openbare en wetenschappelijke bibliotheken, alsook de (archeologische) monumentenzorg. De digitalisering van culturele en wetenschappelijke collecties heeft een sterke landelijke regie nodig. Via de subsidievoorwaarden zal digitalisering een forse impuls worden gegeven.

6|1|5 Culturele planologie op de agenda

Grote delen van ons land worden in hoog tempo opnieuw ingericht. In een zo dicht bevolkt cultuurlandschap als Nederland betekent dat per definitie een culturele daad van belang. De staatssecretaris ziet het als zijn taak de lading van die culturele inbreng te maximaliseren en aldus oude en nieuwe cultuur een prominente plaats te geven in dat inrichtingsproces. Voor ogen staat een culturele planologie als vertrekpunt voor stedenbouw en inrichting van het landschap. Natuurlijk is ruimtelijke ordening niet in de eerste plaats zijn beleidsterrein, zegt hij er bij, maar cultureel erfgoed en architectuur zijn dat wel.

Karakteristieke monumentale gebouwen en complexen van gebouwen leveren een kwalitatieve meerwaarde aan de ontwikkeling van steden en gebieden. De monumentale gebouwen op de Kop van Zuid in Rotterdam of de gebouwen op het terrein van de Amsterdamse Westergasfabriek zijn daar een voorbeeld van. Het behoud en het geven van een nieuwe bestemming aan dit soort gebouwen, die zoals de Rijkswerf te Den Helder of de Strokartonfabriek te Scheemda vaak met restauratie-achterstanden kampen, zijn zowel een opgave voor de monumentenzorg als een uitdaging voor ontwerpers. Zo kunnen nieuwe culturele centra ontstaan, waar zakelijk verantwoorde exploitatie en vitale artistieke bedrijvigheid hand in hand gaan. De staatssecretaris wil onderzoeken of een op te richten Stimuleringsfonds een bijdrage kan leveren aan de herbestemming van monumenten en de vergroting van hun culturele uitstraling. En dat hoeven niet alleen rijksmonumenten te zijn.

Niet alleen monumentale gebouwen, stadsontwikkeling en landschapsprojecten leveren een bijdrage

aan een kwaliteitsverhoging van de leefomgeving, ook voor de beeldende kunst in de openbare ruimte is een prominente rol weggelegd. Met behulp van de Stichting Kunst en Openbare Ruimte is het streven er op gericht om de beeldende kunst een nog duidelijkere rol te laten spelen in de wisselwerking tussen disciplines waardoor de ruimtelijke inrichting van Nederland gestalte krijgt.

Culturele planologie betekent ook rekening houden met belangrijke archeologische vindplaatsen. Verdere professionalisering en marktwerking binnen het archeologische bestel zal worden aangemoedigd. Private partijen zijn immers hard nodig om de archeologische werkzaamheden te verrichten, maar dan wel onder de juiste professionele randvoorwaarden.

6|2 Bestuurlijke bondgenoten

Bestuurlijke bondgenoten worden niet alleen gezocht onder collega-bewindspersonen. Om in het cultuurbeleid iets te bereiken hebben bestuurders met cultuur in hun portefeuille elkaar nodig. Een gelukkige omstandigheid deed zich voor, zo vermeldt de staatssecretaris. De in de Uitgangspuntennotitie gepresenteerde prioriteiten bleken ook op stedelijk en provinciaal niveau een prominente plaats in te nemen. Juist daar zijn cultureel aanbod en verschillende publieksgroepen bij elkaar te brengen.

Al in een vroeg stadium werd bestuurlijk overleg gepleegd. Begin 2000 bereikten de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW), het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) overeenstemming over de gezamenlijke aanpak gedurende de periode 2001-2004. Gedrieën werd een bondgenootschap aangegaan dat onder meer zijn beslag kreeg in de wijze van finan-

ciëring van de Stedelijke en Provinciale Programma's Cultuurbereik: er werd een één-op-één verhouding afgesproken tussen de bijdragen van het rijk en die van de provincies en gemeenten. Het zou om 'matching' van gelden gaan. Twee van de drie onderdelen van het actieplan kwamen in aanmerking om - met nieuw gemeentelijk of provinciaal geld - gematcht te worden. Het gaat om de aandachtsgebieden Cultuurbereik en Cultuur en School. De Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving (BKV), het derde onderdeel van het actieplan, bleef van matching uitgezonderd. Het rijk volstond met een rijksbijdrage.

De 12 provincies en de 30 grotere gemeenten, die uitgaande van het VNG-ringenmodel voldoen aan een alomvattend cultuurbeleid, werden uitgenodigd om te participeren. Zij spraken de intentie uit mee te doen en daarbij de inzet van het rijk met een zelfde bedrag te matchen. Van iedere potentiële deelnemer werd door het ministerie een plan van aanpak tegemoet gezien. De mogelijkheid bestond om daarin lokale accenten te leggen. Zo konden bijvoorbeeld publieksgroepen als ouderen en plattelandsbewoners in beeld komen. Was zo'n plan van aanpak door OCenW goedgekeurd, dan werd een vierjarig programma opgesteld voor de eigen stad of provincie.

Daar was men niet bepaald vrij in. Expliciete voorwaarde was dat een stedelijk of provinciaal programma uit drie onderdelen zou bestaan te weten:

- Cultuurbereik;
- Cultuur en School; en de
- Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving.

Elk onderdeel bevat weer specifieke eisen. De vijf centrale doelstellingen, waar we inmiddels mee bekend zijn, zijn niet alleen van toepassing op het hele actieplan, maar ook in het bijzonder op het onderdeel Cultuurbereik. Voor Cultuur en School ligt dat anders. Hier worden drie prioriteiten gesteld. Projecten in dit kader dienen gericht te zijn op cultureel erfgoed, culturele diversiteit dan wel het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo). Bij de Geldstroom BKV zijn publieksbereik en cultureel ondernemerschap de sleutelbegrippen.

Met de 12 provincies en 30 grotere gemeenten werd overeenstemming bereikt. De aan het Actieplan Cultuurbereik deelnemende gemeenten

met meer dan 90.000 inwoners zijn: Alkmaar, Almere, Amersfoort, Amsterdam, Apeldoorn, Arnhem, Breda, Delft, Den Haag, Dordrecht, Ede, Eindhoven, Emmen, Enschede, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, Heerlen, Hengelo, 's-Hertogenbosch, Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Nijmegen, Rotterdam, Tilburg, Utrecht, Zaanstad, Zoetermeer en Zwolle.

De kleinere gemeenten werden niet rechtstreeks in het overleg betrokken. Zij zouden via de provinciale gelden, die op basis van matching tot stand waren gekomen, aan het actieplan kunnen deelnemen.

6|3 De financiële bijdragen

Over geld gesproken: het rijk draagt jaarlijks 31 miljoen euro bij, de 12 provincies en 30 gemeenten matchen dat bedrag met 14 miljoen euro nieuw geld. In totaal gaat het bij het actieplan dus om 45 miljoen euro per jaar. Als we de drie onderdelen apart nemen, is de verdeling van gelden als volgt.

Voor het onderdeel Cultuurbereik is inclusief de rijksbijdrage 23 miljoen euro uitgetrokken. Per inwoner wordt ongeveer één euro besteed. Voor het onderdeel Cultuur en School is inclusief het rijksgeld 5 miljoen euro begroot. Per inwoner is dat 27 eurocent, in de vier grote steden het dubbele. De rijksbijdrage voor de Geldstroom BKV bedraagt 17 miljoen euro per jaar. Dat is, zonder te hoeven matchen, voor elke deelnemende gemeente en provincie 70 eurocent per inwoner. Ook hier weer geldt voor de vier grote steden een hoger bedrag.

Voor een overzicht van de bedragen, die het ministerie van OCW aan de gemeenten heeft toebedeeld, is als voorbeeld tabel 3 'Toekenningsbedragen 2002 voor de drie onderdelen aan de dertig deelne-

mende gemeenten' bijgevoegd (zie pagina 68).

Voor wie denkt dat het hier om grote bedragen gaat, de budgetten van de programma's vormen maar een klein deel van de gemeentelijke en provinciale cultuurbegroting. Voor de gemeenten gaat het gemiddeld slechts om 2 à 3 procent, voor de provincies om ca. 8 procent. Dat neemt niet weg dat de betekenis van het programma veel groter is dan het percentage doet vermoeden. De Stedelijke en Provinciale Programma's blijken op verschillende fronten te werken, zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien. Het is niet voor niets dat staatssecretaris Van der Ploeg in het Actieplan Cultuurbereik zijn belangrijkste nieuwe beleidsinstrument ziet.

De bestuurlijke afspraken van de drie overheden hielden ook in dat gedurende het hele proces aandacht was voor evaluatie en monitoring. De Erasmus Universiteit Rotterdam kreeg de opdracht tot een Meerjarig Landelijk Onderzoek Actieplan Cultuurbereik met jaarlijkse verslaggeving. Halverwege de rit zou een vorm van visitatie plaatsvinden om de programma's te beoordelen. Een visitatiecommissie ging ter plekke kijken hoe de programma's verliepen. Maar voordat dit in gang werd gezet, was al eerder besloten tot een landelijke proef waarbij programma's op het thema 'culturele diversiteit' werden uitgetest. De opzet was zo nieuw dat het verstandig leek al in een voorfase enige ervaring op te doen. Zeven steden bleken na uitnodiging bereid daaraan deel te nemen.

TABEL 3 TOEKENNINGSBEDRAGEN 2002 VOOR DE DRIE ONDERDELEN AAN DE DERTIG DEELNEMENDE GEMEENTEN

	Cultuurbereik	Cultuur en School	Geldstroom BKV	Totaal
Alkmaar	63.107	12.621	66.515	142.243
Almere	129.376	19.395	102.208	250.979
Amersfoort	85.948	17.190	90.590	193.728
Amsterdam	663.608	199.082	3.554.503	4.417.193
Apeldoorn	104.477	20.895	110.118	235.490
Arnhem	93.946	18.789	99.019	211.754
Breda	109.178	21.835	115.074	246.087
Delft	65.596	13.119	69.138	147.853
Den Bosch	87.922	17.584	92.670	198.176
Den Haag	400.143	120.043	1.559.897	2.080.083
Dordrecht	81.552	16.310	85.956	183.818
Ede	69.138	13.828	72.872	155.838
Eindhoven	137.389	27.478	144.807	309.674
Emmen	72.051	14.410	75.942	162.403
Enschede	101.790	20.358	107.287	229.435
Groningen	117.553	23.510	123.900	264.963
Haarlem	101.265	20.253	106.733	228.251
Haarlemmermeer	75.365	15.073	79.435	169.873
Heerlen	64.699	12.940	68.193	145.832
Hengelo	54.325	10.865	57.258	122.448
Leeuwarden	60.481	12.096	63.747	136.324
Leiden	79.772	15.954	84.080	179.806
Maastricht	83.101	16.620	87.588	187.309
Nijmegen	103.777	20.755	109.381	233.913
Rotterdam	538.475	161.543	1.939.294	2.639.312
Tilburg	131.531	26.306	138.634	296.471
Utrecht	230.686	69.206	687.195	987.087
Zaanstad	92.313	18.463	97.298	208.074
Zoetermeer	75.019	15.004	79.071	169.094
Zwolle	72.028	14.406	75.917	162.351
Totaal	4.145.611	1.005.931	10.144.320	15.295.862

Bron: Toekenningen 2002 OCW

ERGO

Het Actieplan Cultuurbereik van jaarlijks 31 miljoen euro rijks­geld is bedoeld om kunst en cultuur bij zoveel mogelijk mensen te brengen, met jongeren en allochtonen als de voornaamste doel­groepen

De provincies en 30 grote gemeenten die aan het actieplan deelnemen, hebben waar dat werd voorgeschreven, het toegekende rijks­geld gematcht

Om in het cultuurbeleid iets te bereiken hebben bestuurders met cultuur in hun portefeuille elkaar nodig

De door de staats­secretaris Van der Ploeg in zijn Uitgangspunten­brief gepresenteerde prioriteiten

bleken ook op stedelijk en provinciaal niveau een prominente plaats in te nemen

Het actieplan is een belangrijk nieuw beleids­instrument in de samenwerking tussen rijk, provincies en gemeenten

Gedurende het hele proces is er aandacht voor evaluatie en monitoring

→ Rotterdam

Voor wie niet beter weet, lijkt Rotterdam met haar lage wolvenkrabbers een beetje op New York. Het centrum en de haven geven deze stad onmiskenbaar een kosmopolitisch karakter. De sfeer heeft iets haastigs en zakelijks. Kom daar in andere steden van Nederland maar eens om. Rotterdam is heel apart.

Het is ook een grote stad met 600.000 inwoners en zoals bij een grote stad hoort, veel allochtonen. Van de 262.000 allochtonen zijn er 59.000 westers en 203.000 niet-westers. Tweederde daarvan (26% van de Rotterdammers) behoort tot de zogenaamde beleidsgroep van etnische minderheden: Surinamers, Antillianen/Arubanen, Turken, Marokkanen, Kaapverdianen en Noord-mediterranen. De Rotterdamse bevolking telt veel jongeren. Meer dan 30% is jonger dan 24 jaar. Onder hen zijn veel jongeren van buitenlandse komaf, wel 59%. De meeste van deze jongeren zijn overigens in Nederland geboren en getogen.

Rotterdam is de koploper onder de gemeenten met een multicultureel kunstbeleid. Aandacht voor de multiculturele samenleving is er al heel lang.

Rotterdam heeft het niet gemakkelijk. Een gemiddeld laag opleidingsniveau, een lager dan landelijk gemiddeld inkomen per hoofd van de bevolking en een hoog werkloosheidspercentage bepalen het beeld. Boks daar maar eens tegenop. En dat doet Rotterdam.

De nota 'Multicultureel Kunstbeleid' van de Rotterdamse Kunststichting (RKS) uit 1997 bracht heel wat op gang. Om de aanbevelingen uit de nota in praktijk te brengen, werd de gesubsidieerde kunstinstellingen een centrale rol toebedacht. Met de directies werden bijeenkomsten gehouden en er werd kwalitatief onderzoek naar cultuurbehoeften onder tweede generatie Marokkaanse, Turkse en Kaapverdiaanse Rotterdammers verricht.

Toen dan ook in 2000 vanuit de rijksoverheid het Actieplan Cultuurbereik werd voorbereid, was Rotterdam al een heel eind op weg. Deelname aan het actieplan betekende niet meer dan een versterking van het reguliere beleid. Op een cultuurbegroting van ruim 115 miljoen euro is een OCW-bijdrage van 538.475 euro voor Cultuurbereik en 161.543 euro voor Cultuur en School natuurlijk een peulschil. Dat neemt niet

foto: Rinie Bleecker, Rotterdam

weg dat van dit soort kleine bedragen wel een stimulans uitgaat.

Niet alle door de gemeente gesubsidieerde kunstinstellingen - en dat zijn er 50 - kunnen zich in gelijke mate voor culturele diversiteit inspannen. Dat werd al gauw duidelijk. De mogelijkheden voor allochtoon publieksbereik zijn te verschillend. Toch wordt er heel wat aan gedaan. Nieuwe werkwijzen worden uitgetoetst, contacten met sleutelfiguren uit de nieuwe publieksgroepen worden opgebouwd. Veel instellingen zijn bezig hun imago te verbeteren, dat bij tal van etnische minderheden geen uitnodigend beeld oproept. Onderzoek toonde aan dat cultuurparticipatie voor verschillende etnische groepen vaak samengaat met maatschappelijke activiteiten als familieaangelegenheden, religieuze bijeenkomsten en feesten. Het is maar zeer de vraag of de 'officiële' kunstinstellingen daar een antwoord op weten te vinden. Met community arts heeft de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (Skvr) voor jongeren iets nieuws geïntroduceerd. Hiphop is de basis van waaruit gewerkt wordt. Het is nog te vroeg om te concluderen of deze wijk- en vraaggerichte aanpak voldoende aanslaat. Maar een vernieuwing is het wel.

Overspannen verwachtingen moet men evenwel niet hebben. De huidige generaties allochtonen zijn in het algemeen niet getraind in kunst. Maar dat geldt ook voor de sociaal lagere klasse van autochtone Rotterdamers. Een mens moet eerst kunnen overleven.

Indrukwekkend is daarom de Rotterdamse inzet om de jeugd te bereiken. De Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (Skvr) speelt daar een belangrijke rol in. Via cultuureducatie moeten de jongeren beter bekend raken met het (traditionele) kunst- en culturaanbod. Het feit dat bezoek aan een instelling als Witte de With, die toch als een moeilijke beeldende kunstinstelling bekend staat, positief onthaald wordt, is een goed teken. Belangstelling van jongeren wekken kan ook via de toepassing van nieuwe multimediale technieken. Zo valt er een brug te slaan tussen kunst, reclame, entertainment en lifestyles. Aan de websites DIMI en ZAPR is te zien dat dat lukt. DIMI is bestemd voor havo/vwo-leerlingen, ZAPR voor vmbo-leerlingen. Ongelooflijk leuke websites, die landelijk navolging verdienen.

Begeleidend onderzoek

7

In de cultuursector is het heel gebruikelijk vooraf op kwaliteit te toetsen, maar het verzamelen van kwantitatieve gegevens en effectmeting gaat de sector minder goed af. Het actieplan lijkt wat dat betreft, een keerpunt in te houden. Men zal, of men wil of niet, meer aandacht voor 'monitoring en evaluatie' moeten krijgen. Het ziet er naar uit dat staatssecretaris Van der Laan deze opvatting krachtig wil ondersteunen.

Verskillende onderzoeksbureaus werden betrokken om het actieplan in de praktijk te toetsen en te volgen. Eerst in de voorfase, daarna op basis van de ingediende programma's en vervolgens gaandeweg het proces. Bij alledrie de onderzoeksfases wordt hieronder stilgestaan. Onze aandacht gaat daarbij speciaal uit naar die gegevens uit de onderzoeken, die betrekking hebben op allochtonen en 'culturele diversiteit'.

7|1 Zeven pilots culturele diversiteit (2000)

In het kader van het Actieplan Cultuurbereik liep in het jaar 2000 al een pilot in 7 steden. Dit bij wijze van proefdraaien om te bezien of er met de ideeën van het departement te werken viel. Gekozen werd voor het opstarten van 'culturele diversiteit', de tweede doelstelling van de vijf actieplan-doelstellingen en van het onderdeel Cultuurbereik dat deel zou gaan uitmaken van een stedelijk of provinciaal programma. Van de gemeenten die door

OCenW werden aangezocht, deden de volgende mee:

Den Haag, Utrecht, Groningen, Maastricht, Rotterdam, Almere en Eindhoven.

Voor de opzet en financiering van de pilots werden convenanten gesloten tussen OCenW en de betrokken gemeenten. In Utrecht participeerde ook de provincie in het convenant.

Bureau Driessen – Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek – kreeg de opdracht de eerste fase van de pilots te evalueren. Met 52 informanten werden gesprekken gevoerd. Deze informanten waren bij de pilots betrokken als lokale bestuurders, ambtenaren, uitvoerders, commissieleden, cultuurmakers en vertegenwoordigers van de doelgroepen.

De pilots blijken zeven verschillende plannen te zijn. Kennelijk was dat niet bezwaarlijk. Elke deelnemende gemeente ging uit van een eigen beleidsmodel. Een paar voorbeelden. Den Haag koos voor het 'subsidie-model' met een open inschrijving. Rotterdam hanteerde daarentegen een 'aanbod-model' met projecten gericht op versterking van het aanbod. Groningen liet een zwaar accent vallen op het vooruit helpen van nieuw talent door nieuwe vormen van jongerencultuur en allochtonencultuur te stimuleren. Eindhoven kwam uit op het 'adoptie-model', waarbij culturele instellingen een wijk adopteren om samen nieuwe projecten te ontwikkelen.

Hoe verschillend ook, de pilots bleken een groot succes, al werden door sommige informanten voor de langere termijn wel twijfels geuit. Er was in ieder geval aanzienlijke steun voor het ontwikkelde beleid en voor het gekozen instrumentarium. Dat blijkt het duidelijkst uit het feit dat dit grote succes 'veel vaders' heeft: menigeen benadrukte dat men al lang op de ingeslagen weg bezig was. Bijna alle bestuurders en ambtenaren van de gemeenten en de informanten van de gevestigde instellingen menen dat het allemaal erg goed aansluit op het lopende beleid. Het gaat in feite om niet meer dan een erkenning van een al in gang gezet proces. Het is een stimulans, maar geen nieuwe uitvinding. De allochtone informanten denken daar heel anders over. Zij benadrukken juist het vernieuwende karakter van het actieplan en spreken van een omslag.

De decentrale aanpak vindt men een uitstekend

idee. Meestal wordt gesteld dat een lokale aanpak gewoon veel effectiever is, omdat de lagere overheden veel meer 'leading' zijn dan de rijksoverheid met z'n aanbodbeleid. Ook het matchen van gelden vindt positief onthaal. Door de financiële deelname van OCW krijgt het project prestige mee, wat scheelt bij de behandeling in de gemeenteraad.

Onenigheid bestond over het instellen van een nieuwe commissie (of intendant of projectgroep) in iedere gemeente. Het ministerie wilde dat een dergelijke commissie zou functioneren als een begeleidingsgroep voor de in de pilot uit te voeren projecten en garant zou staan voor de kwaliteit van de projecten. De samenstelling van de commissie moest zodanig zijn dat gewaarborgd was dat allochtonen en jongeren aan bod kwamen. Een aantal gemeenten was daar faliekant op tegen. Men wees er in de onderhandelingen met OCW op dat men beschikte over uitstekende bestaande commissies die prima functioneerden. Anderzijds vond men de vertegenwoordiging van de doelgroepen in de commissie soms geforceerd. Hier en daar werd opgemerkt dat het nog niet zo eenvoudig is competente doelgroepvertegenwoordigers te vinden, wat een allochtone informant weer 'kletsboek' vindt. Ook over de vertegenwoordiging van jongeren in de commissie is gesteggel. De een merkt op dat ze 'niet voldoende niveau hebben, je kunt beter werken met platforms of panels', een ander is juist bevreesd dat het wel weer hoog opgeleide jongeren zullen worden 'en voordat je het weet ben je weer binnen een beperkte groep bezig'.

In Den Haag is naast een commissie – zij het tijdelijk – een 'aanjaagbureau' geïnstalleerd, dat een initiërende rol te vervullen heeft. Vooral de gevestigde instellingen zouden aangejaagd moeten worden. Volgens een informant gaat het met name om het netwerk in de migrantengemeenschap; dat hebben de

gevestigde instellingen niet. In andere gemeenten ziet men de noodzaak van een aanjaagbureau niet in. Daar volstaat men in de regel met het aantrekken van culturele netwerkpersoneel, cultuurmakelaars, scouts, enzovoorts.

De formule 'nieuw aanbod voor nieuw publiek' is in feite een 'suicidale combinatie', zegt een informant. Alles tegelijkertijd vernieuwen wil nog wel eens op rampen uitlopen. Vandaar dat het van groot belang is dat het nieuwe publiek, in casu de doelgroepen, bij het beleid betrokken worden. Dit belang wordt door alle informanten onderschreven. Meestal wordt de samenwerking met de doelgroepen verder vorm gegeven door middel van platforms, klankbordgroepen of door ze bij de uitwerking van projecten te betrekken. Ook komt het voor dat sleutelfiguren uit de platforms van allochtonen nu suggesties doen voor multiculturele programmering.

Wat de projecten zelf betreft, de meeste liggen op het terrein van de podiumkunsten. Deze keus ligt erg voor de hand. Podiumkunsten bieden onder andere veel mogelijkheden om zelf mee te doen. Letteren en erfgoed komen als disciplines minder uit de verf. De doelgroep jongeren is veruit favoriet. De grote meerderheid van de projecten is (vooral) gericht op de jeugd. Dan zijn ze uiteraard mede op allochtone jongeren van toepassing, zo wordt geconcludeerd. Maar projecten die (mede) op allochtone volwassenen zijn gericht komen daarentegen nauwelijks voor.

Hoewel de ondervraagden niet gekant zijn tegen meting van de behaalde resultaten, heeft men geen idee hoe dat zou moeten. Misschien komt dat ook omdat menig een licht sceptisch is over de te verwachten effecten van het actieplan. 'Cultuurbereik is al twintig jaar een aandachtspunt, dat is dus niks geworden. Nu wordt het weer eens anders aangepakt.' Maar dat moet gezegd, een gematigd optimisme overheerst toch. Vooral het feit dat het een impuls betreft die straks zijn weerslag moet vinden in het reguliere beleid, dringt zich op. Het gaat immers om de continuïteit.

7|2 Visitatiecommissie Cultuurbereik (2003)

Voormalig staatssecretaris Van der Ploeg, IPO en VNG maakten de afspraak om het vierjarig

Actieplan Cultuurbereik halverwege de rit te evalueren door een vorm van visitatie. Dat gebeurde dus ook. Eind 2002 en begin 2003 bezocht de Visitatiecommissie Cultuurbereik onder leiding van oud-CPN-gedeputeerde Rinus Haks de deelnemende steden en provincies om te zien hoe de voorname uit de programma's in de praktijk hebben uitgepakt. Zij moest zowel de inspanningen als de resultaten in beeld brengen van de drie onderdelen van het actieplan t.w. Cultuurbereik, Cultuur en School en de Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving (BKV).

De visitatiecommissie deed dat door een kwalitatieve vergelijking te maken. Zo gaf zij een op de hand gewogen oordeel per gemeente of provincie. Wie daarin is geïnteresseerd, moet de deelrapporten raadplegen. Hier wordt weergegeven wat de visitatiecommissie zoal in algemene zin over de drie onderdelen te berde brengt.

7|2|1 Cultuurbereik

Van het Actieplan Cultuurbereik vormt het onderdeel Cultuurbereik in alle opzichten het hart van het actieplan. Alleen, de verandering in publieksbereik die het tot gevolg zou moeten hebben, kan de visitatiecommissie moeilijk vaststellen. Zij verwijst hiervoor naar de onderzoekers van de Erasmus Universiteit, die wellicht in 2005, wanneer hun laatste Monitoring verschijnt, daar een meer gefundeerd antwoord op hebben. Hieronder volgen we in het kort de bevindingen van de visitatiecommissie met betrekking tot de vijf doelstellingen.

De doelstelling 'versterking van de culturele programmering' is een lastige in het actieplan. Zij komt, althans in traditionele en grote accommodaties als schouwburgen en concertzalen, sporadisch voor. Haarlem is een goede uitzondering. Daar werken de podia samen in

het project 'De stad als Podium'. Nieuw aanbod is overigens lang niet altijd in voldoende mate aanwezig om op de gebruikelijke podia te programmeren. Lokale producties zijn daar veelal niet rijp genoeg voor. Schouwburg Kunstmin in Dordrecht heeft daar een oplossing voor gevonden door samen te werken met een impresariaat voor niet-westerse muziek, waardoor ze ook artiesten uit het buitenland kan programmeren. Op deze wijze weet deze schouwburg toch tot een andere programmering te komen. Maar de commissie is desondanks vrij pessimistisch, want de middelen schieten tekort en de aandacht is te versnipperd. Met de komst van het Fonds voor Podiumprogrammering en Marketing (FPPM) is deze doelstelling van Cultuurbereik eigenlijk overbodig geworden, zo stelt zij. Versterking van de programmering hoort daar, op landelijk niveau, thuis.

Een aantal gemeenten en provincies vat 'culturele diversiteit', de tweede doelstelling, breder op dan aandacht voor multicultureel aanbod of allochtone doelgroepen. Vooral buiten de randstad heeft men doelgroepen als ouderen, dorpsbewoners en gehandicapten op het oog. In Ede en Zeeland noemt men de christelijke diversiteit in deze context. Zo geïnterpreteerd kan de doelstelling 'ruim baan maken voor culturele diversiteit' ook vruchten afwerpen daar waar nu eenmaal weinig allochtonen wonen.

Op een aantal plaatsen betreft men de Turkse, Marokkaanse of een andere gemeenschap bij de voorbereiding en uitvoering van een project. In die gevallen blijkt het veelal minder vruchtbaar om met zelforganisaties of belangenorganisaties te werken. Deze organisaties hebben weinig ervaring op het culturele vlak en ze omvatten niet alle geledingen binnen de groepen die men wil bereiken. Jonge allochtonen zijn bijvoorbeeld vaak niet vertegenwoordigd in deze groepen. Dit standpunt komt men vaker in evaluatierapporten tegen.

Een andere bevinding is dat amateurkunstenaren uit migrantenkring zeer actief zijn. Zij maken echter nauwelijks gebruik van de voorzieningen en subsidies die daarvoor beschikbaar zijn. Instellingen voor amateurkunst, zoals muziekscholen, weten deze mensen veelal niet te bereiken. Toch vallen er een paar positieve resultaten te melden. Het actieplan heeft in de stad Groningen en

bij Theaterhuis Alba in Den Haag tot toenadering geleid. Professionals blijken een brugfunctie te kunnen vervullen. Projecten waarin één of meer culturele professionals samenwerken met amateurs, ervaren zowel professionals als amateurs als zeer inspirerend. Amateurkunstenaars krijgen hierdoor een kwaliteitsimpuls.

De derde doelstelling van Cultuurbereik 'investeren in jeugd' krijgt de meeste aandacht in alle stedelijke en provinciale programma's. De visitatiecommissie heeft twee wegen gezien om de jongeren te bereiken. De belangrijkste is via het onderwijs. Door de jongeren op school op te zoeken of door klassen uit te nodigen, heeft een culturele instelling gegarandeerd het grootste bereik onder jongeren tot 16 jaar. De tweede weg loopt vaak via sociaal-culturele instellingen als buurthuizen en Jongeren Ontmoetings Plekken (JOP's). Deze weg krijgt voor het eerst een impuls via het actieplan.

De vierde doelstelling 'zichtbaar maken cultureel vermogen' is niet in elk gemeentelijk of provinciaal programma opgenomen, zo constateert de visitatiecommissie. Wel daar waar cultureel erfgoed een rol speelt. Opvallend is dat erfgoedprojecten vaak cultuureducatief zijn en binnen het onderdeel Cultuur en School vallen. Het zijn voornamelijk musea en in mindere mate archieven die deelnemen. Monumenten en archeologie komen nauwelijks aan de orde. Samenwerking tussen erfgoedinstellingen is nodig om erfgoed voor een breed publiek toegankelijk te maken. Helaas staat die samenwerking nog in de kinderschoenen. Fusieprocessen tussen rijksarchieven en provinciale- en gemeente-archieven en grote infrastructurele wijzigingen bij de bibliotheken verhinderen dat de blik naar buiten is gericht. Op sommige plaatsen maakt men een verbinding tussen deze processen en het actieplan. In Friesland is het

project *Pake en Beppe*, waaraan 8 musea en 2 archieven samenwerken, zo succesvol dat inmiddels 25 musea en archieven staan te trappelen om mee te doen.

De meest diffuse doelstelling binnen Cultuurbereik is 'culturele planologie op de agenda zetten'. De meeste gemeenten en provincies weten zich er dan ook geen raad mee. Volgens de bestuurlijke afspraken die in 2000 over het actieplan zijn gemaakt, gaat het bij culturele planologie om het leggen van verbindingen tussen architectuur, archeologie, kunst in de openbare ruimte, gebouwde monumenten en historisch en geografisch landschappelijke elementen. Dat 'culturele planologie' niet aanslaat in de stedelijke en provinciale programma's heeft wellicht te maken met het feit dat gemeenten en provincies over het actieplan voornamelijk communiceren met kunstenaars en niet met contactfiguren uit de wereld van de ruimtelijke ordening. Het is natuurlijk ook een complex onderwerp. De visitatiecommissie heeft maar één conclusie: het actieplan is kennelijk niet het aangewezen instrument.

7|2|2 Cultuur en School

Aanvankelijk waren het binnen het Cultuur en School-project uit 1997 de culturele instellingen die een voorstelling of iets dergelijks aanboden aan de scholen. Inmiddels is het de bedoeling dat de vraag bij de scholen komt te liggen. Zij bepalen de afname. Iedereen zal inzien dat daarvoor samenwerking tussen scholen en culturele instellingen onontbeerlijk is. Dat valt echter niet mee vanwege de gescheiden werelden van onderwijs en cultuur, zowel in beleid als in uitvoering. Het maakt veel uit of de intermediaire instellingen, de kunstcentra en steunfunctie-instellingen, onder de gemeentelijke of provinciale dienst onderwijs vallen of onder de dienst cultuur. Vraagsturing zal pas echt kans van slagen hebben als daarvoor op de scholen specifieke deskundigheid, capaciteit, tijd en geld beschikbaar is. En dat is er niet naar het oordeel van de visitatiecommissie.

Hoe langer hoe meer wordt de zgn. 'doorgaande leerlijn' van essentieel belang geacht. Leerlingen zouden van het begin van de basisschool tot het einde van het voortgezet onderwijs met cultuur in aanraking moeten komen. Helaas bereikt men

tijdens de basisvorming lang niet alle leerlingen.

Van rijkswege – vanuit het centrale deel van het Actieplan Cultuurbereik – zijn weliswaar CKV-vouchers (cultuurbonnen) beschikbaar voor gezamenlijk bezoek aan culturele instellingen, maar hiervan gebruik maken is niet verplicht. Leerlingen die door opbouwende programma's als Kunstmenu's en Museum en School zes jaar lang met cultuur in aanraking komen, raakt men kwijt. Sommige gemeenten en provincies zijn zich zeer bewust van het gat dat valt tussen het primair onderwijs en de bovenbouw van het voortgezet onderwijs, waar het vak Kunstzinnige en Culturele Vorming (CKV) wordt gegeven. Daar waar cultuurtrajecten voor de basisvorming worden ontwikkeld - Drenthe, Overijssel, Emmen en Delft - wordt een visie vanuit de rijksoverheid gemist op de doorgaande leerlijn. Het ministerie denkt hieraan te voldoen door werkplaatsen te creëren, waar de leerlingen kunst- en cultuurvakken geïntegreerd krijgen aangeboden. Voor vmbo-leerlingen zou dat een uitkomst bieden, omdat zij hier terecht kunnen met hun veelal ambachtelijke belangstelling.

Van de inhoudelijke prioriteiten waar de projecten in het kader van Cultuur en School aan gehouden zijn, komen er goed en culturele diversiteit het minst van de grond. Cultuurprojecten gericht op het vmbo - de derde prioriteit - nemen in aantal toe. Zo'n 60% van alle leerlingen volgt dit type onderwijs, in de grote steden oplopend tot 85%. Het is de omvangrijkste groep leerlingen. Dat men door vmbo-projecten tegelijk de prioriteit 'culturele diversiteit' denkt te tackelen – er zijn immers veel allochtone leerlingen –, gaat maar voor een deel op. De doelstelling 'culturele diversiteit' legt namelijk ook nog eens de nadruk op de inhoud van het culturele project. Dat neemt niet weg dat bij het vmbo een grote uitdaging ligt, juist omdat deze

jongeren veelal van huis uit minder met cultuur in aanraking komen.

De visitatiecommissie meent dat er eigenlijk te weinig geld beschikbaar is voor het onderdeel Cultuur en School. Vandaar dat veel gemeenten en provincies een deel van het geld dat voor het onderdeel Cultuurbereik is gereserveerd, voor Cultuur en Schoolprojecten aanwenden.

7|2|3 Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving

Deze geldstroom, die als derde onderdeel van het Actieplan Cultuurbereik geldt, bestaat al sinds de jaren tachtig. Alleen liggen nu de prioriteiten anders. Meer dan voorheen is de geldstroom via het actieplan gericht op publieksbereik en cultureel ondernemerschap. Veel gemeenten kunnen deze prioriteiten maar moeilijk beïnvloeden omdat de middelen uit deze geldstroom al jaren structureel vastliggen bij de instellingen. Slechts enkele gemeenten en provincies weten daar een draai aan te geven. Met name worden Drenthe, Flevoland, Amersfoort en Den Haag genoemd.

De beeldende kunst is een culturele sector waar het nadenken over publieksbereik nog niet ver gevorderd is. Niet alle kunstenaars zijn zich bewust van de inspanningen die nodig zijn om meer publiek te trekken. Wel zijn er enkele goede voorbeelden. In de gemeente Groningen zijn er digitaliseringsprojecten om kunstenaarsdocumentaties toegankelijk te maken. Ook zijn er instellingen die steeds meer op de vraag van het publiek letten. De Artotheek Zuidoost in Amsterdam heeft – waar het gaat om het aanleggen van de collectie – een werkwijze ontwikkeld voor vraaggericht werken.

Wat 'cultureel ondernemerschap', de tweede inhoudelijke prioriteit van de geldstroom, nu precies betekent, weet niet iedereen. Er bestaat veel onduidelijkheid over. Toch is de visitatiecommissie bij haar bezoeken wel degelijk cultureel ondernemers tegengekomen. Zij noemt een groep kunstenaars in Arnhem, G.A.N.G. geheten, die een reisbureau heeft opgericht. De reizen gaan naar de zogenaamde parallele wereld en voeren onder meer langs IKEA en VINEX-wijken. Het bereik van deze excursies is groot. Maar de geldstroom BKV is wel een vreemde eend in de bijt, zegt de commissie. Niet alleen omdat er geen matching is, ook omdat de doelstel-

lingen niet geheel en al binnen het actieplan vallen.

7|2|4 Slotopmerkingen

De visitatiecommissie is van oordeel dat het Actieplan Cultuurbereik dient te worden voortgezet. Daar zet zij wel enkele kanttekeningen bij.

Zo behoeft de binnen het actieplan gebruikte doelgroepbenadering aanpassing aan de actuele inzichten over publieksbenadering. De doelgroepen allochtonen en jongeren bestaan niet in de praktijk. Allochtone jongeren vragen geen andere benadering dan autochtone jongeren. Anderzijds zijn de doelgroepen niet homogeen: de doelgroep jongeren bestaat uit vele jongerensubculturen en de doelgroep allochtonen uit mensen uit veel verschillende landen van herkomst, met elk hun eigen culturele achtergrond. In beide categorieën speelt ook nog eens het opleidingsniveau een grote rol.

Een andere bevinding is dat, alhoewel in het geschreven programma van gemeenten en provincies vaak aandacht is voor alle prioriteiten, dat in de praktijk toch anders ligt. Het is beter om duidelijke keuzes te maken niet alleen vanwege de hoeveelheid geld die beschikbaar is, maar vooral om nauwer bij de lokale situatie aan te sluiten. Gemeenten en provincies, zo zegt de commissie, zouden zich in dat opzicht, vertrouwend op de eigen kwaliteiten, onafhankelijker ten opzichte van het rijk mogen stellen.

Na vier jaar actieplan zal er naar het inzicht van de visitatiecommissie een andere uitgangssituatie zijn. Niet alles hoeft opnieuw uitgetoetst te worden. Dat betekent dat in de volgende periode van vier jaar de overheden veel aandacht zullen moeten schenken aan de verankering van kennis en opgedane ervaringen in het lokale en regionale cultuurbeleid. Op zich moet dat kunnen, want de op

decentraal niveau vanzelfsprekende aandachtspunten cultuurbereik, cultuurparticipatie en cultuur-educatie zijn zonder probleem in te passen in de algemene doelstellingen van het actieplan.

7|3 Monitoring en evaluatie door de Erasmus Universiteit Rotterdam (1999-2005)

Niet alleen spraken de drie bestuurlijke bondgenoten af een visitatie te laten plaatsvinden, ook meer wetenschappelijk onderzoek werd nodig geacht. Zo werd de landelijke monitoring en evaluatie van het actieplan in handen van het Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen gelegd. In jaarlijkse tussenrapporten, waarvoor de belangrijkste informatie wordt verstrekt door gemeenten en provincies, wordt verslag gedaan van het verloop en de effecten van het decentrale deel van het actieplan. Het eindrapport wordt in 2005 voorzien. Voor onderstaande passages zijn de eerste twee uitgebrachte tussenrapporten geraadpleegd. Meer is nog niet voorhanden. Het tussenrapport over het jaar 2003 wordt in september 2004 voorzien.

Terwijl de eerste Monitor over de voorbereiding en vormgeving van het actieplan op papier ging, doet de tweede Monitor verslag van de eerste twee jaar (2001 en 2002), dat het actieplan operationeel was. Hoe gaven gemeenten en provincies uitvoering aan hun actieprogramma, hoe denken betrokken beleidsambtenaren erover, wat is de betrokkenheid van de culturele instellingen en welke voorlopige gegevens over het cultuurbereik zijn er in dit stadium te melden. Dat zijn de onderwerpen die worden aangesneden.

7|3|1 De Richtlijn Cultuurparticipatie Onderzoek (RCO)

Alvorens de opgedane ervaringen te bespreken, is het zinvol de Richtlijn Cultuurparticipatie Onderzoek (RCO) te introduceren. Dat doen de onderzoekers van de Erasmus Universiteit ook, want ervaringen zijn prima, maar welke gegevens liggen daaraan ten grondslag.

De vraag of, hoe en in welke mate het actieplan er in de periode 2001-2004 in is geslaagd meer en ander publiek te trekken bij kunst en cultuur, staat centraal in het eindrapport van 2005. Om dan

empirisch gefundeerde uitspraken te kunnen doen, moet er een realistisch beeld zijn van de beginsituatie (2001) en het eind (2004). Naast ander onderzoek zal er gebruik gemaakt worden van gegevens uit gemeentelijk en provinciaal bevolkingsonderzoek.

Voor het verzamelen van informatie onder de plaatselijke bevolking, ook over het cultuurbereik, gebruiken gemeentelijke en provinciale diensten voor onderzoek en statistiek in een groot aantal gevallen de omnibusenquêtes. Daaraan aangehaakt, ten einde straks te kunnen evalueren, heeft het Centrum voor Onderzoek en Statistiek van de gemeente Rotterdam in opdracht van OCW, IPO en VNG een Richtlijn Cultuurparticipatie Onderzoek ontwikkeld. Een soort vragenlijst. De RCO heeft tot doel de resultaten van onderzoek van gemeenten en provincies naar cultuurdeelname onderling beter vergelijkbaar te maken en gaat uit van een breder cultuurbegrip dan tot nu toe gebruikelijk is. Dit laatste is gedaan om meer inzicht te verkrijgen in de minder formele vormen van cultuurparticipatie. Om die reden zijn in de RCO ook vragen opgenomen over cultureel getinte feesten e.d.

De RCO heeft veel aandacht voor de informele cultuur vanwege de verwachting dat met name allochtone bevolkingsgroepen en jongeren minder vaak gebruik maken van het formele gesubsidieerde circuit. Zij zouden meer in hun eigen kring bezig zijn met cultuur op locaties die niet als regulier kunnen worden aangemerkt. Hierbij valt te denken aan feestzalen, cafés of incidentele locaties bij mensen thuis.

Rotterdam, Delft en Breda hebben al een analyse gemaakt op basis van achtergrondkenmerken. Feesten 'in eigen kring' blijken dan met name bezocht te worden door jongeren en ook iets meer dan gemiddeld door allochtonen. Ook hier is het opleidingsniveau van belang; hoe hoger hoe vaker men deelneemt.

Het lijkt er evenwel op dat vooral leeftijd de sterkste factor is bij het deelnemen aan feesten in eigen kring.

De RCO werpt niet alleen licht op de deelname aan de informele cultuur, met behulp van de RCO kunnen ook de verschillende doelgroepen van het Actieplan Cultuurbereik (jongeren, allochtonen) goed gemonitord worden. De eerste gegevens die voorhanden zijn, de nulmetingen, komen redelijk overeen met de uit eerder onderzoek bekende inzichten over cultuurdeelname.

Het wordt eentonig. Ook via de RCO's valt te concluderen dat jongeren zeker niet minder dan ouderen culturele voorstellingen en uitvoeringen bezoeken. Ze bezoeken echter wel andere genres, in het bijzonder bioscopen, dance party's en concerten van pop- en wereldmuziek.

De deelname van niet-westerse allochtonen blijft over de gehele linie achter. Dat concluderen ook de onderzoekers in de diverse steden en provincies. De verschillen zijn echter niet heel groot. Allochtonen nemen minder deel aan kunsteducatie en maken minder gebruik van voorzieningen zoals theaters en musea. Wel zijn ze juist weer goed vertegenwoordigd bij de dance party's en in de bioscopen. Hier gaat het dan vooral om de jongere allochtonen. Ook maken allochtonen veel gebruik van videotheek en bibliotheek.

Leeftijd en etnische achtergrond blijken evenwel bij alle vormen van cultuurdeelname minder bepalend dan het opleidingsniveau, zo blijkt uit de diverse rapportages van de steden en provincies. Of het nu gaat om jongeren of om etnische groepen, hoe hoger men is opgeleid, des te hoger is de deelname aan cultuur. Dit geldt voor alle cultuurvormen, van informeel tot formeel en van traditionele tot populaire genres. Daar komt nog bij dat, zeker in de grote steden, jonge en allochtone cultuurdeelnemers vaak dezelfde zijn. In een stad als Rotterdam is de overgrote meerderheid van de jongeren van niet-westerse achtergrond. Omgekeerd luidt de conclusie dat oudere allochtonen het minst deelnemen aan cultuur.

Er moet nog veel gebeuren wil de RCO bij elke deelnemende gemeente en provincie goed zijn ingevoerd. Bovendien zal het nog veel moeite kosten

ABDELKADER BENALI

De kunstenaar weet dat alleen maar zijn eigen cultuur uitdragen uiteindelijk leidt tot folklore

één landelijk databestand op te richten, dat toegankelijk is voor onderzoekers en beleidsfunctionarissen. Het onderzoeksbureau Motivaction werkt aan de ontwikkeling van een interactieve website (research portal) en aan het samenvoegen van de verschillende gemeentelijke en provinciale onderzoeksbestanden. Wie www.rco.motivaction.nl opzoekt, krijgt nog niet veel te zien. Maar een begin is gemaakt.

7|3|2 Telefonische enquête onder de betrokken beleidsambtenaren

Omdat effectmeting nog maar weinig van de grond komt, is in de monitor van 2002 veel gewicht toegekend aan de ervaringen en meningen van de betrokken beleidsambtenaren. Om meer te weten te komen over de doelstellingen, de uitvoering en de resultaten van het actieplan is een telefonische enquête gehouden onder 42 beleidsambtenaren.

De meeste van de ondervraagde ambtenaren zijn zeer voorzichtig, soms zelfs sceptisch in het doen van uitspraken over eventuele effecten in cultuurdeelname. Er lijkt in veel gevallen wel sprake te zijn van meer publiek, maar dat kan nog niet met zekerheid worden aangetoond. Probleem hierbij is de mate waarin doelstellingen van het actieplan meetbaar zijn. Hoe splits je bij tellingen bijvoorbeeld uit naar leeftijd, herkomst of etniciteit?

Veel ambtenaren leggen hun scepsis over het bereiken van meer en ander publiek vaak neer bij de culturele instellingen. De instellingen zouden nog te traditioneel denken en weinig kennis hebben van het aanboren van nieuwe publieksgroepen of het programmeren voor andere groepen uit de bevolking. Voor deze aanloopproblemen bestaat overigens wel begrip. Er zijn veel kleine instellingen en voor de grotere is het lastig om in korte tijd het roer om te gooien.

Over de doelgroepen wordt als volgt gedacht. Bijna driekwart van de ambtenaren vindt dat groepen in de maatschappij, ook al zijn ze niet in kunst en cultuur geïnteresseerd, toch bij kunst en cultuur betrokken moeten worden. Maar het werken met doelgroepen verloopt erg moeilijk, geven velen aan. Het kost erg veel investering in tijd en geld en men vraagt zich meermaals af of het ook echt iets blijvends oplevert.

Het algemene beeld is dat jongeren redelijk tot zeer goed worden bereikt. In de meeste gevallen gebeurt dat via Cultuur en School of Cultuurbereik. Terwijl Cultuur en School qua budget niet bepaald hoog op de rijksagenda staat, wordt juist dit onderdeel van het actieplan door veel ambtenaren als het belangrijkste beschouwd. Zoals we gezien hebben, deelt de visitatiecommissie deze opvatting. Scholen blijken voor cultuurbereik een goede ingang te zijn. Of jongeren alleen te bereiken zijn via populaire cultuur, vindt de overgrote meerderheid van niet, ook al is het een vaak gebruikte manier.

Het bereiken van allochtonen verloopt moeizamer. Dat ligt soms aan het feit dat er in een gemeente of provincie te weinig allochtonen wonen, of dat de groep te versnipperd is en niet-homogeen. Ook klinkt voorzichtige kritiek op het werken met allochtone zelforganisaties. Die stellen zich vaak te afhankelijk op en ook is de motivatie niet altijd aanwezig. Degenen die echt iets willen, weten heus wel op eigen kracht de weg naar de gemeente en/of provincie te vinden. Sommige gemeenten en provincies hebben er om dit soort redenen van afgezien allochtonen tot aparte doelgroep te bestempelen. Via jongeren worden zij in het kader van Cultuur en School benaderd. Met uitzondering van een paar bij het actieplan betrokken grote provincies en steden die aangeven de doelgroep allochtonen wel degelijk goed te bereiken, is men redelijk tot slecht te spreken over de ervaringen. Het bereiken van doelgroepen zou geen doel op zich moeten worden, zo wordt gewaarschuwd.

7|3|3 Schriftelijke enquête onder de deelnemende culturele instellingen

Resultaten worden 'gemaakt' door culturele instellingen, meestal in samenwerking met andere culturele instellingen,

scholen of maatschappelijke organisaties. Of en hoe het actieplan de beoogde doelen bereikt, is dus sterk afhankelijk van de mate waarin en de inzet waarmee culturele instellingen eraan deelnemen. Wat is nu het geval.

Bijna 90% van de 566 structureel gesubsidieerde instellingen, die aan de enquête meewerkten, zegt dat het aanbod voldoende culturele diversiteit moet laten zien. Hiermee vindt een belangrijke doelstelling van het actieplan weerklank. Maar tegelijkertijd zijn deze instellingen in ruime meerderheid van oordeel dat het aanbod in hun stad of regio al voldoende cultureel divers is. Slechts een deel van de instellingen verwijst naar te weinig cultureel aanbod voor allochtonen en minderheidsgroepen, terwijl voor veel instellingen kennelijk culturele diversiteit hetzelfde is als verscheidenheid van het aanbod zonder meer. Men is dus niet bepaald geneigd het bestaande aanbod te veranderen.

Verreweg de meeste instellingen die aan een decentraal actieprogramma deelnamen, deden dat op het onderdeel Cultuurbereik. Investeren in jeugd is de meest genoemde prioriteit of doelstelling als het gaat om activiteiten die instellingen in het kader van het actieplan kunnen ondernemen. Ruim baan voor culturele diversiteit komt op de tweede plaats en versterking van de programmering op de derde. Culturele planologie op de agenda is de minst genoemde prioriteit. Er wordt veel met elkaar samengewerkt en als het instellingen zijn met een gemakkelijk toegankelijk aanbod, dan ook nog met welzijnsorganisaties (bijvoorbeeld jongerencentra en buurthuizen). Culturele instellingen die samenwerkten met zelforganisaties van allochtonen zijn minder positief gestemd.

Er moet wel een onderscheid worden gemaakt tussen de instellingen. Men biedt niet hetzelfde aan, er is verschil in complexiteit. Het actieplan, dat uit is op meer en ander publiek, lijkt beter aan te sluiten bij podia met een in diverse opzichten wisselend aanbod, die (daardoor) ook een gevarieerd en betrekkelijk groot publiek (kunnen) bereiken. Poppodia zijn nu eenmaal gemakkelijker in staat om allochtone jongeren bij actieplanprojecten te betrekken dan instellingen met een complex aanbod en klein publiek zoals Zeebelt te Den Haag of Lokaal 01 te Breda. Dat geldt uiteraard ook voor instellingen met een traditioneel aanbod en een

eenzijdig publiek zoals het Concertgebouw te Amsterdam.

De meeste culturele instellingen verkiezen als het om hun bereik gaat eerder marktpenetratie (meer van hetzelfde publiek voor hetzelfde aanbod) en marktontwikkeling (nieuw publiek voor hetzelfde aanbod) dan voor productontwikkeling (ander aanbod voor hetzelfde publiek) of diversificatie (ander aanbod voor nieuw publiek). We zullen hopelijk in de eindevaluatie tegenkomen hoe het proces is verlopen bij wat hier 'diversificatie' wordt genoemd.

7|3|4 Voorlopige conclusies

Uit de Monitor 2002 blijkt dat bepaalde onderdelen uit het actieplan goed functioneren. Met name op het gebied van Cultuur en School en het bereiken van jongeren zijn successen geboekt. Toch zijn er ook onderwerpen waar zaken minder goed lopen en de kloof tussen papier en praktijk duidelijk zichtbaar is. Voorbeelden daarvan zijn:

- Het bereiken van allochtonen gaat veel moeizamer dan verwacht. Allochtone makers en organisaties zijn schaars en vaak moeilijk te bewegen om met het actieprogramma 'mee te doen' of om met andere culturele instellingen samen te werken. Steeds vaker wordt gesteld dat allochtonen ook goed bereikbaar zijn via Cultuur en School, ook al wordt hiermee de oudere allochtoon buitenspel gezet.
- Het actieplan heeft ten doel meer en nieuw publiek voor (gesubsidiëerde) cultuuruitingen te generen. Die doelstelling is ook legitiem in de ogen van veel culturele instellingen. Zelf achten deze instellingen echter een directe invloed van het actieplan op publieksbereik niet zo groot.

- De opzet van het actieplan met drie onderdelen met elk hun relatieve aandeel lijkt door de keuze van gemeenten en provincies om meer in te zetten op Cultuur en School te gaan schuiven. Dit betekent dat ook in Cultuur en School doelstellingen van Cultuurbereik worden nagestreefd. Het onderdeel Geldstroom BKV lijkt in de uitvoering de zwakste schakel en hoort volgens sommigen eigenlijk niet thuis in de stedelijke en provinciale programma's.

- In de formuleringen van het Actieplan Cultuurbereik wordt uitgegaan van dé gemeente of provincie en van dé culturele instelling. Uit de nog voorlopige cijfers over deelname blijkt dat juist de verschillen tussen lagere overheden qua voorzieningenniveau, qua samenstelling van de bevolking e.d. voor een deel verantwoordelijk zijn voor de verschillen in deelname.

- Instellingen verschillen, zoals gezegd, eveneens van elkaar. Bij een complex aanbod en een smaller publiek blijken culturele instellingen meer moeite te hebben met de actieplandoelstellingen. Zij zouden anders benaderd moeten worden dan de instellingen die een breed en divers aanbod brengen.

- Het gemak waarmee in het actieplan wordt gesproken over meetbare doelstellingen en resultaten staat in schril contrast met de moeite die men heeft om resultaten en effecten daadwerkelijk te meten.

De toets aan de praktijk toont aan dat niet alle idealen, doelstellingen en wensen standhouden of kunnen worden uitgevoerd. Wat dat betreft gaat het Actieplan Cultuurbereik naar de mening van de onderzoekers van het Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen te veel uit van een 'maakbare samenleving'. Wat er van de idealen terecht zal komen, valt in dit stadium niet te zeggen. Het wachten is op het tussenrapport uit 2004 en het eindrapport in 2005. Dan pas zullen we het precies weten.

De universitaire onderzoekers komen veelal tot overeenkomstige conclusies als de visitatiecommissie. Dat is een gelukkige omstandigheid, want hierdoor zijn op dit moment van het proces toch al

enkele algemene lijnen te trekken. Die vormen met de suggesties voor gemeentelijk beleid het laatste hoofdstuk.

7|4 Uitgangspunten Actieplan door onderzoek ook betwist

Behalve Bureau Driessen, de Erasmus Universiteit Rotterdam (Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen) en niet te vergeten het SCP en het Rotterdamse COS, zijn nog aanzienlijk meer onderzoeksteams bezig te achterhalen hoe het met de cultuurdeelname van jongeren en allochtonen is gesteld. Eén opmerkelijk onderzoek wordt hieronder uitgelicht, niet omdat de resultaten ervan goed aansluiten bij wat wij al gevonden hebben, maar omdat een kritische analyse van het actieplan in dit geval leidt tot een drietal extra bevindingen.

Dr. Frits van Wel (Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht) hield op het Symposium Culturele Diversiteit, gehouden op 14 november 2002 te Den Haag, een inleiding met als titel 'Allochtone jongeren zijn bezig met een inhaalslag'.

Is het wel waar, vroeg deze onderzoeker zich af, dat bijvoorbeeld allochtone jongeren, voor wie Nederland merendeels het geboorteland en/of vaderland is, nog zo ver 'cultureel' achter- of uit de pas lopen vergeleken met autochtone jongeren? Is dit uitgangspunt van het Actieplan Cultuurbereik wel correct? Nee moet het antwoord zijn. Grootschalig onderzoek onder Utrechtse jongeren van 11-18 jaar wees uit dat tussen de allochtone en autochtone groepen zich weinig significante verschillen voordoen.

In de sfeer van de actieve cultuurdeelname lijkt er geen achterstandspatroom naar etniciteit te zijn. Vergeleken met tien jaar geleden ligt de actieve cultuurparticipatie van de jongeren nu fors

hooger: die van autochtone jongeren ca. 1,5 maal zo hoog en die van Marokkaanse jongeren 1,8 maal zo hoog. Marokkaanse jongeren - zowel de jongens als de meisjes - lijken, zo gezien, met een inhaalslag in de actieve sfeer bezig.

Bij de receptieve cultuurparticipatie doen zich meer verschillen voor, vooral bij Marokkaanse en Turkse jongeren, die minder dan autochtone jongeren museum, toneel, dans, cabaret, concert van klassieke muziek/opera, bioscoop of bezienswaardige gebouwen (culturele voorzieningen) bezoeken. Surinaamse/Antilliaanse en 'overige' allochtonen nemen hier een middenpositie in. Het Actieplan Cultuurbereik kan zijn legitimiteit vooral ontleenen aan de achterblijvende receptieve cultuurparticipatie van Marokkaanse en Turkse jongeren, zo lijken de onderzoeksresultaten te suggereren. Daarin moet worden geïnvesteerd!

Autochtone jongens de echte probleemgroep

Laten we niet te vroeg juichen, zegt Van Wel, maar de analyse wat uitbreiden, met name door toevoeging van de factor geslacht in relatie tot etniciteit. Hij beperkt zich hierbij tot een vergelijking van de autochtone jongeren met de groep Marokkaanse jongeren, omdat dat veruit de grootste groep allochtonen jongeren in Utrecht is. En wat blijkt: autochtone jongens moeten worden aangepakt!

In de actieve sfeer doen autochtone jongens heel weinig en autochtone meisjes heel veel (Marokkaanse meisjes blijven hier nauwelijks bij achter). Als de aandacht verlegd wordt naar de receptieve sfeer, dan blijken de autochtone meisjes in gunstige zin af te steken tegenover de rest: zij zijn veruit het meest cultureel uithuizig. Een actieplan zou zich dus wat de receptieve deelname aangaat, niet alleen moeten richten op de Marokkaanse jeugd of andere etnische groepen jongeren, maar ook, net als in de actieve sfeer, op autochtone jongens. Dat is toch wel opmerkelijk.

Centrale rol van de moeder

Alleen geslacht is dus duidelijk van invloed op de actieve cultuurparticipatie in de vrije tijd. In de receptieve sfeer is dat iets minder sterk, maar toch. Er blijkt geen direct verband te bestaan tussen etniciteit en receptieve deelname, wel een aanzien-

lijk indirect verband. Etniciteit is namelijk via een aantal tussenliggende schakels wel degelijk van invloed.

De belangrijkste verklarende schakel loopt via de moeder. Van de moeder blijkt een duidelijke voorbeeldwerking of stimulans uit te gaan, zowel in de actieve als in de receptieve sfeer: jongeren met een cultureel actieve of cultureel uithuizige moeder zijn zelf ook actiever of uithuiziger. Wat betreft cultuuroverdracht neemt de moeder – vergeleken met andere belangrijke figuren in het persoonlijk netwerk van jongeren (vader, beste vriend of vriendin) – een sleutelpositie in.

Uit nadere analyses van het onderzoeksmateriaal valt op te maken dat de invloed van de moeder niet minder is in Marokkaanse gezinnen dan in autochtone gezinnen. Als Marokkaanse moeders meer cultureels doen, doen hun kinderen dat ook, net zo goed als dat in autochtone gezinnen het geval is. Alleen gebeurt dit, gezien haar vaak lage participatieniveau, natuurlijk veel minder dan in autochtone gezinnen. Ook voor Marokkaanse vaders geldt dat hun culturele rol bepaald niet is uitgespeeld. Ook met het ouder worden van de kinderen blijft dit patroon gehandhaafd: de samenhang tussen het cultureel gedrag van de vader en moeder en dat van hun kind is even sterk bij 11-13-jarigen als bij 14-18-jarigen.

Een moeder-dochter-relatie is vaak problematisch. Zo niet op cultuurgebied. Hier blijken moeders een veel belangrijker cultureel stimulerende rol te spelen – op actief en passief gebied – voor hun dochters dan voor hun zoons. Bij meisjes is de culturele invloed van de moeder ook veel groter dan die van de vader, terwijl bij jongens de invloed van de beide ouders even sterk is. De conclusie van Van Wel is dat de relatie moeder-dochter een belangrijke schakel in de culturele reproductie tussen de generaties vormt.

Zijn advies is: stimuleer de ouders als je jongeren wilt bereiken.

Het opleidingsniveau niet langer de (enige) bepalende factor

Voor de vorige generatie - de ouders - gaat op dat men meer culturele hobby's beoefent naarmate men hoger opgeleid is. Onderzoeksgegevens van het SCP uit 1995 en verder wijzen in die richting. Bij de jongeren (die hun opleiding overigens nog niet voltooid hebben) is dat niet meer zo. Dat komt wellicht toch mede door de invoering van het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming op alle, ook de laagste, opleidingsniveaus. In de receptieve sfeer bestaat er bij jongeren nog wel een klein direct verband tussen hun opleidingsniveau en hun culturele bezoeken, maar dit verband lijkt bij hen zwakker te zijn dan bij hun vader en moeder.

Het klassieke verband tussen opleidingsniveau en cultuurparticipatie lijkt al met al bij de huidige generatie jongeren te worden afgezwakt door allerlei culturele investeringen over de hele schoollinie. Cultuureducatie op school en het Cultuur en School-onderdeel van het Actieplan Cultuurbereik zouden dus wel eens van doorslaggevende betekenis kunnen zijn.

Verder onderzoek is uiteraard geboden. Toch is het zinvol de bevindingen van het Utrechtse onderzoek – dat onafhankelijk en niet geleerd aan het actieplan, eerst in 1992 en daarna in 2002 heeft plaatsgevonden – te extrapoleren naar de landelijke situatie. Van deze bevindingen zal voor de suggesties gebruik gemaakt worden.

ERGO

De Visitatiecommissie Cultuurbereik beschouwt investeren in de jeugd als belangrijkste doelstelling van het actieplan met Cultuur en School als speerpunt daarvan. Zij adviseert continuering van het actieplan, maar zet vraagtekens bij de doelgroepbenadering en bepleit grotere vrijheid voor de gemeenten om prioriteiten te bepalen.

Gebruik de Richtlijn Cultuurparticipatie Onderzoek (RCO), aldus de onderzoekers van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Niet alle instellingen kunnen voldoen aan de doelstellingen van het actieplan; dit geldt met name als ze een complex aanbod hebben.

Dat allochtonen goed bereikbaar zijn via Cultuur en School zet tegelijkertijd de oudere allochtonen buiten spel.

Wat betreft cultuuroverdracht neemt de moeder een sleutelpositie in.

Het bereiken van allochtonen gaat moeizamer dan verwacht.

→ Bergen op Zoom

Onder haar 66.000 inwoners telt Bergen op Zoom 14.000 allochtonen. De meesten van hen zijn Marokkaanse en Turkse Bergenaren. Toen de fabriek van Philip Morris en een grote IJzergieterij in het verleden goedkope arbeidskrachten nodig hadden, is de eerste generatie in Bergen op Zoom komen wonen. De stad is er op uit haar mogelijkheden op het gebied van kunst en cultuur goed te benutten. In het voorjaar 2002 is de gemeentelijke sector cultuur opgericht.

De paradedepaardjes van de stad zijn Stadsmuseum Het Markiezenhof en Stadsschouwburg De Maagd. Veel activiteiten hebben nog een specifiek zuidelijke inslag. Hoogtepunten zijn bijvoorbeeld het Jaarlijkse Klank en Lichtspel en de Maria-omwegang. Maar ook de Vastenavond en het Jazzweekend mogen er zijn.

Om te weten te komen wat de allochtone bevolkingsgroepen aanspreekt, zijn behoefteonderzoeken gestart. De gemeente peilt vooral de interesses van jonge gezinnen. Zo zijn er gesprekken gaande met Turkse en Marokkaanse vrouwen om hun culturele voorkeuren te achterhalen. Het is de bedoeling dat met behulp van de verkregen informatie een cultureel aanbod op maat wordt gerealiseerd.

Opvallend is dat poëzie hoog scoort. Niet alleen in de eigen taal, maar ook in het Nederlands. Rapper Volkan Tasdan,

als freelancer verbonden aan het Centrum voor de Kunsten, heeft een groep van maar liefst 88 jongeren om zich heen die met elkaar 14 nationaliteiten vertegenwoordigen.

Cumenu is het cultuurprogramma - in andere gemeenten vaak Kunstmenu geheten - waaraan het complete primair onderwijs deelneemt inclusief de islamitische basisschool 'El Feth', totaal zo'n kleine 7000 leerlingen. Een platform bestaande uit contactpersonen van de basisscholen en de culturele instellingen bereidt het Cumenu voor.

Bergen op Zoom heeft stappen gezet om te komen tot een Marktplaats voor het voortgezet onderwijs. Dit fungeert ook als een soort platform, waar vraag (scholen) en aanbod (culturele instellingen) samenkomen. Tevens is er een goede samenwerking met het platform van migrantenorganisaties. Dat is samengesteld uit in de gemeente aanwezige bevolkingsgroepen: onder andere Kroaten, Afghanen, Turken, Somaliërs, Marokkanen en Bosniërs. De ervaring leert dat wanneer migrantenorganisaties meewerken aan de organisatie van een cultureel evenement - een festival bijvoorbeeld - de participatie van de bevolkingsgroep toeneemt. Een voorbeeld hiervan is dat bij het Kinderfeest Turkse bakkers een heerlijke lunch verzorgd hebben. Gezien de lopende en toekomstige projecten lijkt Bergen op Zoom goed op weg richting allochtone bevolkingsgroepen.

niets blijft

behalve
toch het idee

**Je hoeft hier niet
geboren te zijn
om hier vandaan
te willen komen.**

bert bevers

Archief

foto: G. van Dijk, Bergen op Zoom

Een kader voor lokaal cultuurbeleid

8

Het lijkt in eerste instantie onbegonnen werk om een kader voor lokaal kunst- en cultuurbeleid te schetsen. Zo verschillen gemeenten onderling van elkaar. Daar komt nog bij dat de kunst- en cultuursector in tegenstelling tot veel andere gemeentelijke aandachtsvelden nauwelijks wettelijke verplichtingen kent. Veel vrijheid dus om het beleid naar eigen inzicht gestalte te geven. Maar er is gedurende decennia achtereen zoveel ervaring opgedaan en in cultuurnota's vastgelegd, dat er wel enkele gemeenschappen zijn aan te geven.

8.1 Doelstellingen en taakafbakening

Bij het rijk hebben van begin af aan drie algemene doelstellingen centraal gestaan. Iedereen kende ze en richtte zich daarnaar. Want de doelstellingen, die de verschillende aangrijpingspunten voor het beleid vormen, verwezen ook naar de vaststaande taakafbakening tussen rijk, provincie en gemeente. Elke overheidslaag wist precies wat haar te doen stond.

Op deze doelstellingen wordt nog steeds teruggegrepen. Op landelijk niveau doet staatssecretaris Van der Laan dat weer getuige haar beleidsbrief Cultuur 2004-2007 'Meer dan de som' uit 2003. De bewuste doelstellingen, voor het eerst geformuleerd in de nota Kunst en Kunstbeleid, uitgebracht door minister Van Doorn (PPR) in 1976, luiden als volgt:

- 1 Het ontwikkelen en in stand houden van culturele waarden;

- 2 Het toegankelijk maken van culturele objecten en manifestaties;
- 3 Het bevorderen van de mogelijkheden voor de bevolking om in culturele waarden te participeren.

Dat was geen klare taal. Laten we het wat omschrijven.

De eerste doelstelling had vooral betrekking op het aanbod van kunst. Faciliteiten voor kunstenaars vielen er onder zoals experimenten- en opdracht-subsidies en de subsidies voor instellingen van landelijke betekenis. Tegelijkertijd sprak uit de doelstelling ook de zorg voor monumentenzorg en kunst in musea.

Bij het toegankelijk maken ging het om het ook werkelijk beschikbaar stellen van al die kunstpracht. De mensen moesten er naar toe kunnen gaan. De gebruiker kwam in zicht. De problematiek van vraag en aanbod ontstond, van spreiding en van rechtvaardige verdeling.

De derde, min of meer sociale doelstelling stelde participeren in kunst en cultuur centraal. Alle lagen van de bevolking moesten kunnen deelnemen. Kunstzinnige vorming en amateuristische kunstbeoefening voorzagen in actieve deelname, bezoek aan onder meer musea en theaters waren het antwoord op het stimuleren van de receptieve deelname.

Tegenwoordig spreekt men van de drieslag 'aanbod, distributie en afname'. Een ander woord voor aanbod is kunstproductie en 'afname' wordt ook wel cultuurparticipatie genoemd. Terwijl de doelstellingen helder zijn, is de taakafbakening dat allang niet meer. Dat ligt niet zozeer aan het rijk; dat een en ander is gaan schuiven is door provincies en met name door gemeenten veroorzaakt.

Taakverdeling

De taken van het rijk zijn nog steeds helder en hetzelfde gebleven. Zijn verantwoordelijkheid ligt bij:

- De subsidiëring van grootschalige culturele instellingen met een landelijke betekenis of functie, zoals musea, orkesten en toneel-, opera- en dansgezelschappen;

- Het subsidiëren van experimenten en voorbeeldprojecten;
- Het verzorgen van de zogeheten indirecte steunfuncties oftewel de bekostiging van landelijke instellingen die kunstenaars en culturele instellingen ondersteunen middels studie, onderzoek, deskundigheidsbevordering etc.;
- Het inkomensbeleid ten aanzien van kunstenaars (beroepskostenvergoedingen, individuele subsidies, beurzen, stipendia).

De provincies zijn er als tussenlaag in het cultuurbeleid bijgekomen om zorg te dragen voor een adequate spreiding van voorstellingen en activiteiten, het subsidiëren van directe steunfunctietaken (begeleiden van instellingen, kaderleden e.d.) en het instandhouden van kleinschalig kinder- en jeugdtheater. Het bevorderen van samenwerking is als nieuwe taak toegevoegd. Daarnaast vervullen de provincies een rol bij zaken die de regionale identiteit aangaan zoals regionale omroep en regionale musea.

De gemeenten hebben in de drieslag de zorg voor:

- Het financieren van die voorzieningen die zij voor de culturele infrastructuur van de gemeente noodzakelijk achten (lokale musea, gemeentearchieven, lokale omroep, openbare bibliotheek e.d.);
- Het subsidiëren van activiteiten op het gebied van onder meer de beeldende kunst, amateurkunst en kunsteducatie;
- Het instandhouden en laten bespelen van podiumkunstaccommodaties.

Deze heldere taakverdeling is gaan schuiven onder invloed van de ambities van gemeenten en provincies. Dat kan op het gebied van cultuurbeleid, omdat hier, zoals eerder gezegd, in tegenstelling tot vele andere maatschappelijke sectoren de competenties slechts in

beperkte mate wettelijk geregeld zijn. Dat schept vrijheid.

Het is niet gebleven bij de zorg voor accommodaties. Veel gemeenten hebben de taak op zich genomen de kunst- en cultuurproductie in de eigen stad een handje mee te helpen. Daarvoor zijn speciale budgetten in het leven geroepen. Eigen festivals en manifestaties worden eveneens gefinancierd. Zonder kunstenaars echter geen lokaal productie-klimaat, dus krijgt deze beroepsgroep de nodige zorg en aandacht. Ook het samenwerken tussen culturele instellingen is onderwerp van gemeentelijk beleid. Gemeenten, met in hun kielzog de provincies, zijn in de afgebakende taakvelden gaan roeren omdat zij besef kregen van de speciale betekenis van cultuur voor de stad.

Profilering

Door kunst niet alleen als doel op te vatten - in de zin van schoonheidsbeleving, kennismaking met het onbekende e.d. -, maar in te zien dat kunst en cultuur ook prima werken als middel, kwamen heel wat gemeenten er toe de scheidslijnen tussen rijk, provincie en gemeenten niet meer voor lief te nemen. Men ging zelf tal van activiteiten ontplooiën om burgers en bedrijven aan zich te binden en om zich te onderscheiden van andere plaatsen.

De betekenis van cultuur voor beeldvorming, identiteit en zelfs sociale cohesie wordt door steeds meer gemeenten onderkend. Door tussen cultuur en economie een relatie te leggen, wordt de economische betekenis van cultuur benadrukt. Bij een hoog ambitieniveau staan een grotere naamsbekendheid, waardering van de eigen bevolking en mensen van buiten aantrekken (toerisme) voorop. Wanneer men de sociale cohesie wil bevorderen, blijkt kunst in de wijk een goed middel te zijn. En zo kunnen we met kunst en cultuur alle kanten op. Ter illustratie is tabel 4 'Doelstellingen van gemeentelijk cultuurbeleid 2000-2001' bijgevoegd (zie pagina 92 en 93).

De voorbeelden van gemeenten die zich in verleden en heden hebben geprofileerd via hun monumenten, musea, architectuur, festivals of andere culturele hoogtepunten, zijn legio. Wie kent Utrecht niet door haar Festival Oude Muziek, Arnhem door de Beeldtentoonstelling Sonsbeek, Haarlem door de Stripdagen, Bronckhorst door haar historische

monumenten of Rotterdam door haar Zwaan, de door Van Berkel ontworpen hangende Erasmusbrug. Daar komt nu het beeldmerk voor de Haarlemmermeer weer bij met de kunstbruggen van Calatrava.

Anders dan het rijk die de 'top' van de culturele piramide bewaakt, hebben gemeenten juist oog voor de brede basis. Dient de rijksoverheid zich aan uiterste kwaliteit te houden, op lokaal niveau is meer mogelijk. Het zijn bij uitstek de gemeenten die in staat zijn om andere dan de gevestigde subculturen te ondersteunen en andere dan de geijkte bevolkingsgroepen bij de afname van cultuur te betrekken. Een gemeente beleeft immers alle culturele activiteiten van 'dichtbij' mee en geeft hieraan rechtstreeks steun via accommodaties, subsidies, prijsuitreikingen, noem maar op en soms zelfs de persoonlijke inzet van een burgemeester of wethouder. Pluriformiteit gedijt op gemeentelijk niveau. Dat gaat in de meeste gevallen vanzelf. Zogenaamd hoge en lage cultuur kunnen naast elkaar bestaan, met ieder een eigen kwaliteit en achterban. Dat in het verlengde hiervan aansluiting ligt voor 'culturele diversiteit' spreekt haast vanzelf. Als een gemeente wil, kan men zich ook op dit gebied profileren. Is Almere al niet bekend om haar rapcultuur met nationaal bekende rappers?

8|2 Drie voorzieningenniveaus

Er zijn nogal wat verschillen tussen gemeenten, uitgedrukt in 'culturele infrastructuur'. Dat is een ingewikkeld begrip, maar ter aanduiding dient de omschrijving die de onderzoekers van de Erasmus Universiteit Rotterdam eraan hebben gegeven. Culturele infrastructuur is het geheel van accommodaties, organisaties, personen en relaties (netwerken) dat de voortbrenging, verspreiding, afname en kennisneming van kunst en cultuur op korte en langere ter-

mijn faciliteert en bepaalt. Ook gedragskeuzes, culturele tradities en conventies behoren tot de culturele infrastructuur.

Het gaat dus zowel om de fysieke (gebouwde) infrastructuur als ook om de mensen en organisaties, die zich voor kunst en cultuur inzetten. Er worden festivals voorbereid, speciale theatervoorstellingen naar de stad gehaald, musicals gespeeld, tentoonstellingen en beeldenroutes georganiseerd en nog veel meer. Velen zijn daarbij betrokken, in faciliterende zin ook (cultuur)ambtenaren, de burgemeester, wethouder en raadscommissie cultuur. Er valt een patroon in te ontdekken, afhankelijk van de grootte van de gemeente. Van invloed – plus en min – zijn bovenal het financiële draagvlak, de historie, de ligging en niet te vergeten het ambitieniveau.

Om na te gaan of de eigen gemeente qua culturele infrastructuur redelijk op peil is vormt het zogenaamde ringenmodel van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten een aardige graadmeter. De ontwikkeling is zo geweest dat bijna overal wel festivals worden gehouden. Die staan dus in het middelpunt. Gekoppeld aan het inwonertal zijn drie voorzieningenniveaus (ringen) van lokaal cultuurbeleid te onderscheiden:

- a gemeenten met minder dan 30.000 inwoners;
- b gemeenten met een inwonertal tussen de 30.000 en 90.000;
- c gemeenten met meer dan 90.000 inwoners.

Ad a.

In gemeenten kleiner dan 30.000 inwoners zijn de inspanningen van het gemeentebestuur doorgaans gericht op een beperkt aantal herkenbare voorzieningen en activiteiten. Hiermee wordt de harde kern gevormd van het kunst- en cultuurbeleid in alle gemeenten.

Deze basis die de binnenste ring vormt bestaat uit: uitvoeringen voor de jeugd, cultuur en school, kamermuziek, oefenruimten, incidentele filmvertoningen, bibliotheek, lokale radio-omroep, monumenten, oudheidkamer, archieven, archeologie, architectuur, vormgeving van de openbare ruimte, tentoonstellingsruimte, amateurkunstverenigingen, lespunt kunsteducatie.

TABEL 4 DOELSTELLINGEN VAN GEMEENTELIJK CULTUURBELEID 2000-2001

Gemeente	Stedelijk											Sociaal					
	Integraal beleid	Vestigingsklimaat	Toerisme	Werkelegenheid	Promotie	Samenwerken	Aanbod						Participatie	Culturele diversiteit	Cultuureducatie	Positie kunstenaars	
							Versterking aanbod	Breed & pluriform	Kwaliteit	Afstemming op vraag	Omvang	Spreiding in wijken					Overig
Alkmaar			x		x	x	x		x	x		x					
Almere						x	x	x		x	x	x					
Amersfoort					x		x			x			x				
Amsterdam	x					x	x							x	x		
Apeldoorn							x	x*				x					
Arnhem		x	x*		x	x	x			x			x			x	
Breda	x	x	x		x	x	x	x					x	x*	x	x*	
Delft	x	x	x		x	x	x		x	x			x		x	x*	
Den Bosch		x		x	x	x	x	x	x				x	x*		x	
Den Haag							x	x					x	x	x		
Dordrecht	x		x			x	x			x				x	x*	x	
Ede	x					x	x		x	x				x*			
Eindhoven	x					x	x					x	x			x*	
Emmen	x	x				x	x	x					x	x			
Enschede		x		x									x				
Groningen			x			x	x	x#			x		x	x*	x	x	
Haarlem						x	x		x		x		x				
Haarlemmermeer		x		x		x	x	x	x				x				
Heerlen						x	x			x							
Hengelo							x	x		x			x	x*			
Leeuwarden						x	x	x					x				
Leiden					x*	x	x			x			x		x		
Maastricht			x			x	x	x*		x*			x				
Nijmegen						x							x		x	x*	
Rotterdam	x					x								x^	x	x	
Tilburg						x	x	x*			x		x	x	x		
Utrecht						x	x	x	x				x	x		x*	
Zaanstad	x		x	x	x	x	x	x	x					x			
Zoetermeer							x					x	x				
Zwolle							x	x					x		x		
Totaal	9	7	8	4	8	23	27	15	8	8	5	4	4	24	13	12	8

Bron: gemeentelijke cultuurnota's, cultuurprofielen of toekomstvisies totstandgekomen vóór 2001

Uit: Monitor Actieplan Cultuurbereik 1999 - 2001

Legenda bij tabel 4

Toerisme

* = Arnhem: toerisme en cultuur ten behoeve van stadspromotie

Breed en Pluriform

* = vernieuwing / innovatief aanbod

= Groningen naast verbreding aanbod ook investeren in innovatief aanbod.

Culturele Diversiteit

* = het ondersteunen van cultuuruitingen van groepen die achterblijven in cultuurdeelname.

^ = een beleidsaccent en ontwikkeling van praktische maatregelen (jong en allochtoon).

Positie kunstenaars

* = positieverbetering van beeldend kunstenaars en vormgevers.

STEDELIJK

Vestigingsklimaat = versterken kwaliteit van het leefklimaat. Arnhem: culturele planologie en bloeiend cultureel leven; Nijmegen: cultureel vestigingsklimaat; Haarlemmermeer: tevens vestigingsklimaat voor internationale bedrijven.

Toerisme = versterken van toerisme in relatie tot cultuur.

Werkgelegenheid = bijdrage van cultuurbeleid aan werkgelegenheid. 's-Hertogenbosch investeert in werken oefenruimtes ten behoeve van nieuw publiek.

Promotie = stadspromotie (6). Delft: gezamenlijke marketing/promotie ten behoeve van cultuurbereik;

Breda: promotiebeleid versterken ten behoeve van toerisme.

Samenwerken = versterken van samenwerking tussen met name culturele instellingen onderling (12), tussen gemeentelijke afdelingen (9), tussen culturele instellingen en bedrijfsleven (6), tussen gemeente en culturele instellingen (5), met andere overheden (3) Overig (3). Emmen: relatie gemeente en particulier initiatief.

Aanbod

Overig = investeren in voorzieningen, onderhoud accommodaties, aantrekkingskracht divers aanbod, betaalbare voorzieningen.

SOCIAAL

Participatie = vergroten van cultuurdeelname, met name jongeren, allochtonen en algemeen.

Culturele diversiteit = versterken van aard en omvang van gevarieerd cultuuraanbod of het ondersteunen van cultuuruitingen van groepen die achterblijven in cultuurdeelname.

Cultuureducatie = investering/versterking cultuureducatie. Groningen: 1 loket voor cultuureducatie ten behoeve van stimuleren cultuurparticipatie.

Positie kunstenaars = het stimuleren van beroepsmogelijkheden (cultureel ondernemerschap) of scheppen van randvoorwaarden ateliers, bedrijfsruimten (8). Breda, Delft, Eindhoven, Utrecht en Nijmegen richten zich op de positieverbetering van beeldend kunstenaars en vormgevers. Nijmegen, Utrecht, Delft stimuleren het cultureel ondernemerschap.

AFSHIN ELLIAN

Met het verschijnen van het multiculturalisme verdwijnt ook langzamerhand de allochtoon.

Bij een hoog ambitieniveau worden er extra elementen aan deze harde kern toegevoegd. Voorbeelden wat dit betreft zijn Hattem (12.000 inwoners en maar liefst drie musea) en Bergen N.H. (32.000 inwoners en een pregnant beeldende kunstbeleid).

Ad b.

Naar mate gemeenten groter worden, zijn aan de centrale functies (harde kern) van gemeenten met minder dan 30.000 inwoners andere voorzieningen toe te voegen. Net zoals een stad rond de oude kern wordt uitgebreid, in steeds grotere concentrische ringen om de binnenstad heen, zo valt ook bij de culturele infrastructuur een dergelijk ontwikkelingsproces waar te nemen. Naast de basisactiviteiten en -voorzieningen omvat het cultuuraanbod van gemeenten tussen 30.000 en 90.000 inwoners uit de tweede ring bovendien nog:

jazz annex poppodium, multifunctionele accommodatie, kleine filmvertoners, literaire activiteiten, natuur- of cultuurhistorisch museum, percentage-regeling, kunsttuin, aankoopfonds, instituut voor kunsteducatie.

Ambitieuze gemeenten als Doetinchem (49.000 inwoners en nieuwbouw Schouwburg Amphion) en Deventer (88.000 inwoners en Boekenstad) doen daar nog een schepje bovenop.

Ad c.

Bij de derde ring is het culturele voorzieningenniveau vrij volledig. Aan de twee voorgaande opsommingen wordt nog toegevoegd: muzikensembles, theatergezelschappen, schouwburg, kleine zaal, theaterwerkplaats, concertzaal, kernpodium popmuziek, kernpodium jazzmuziek, soms een danstheater, theater voor de artistiek waardevolle film, lokale televisie, beurzen/opdrachten/prijzen voor schrijvers, museum voor moderne kunst, kunstenaarsbeleid, ateliers, individuele subsidies, opdrachten, kunstenaarsinitiatieven, soms een centrum voor beeldende kunst, pluriform cursusaanbod.

Ambitieuze is de gemeente Almere (170.000 inwoners en nog geen 30 jaar oud) om het volledige voorzieningenniveau in korte tijd uit de grond te willen stampen. Amersfoort (131.000 inwoners en moderne architectuur) heeft zich niet alleen als historische stad willen laten gelden, maar is al

10 jaar lang ook, vanwege de architectuur, door zijn nieuwbouwwijk 'Kattenbroek' bekend.

De drie besproken niveaus van lokaal cultuurbeleid, met elk hun eigen specifieke voorzieningen, zijn terug te vinden in de figuur 'De culturele infrastructuur van gemeenten in ringen' (zie pagina 96).

8|3 Mono- en multicultuur

Wanneer het begrip monocultuur wordt gehanteerd, is het niet ongebruikelijk te denken aan de dominante cultuur, waaraan mensen zich aanpassen en waarin minderheidsculturen opgaan, als ware het een smeltkroes. Multiculturalisme zou het tegendeel zijn en juist verscheidenheid van culturen inhouden en die willen opzoeken. Mono staat dan voor één uniforme - witte - cultuur en multi voor een veelvoud aan verschillende culturen, die de multiculturele samenleving kenmerkt. Deze redenering klopt niet. We zullen zien waarom. Al eerder hebben publicisten als Paul Cliteur en Paul Schnabel zich met dit onderwerp beziggehouden.

In het multiculturele debat wordt steeds vaker de vraag gesteld wat mensen gemeenschappelijk hebben. Dat er enorme verschillen zijn, weten we, maar wat houdt Nederland bij elkaar? Wat verbindt ons? Wat zou iedereen moeten verdedigen als het er op aankwam?

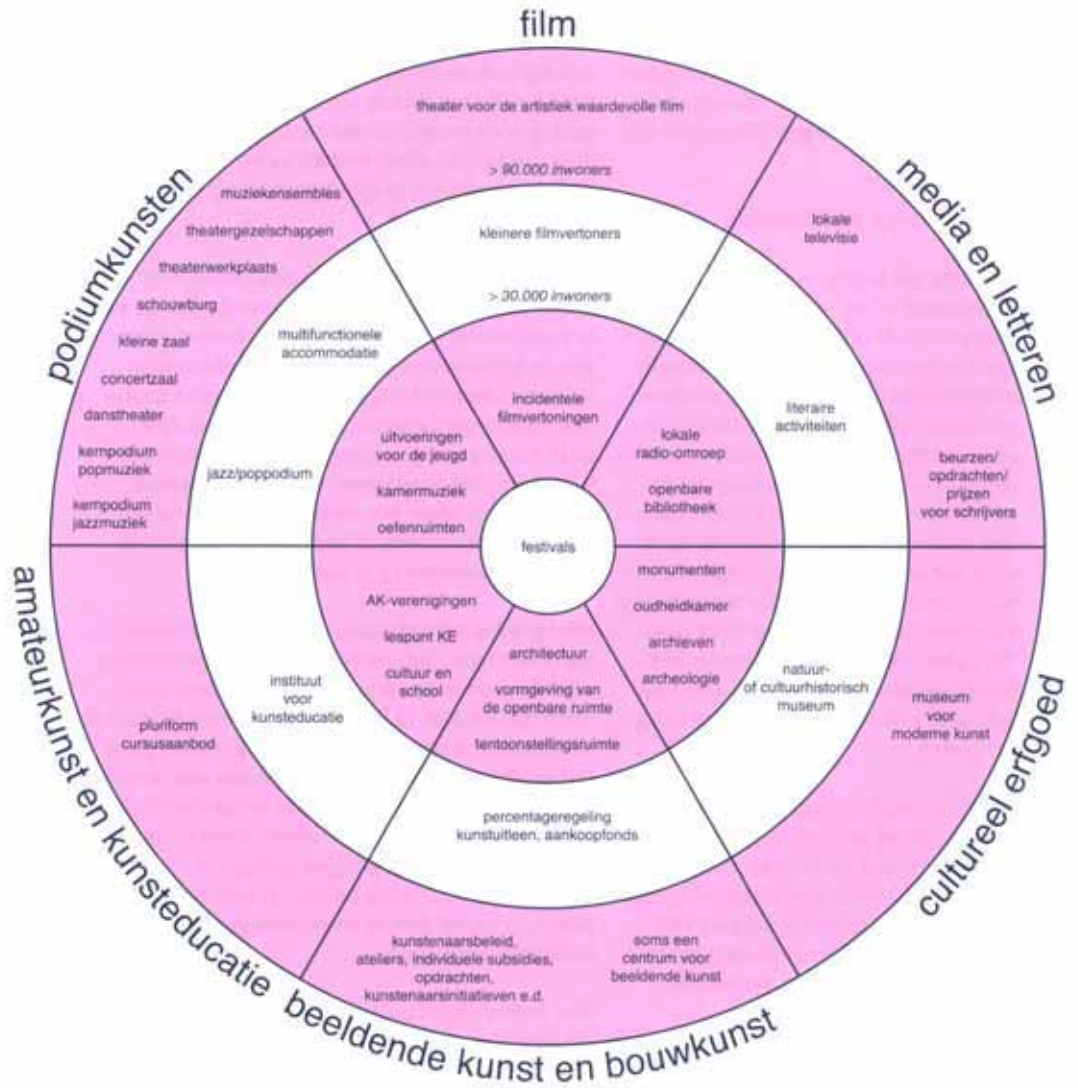
Onvermijdelijk dat we bij deze vraagstelling in de discussie uitkomen bij zoets als 'westerse waarden'. Daar kunnen we niet omheen. Die waarden gaan ons individueel en als samenleving aan. Individueel zijn er als basis de rechten die in de grondwet zijn opgenomen. Niemand mag bijvoorbeeld gediscrimineerd worden op grond van sekse, ras of godsdienst. De samenleving heeft een ontwikkeling doorgemaakt van geloofsgemeenschap(en) en afhankelijkheden

naar secularisatie en individualisme. Over deze 'westerse waarden' van de rechtstaat en democratie is een grote mate van consensus ontstaan. Ze zijn het verdedigen waard zonder dat dit zonder meer 'betere' mensen oplevert. Dan komen kwalificaties als respect, vertrouwen, altruïsme en rechtvaardigheid om de hoek kijken en daar hebben we het nu niet over. Wat de westerse waarden aangaat, grote eensgezindheid bestaat over: de scheiding van kerk en staat, vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid, gelijke behandeling van man en vrouw, individualiteit.

En dat is onmiskenbaar een monocultuur, met dominantie en al. Daar hoeft niemand schande van te spreken. Het gaat immers om de kernwaarden van de Nederlandse rechtstaat. Die gelden voor iedereen, niemand uitgezonderd. Dat velen daarin nog ingeburgerd moeten raken, is de zaak niet. Deze breed gedragen algemene en openbare cultuur vormt het fundament van de Nederlandse samenleving. Maar hoe verhoudt zich dat nu met het multiculturalisme of anders gezegd de multiculturele samenleving in optima forma?

Heel goed is het antwoord. Deze monoculturele basis met haar niet-inschikkelijke grondrechten en waarden vormt een prima voedingsbodem voor multiculturaliteit. Laat-honderd-bloemen-bloeien is de filosofische ondertoon van deze gedachtegang. Dat geldt voor levensstijlen e.d. en ook voor kunst en cultuur in engere zin. Aan die verscheidenheid aan flora is de rijksoverheid op het gebied van kunst en cultuur veel gelegen getuige de Cultuurnota 2001-2004 en het vervolg daarop. Alleen, er wordt slordig omgesprongen met de verschillende begrippen.

Met monocultuur en dominante cultuur wordt in rijksbeleidsnota's aangegeven – en het verst daarin gaat de beleidsnotitie 'Ruim Baan voor culturele diversiteit' – dat er op het gebied van kunst en cultuur te weinig plaats en ruimte is voor andere culturen. De term monocultuur kan hier beter niet voor gebruikt worden. Dat scheidt verwarring. Wat bedoeld wordt is dat het gesubsidieerde culturaanbod in Nederland eenzijdig en 'wit' is; weliswaar pluriform en verscheiden, want er zijn vele subculturen (binnen elke kunstdiscipline nog wel), maar cultureel divers is het niet. De multiculturele samenleving die voor ogen staat, verdraagt veel

meer multiculturaliteit of in de terminologie van het rijkscultuurbeleid, veel meer culturele diversiteit. Daar moet het beleid op zijn gericht.

8|4 Afbakening van het begrip Culturele Diversiteit

Heel vaak wordt het begrip 'culturele diversiteit' gebruikt zonder er een begripsomschrijving aan toe te voegen. Bij het raadplegen van diverse beleidsnota's en onderzoeksrapporten viel dat op. Het wordt tijd het begrip 'culturele diversiteit' zelf eens onder de loep te nemen. Als we niet oppassen, ontstaat er veel misverstand. Menigeen gaat er vanuit dat beleidsmakers wel weten wat hun te doen staat. Maar dat is niet in alle situaties het geval.

Wat 'culturele diversiteit' binnen kunst- en cultuurbeleid niet betekent is het kleurrijker worden van de samenleving. Het gaat er hier niet om dat de huidige, toch nog overwegend witte samenleving steeds meer westerse en niet-westerse allochtonen in zich opneemt, met alle gevolgen en soms problemen vandien. De islam, zwarte scholen, multi-etnische stadswijken, huwelijksmigranten, criminaliteit, etc. zijn niet ons onderwerp.

Culturele diversiteit slaat ook niet op de verscheidenheid aan cultuuruitingen zonder meer, dat hebben we al hierboven geconstateerd. Een schouwburg kan een op en top wisselende en gevarieerde programmering hebben, waar heel wat publieksgroepen op afkomen, zonder dat er sprake is van 'culturele diversiteit'.

Wat culturele diversiteit wèl is, blijkt uit de volgende omschrijving:

Culturele diversiteit is het streven naar meer kwalitatief aanbod uit verschillende culturen om daarmee meer en ander publiek aan te trekken alsook de noemer voor meer actieve participatie in kunst en cultuur. Verschillen laten zien en overeenkomsten zoeken, is daarbij het credo.

Deze doelstelling verdient nadere toelichting. Onmiskenbaar staat deze doelstelling in verband met het stimuleren van allochtonen op kunst- en cultuurgebied. Daar zijn twee manieren voor: enerzijds richten culturele instellingen zich meer op het andere publiek door de programmering aan te passen en andere locaties te zoeken, anderzijds wordt (jong) allochtoon talent met professionele ambities (beeldende kunstenaars, choreografen, regisseurs, componisten, schrijvers, etc.) nadrukkelijker dan tot nog toe in het (professionele) kunstenbestel opgenomen. De wisselwerking tussen beide componenten van culturele diversiteit stelt het bestaande aanbod ter discussie - het is immers niet langer het enige of het enig mogelijke aanbod - en maakt het maatschappelijk bereik groter. Zo ontstaat steeds meer oog (en oor) voor Nederland als multiculturele samenleving met haar verscheidenheid aan uitingen, smaken en stijlen.

Nu is het verwarrend dat met ingang van de Cultuurnota 2001-2004 op landelijk niveau behalve culturele minderheden ook jongeren zijn aangewezen als de doelgroepen voor nieuw aanbod en ander publiek. Staatssecretaris Van der Ploeg was zich er van bewust dat deze doelgroepen elkaar deels overlappen. Maar hij was niet alleen in de allochtonen onder de jongeren geïnteresseerd, de hele populatie jongeren was zijn doelgroep. Ook die behoorde met nieuw aanbod tot cultuur aange trokken te worden. Het begrip 'culturele diversiteit' wordt echter door velen alleen in verband gebracht met allochtonen. De subculturen, die jongeren vertegenwoordigen, kunnen met enige moeite wel tot 'culturele diversiteit' gerekend worden, maar handig is dat niet.

Zo expliciet doelgroepen benoemen was tot voor kort in het kunst- en cultuurbeleid niet gebruikelijk. Dat heeft een positieve klank. Het is vanwege de innerlijke verrijking die kunst en cultuur bieden, dat allochtonen en jongeren als doelgroepen zijn uitgekozen. Het is namelijk zonde als de confrontatie met kunst voor hen uitblijft. Dit is duidelijk een

andere invalshoek dan waarbij men gefocust is op de keerzijde van de multiculturele samenleving, die zichtbaar is in achterstandswijken. Culturele diversiteit wordt in dit kader positief opgevat en eerder geassocieerd met culturele verrijking dan met problemen.

Zo snel als de samenleving zich ontwikkelt, zo gaat dat ook op voor beleid. Was tot voor kort het begrip 'culturele diversiteit' nog betrekkelijk nieuw in het overheidsjargon, nu komt daar alweer een dimensie bij. De term 'interculturaliteit' doet zijn intrede, het credo 'verschillen laten zien, overeenkomsten zoeken' vertegenwoordigend. Dat houdt enerzijds in dat een vrij homogeen publiek nu gedifferentieerder van samenstelling moet worden, anderzijds dat een vrij homogeen cultureel aanbod - zogenaamde etno-programmering - voor de specifieke, eigen doelgroep verbreed dient te worden naar een veelzijdiger aanbod. Er wordt meer werk gemaakt van de uitwisseling tussen bevolkingsgroepen en hun culturele specialiteiten. Of deze benadering hout snijdt of altijd een ideaal zal blijken te zijn, zal de toekomst uitwijzen.

Er rest nog één punt, voordat de omkering van 'culturele diversiteit' kan worden afgesloten. Kunnen gesubsidieerde voorstellingen, muziektredens e.d. in de eigen taal - en dus voor veel autochtonen in een vreemde taal - gepresenteerd worden? Daarbij hebben we het over talen als Turks, Arabisch en Papiamentu. Veel Nederlanders uit deze taalgebieden kunnen de tekst van westerse muziek- en theaterproducties slecht volgen. Afgezien van het feit dat deze culturele minderheden westerse cultuuruitingen vaak niet zo weten te waarderen, hecht men bij muziek uit het eigen taalgebied juist aan de inhoud van de teksten. Indien dergelijk aanbod kwalitatief de moeite waard is, zijn er mogelijkheden. Zo weten Poetry International of het Crossing Border Festival ook met

anderstalige performances of producties uit het buitenland in hun programmering om te gaan. Maar als grote groepen door het gebruik van een vreemde taal van de inhoud verstoken zouden blijven, dient er voor vertaling e.d. gezorgd te worden.

Nu heel veel onderwerpen uit beleidsnota's, onderzoeksrapporten e.d. de revue zijn gepasseerd, wordt het tijd te destilleren wat gemeenten voor hun divers cultuurbeleid kunnen gebruiken. Het distillaat treft men in het volgende, tevens laatste hoofdstuk aan.

ERGO

Kunst is niet alleen als doel, maar ook als middel van belang (economie, sociale cohesie, identiteit van de stad)

Westerse waarden als scheiding van kerk en staat, vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid, gelijke behandeling van man en vrouw en individualiteit vormen de monoculturele basis van de Nederlandse samenleving

Op deze monocultuur is oneindig veel culturele diversiteit mogelijk

Het begrip culturele diversiteit is voor veel uitleg vatbaar

In deze publicatie is culturele diversiteit het streven naar meer kwalitatief aanbod uit verschillende culturen om daarmee meer en ander publiek aan te trekken alsook de noemer voor meer actieve participatie in kunst en cultuur

Suggesties voor beleid

100

9

Nu een groot aantal rapporten en beleidsnota's zijn behandeld, wordt het tijd de balans op te maken. Wat valt er uit al die gegevens die ons zijn voorgeschoteld, op te maken? Niet dat er op alle fronten eenduidige opvattingen zijn aangetroffen, maar een algemene lijn is wel te trekken. Hieronder wordt als het ware een denkraam gepresenteerd op basis waarvan beleid inhoud kan krijgen. Concrete maatregelen worden niet aangetroffen, al wijzen de suggesties wel in een bepaalde richting. De verwachting is dat onderstaande opsomming voor iedere gemeente wel enkele punten bevat die voor het beleid belangrijk kunnen zijn.

Omdat het onderwerp divers cultuurbeleid in een multiculturele samenleving is, volgt hieronder eerst, als wegwijzer, de omschrijving van 'culturele diversiteit' uit hoofdstuk 8.

Culturele diversiteit is het streven naar meer kwalitatief aanbod uit verschillende culturen om daarmee meer en ander publiek aan te trekken alsook de noemer voor meer actieve participatie in kunst en cultuur. Verschillen laten zien en overeenkomsten zoeken, is daarbij het credo.

1 Demografische kerncijfers

Breng aan de hand van de CBS-publicatie 'Demografische kerncijfers per gemeente 2003' voor de eigen gemeente het aantal inwonende allochtonen naar

herkomstgroepering in kaart. Bij westers zijn de allochtonen afkomstig uit 14 EU-landen of uit Indonesië; bij niet-westers zijn de allochtonen uitgesplitst naar de herkomstlanden Marokko, Nederlandse Antillen en Aruba, Suriname en Turkije. Om beleid te voeren onder de titel 'culturele diversiteit' dient men o.m. inzicht te hebben in deze CBS-statistieken.

2 Meten en peilen

Als men meer zou willen weten over de ontwikkelingen in omvang en samenstelling van het cultuurpubliek binnen de eigen gemeente, dan biedt de Richtlijn Cultuurparticipatie Onderzoek (RCO) een goed aanknopingspunt. De RCO is een onderzoeksinstrument om cultuurdeelname - in brede betekenis - te meten. Bij toepassing door gemeenten worden de resultaten van onderzoek onderling vergelijkbaar en in één landelijk databestand ondergebracht.

Een (kwalitatief) onderzoek naar de cultuurbehoeften onder de allochtone bevolking kan helpen de wensen op het spoor te komen.

3 Gemeentelijke taak

Weet men eenmaal welke groepen allochtonen er binnen de gemeente zijn alsook of en in welke mate er bij hen van cultuurparticipatie sprake is en welke wensen zij hebben, dan kan afgeleid van de algemene kunst- en cultuurdoelstellingen worden gezien welke taak de gemeente zich ten aanzien van culturele diversiteit kan stellen.

4 Jongeren

Maak, wat cultuureducatie betreft, geen onderscheid tussen autochtone en allochtone jongeren. Met de doelgroep jeugd/jongeren worden ze in principe allemaal bereikt. In de sfeer van de actieve cultuurdeelname lijkt er geen achterstandspatroom naar etniciteit te bestaan. Het is zelfs zo dat vergelijkenderwijs autochtone jongens het minst actief zijn. Bij de receptieve cultuurparticipatie doen zich meer verschillen voor. Vooral Marokkaanse en Turkse jongeren brengen minder bezoek aan museum, toneel, dans, cabaret, klassieke muziek,

bioscoop, enzovoort. Deze bevindingen vormen echter geen aanleiding om binnen de doelgroep jongeren te gaan differentiëren.

5 Achterstandenbeleid

Voer - als het even kan - geen doelgroepenbeleid, maar achterstandenbeleid. De beleidsaandacht verschuift van doelgroepen uit de bevolking naar individuele personen, die kampen met achterstand. Achterstandenbeleid sluit niemand uit terwijl dat bij doelgroepenbeleid wel het geval is. Deelname aan kunst en cultuur zegt niet zozeer iets over allochtoon-zijn, maar hangt grotendeels af van opleidingsniveau en leeftijd. Allochtonen, in Nederland aanwezig met maar liefst 160 verschillende culturele achtergronden, zijn niet tot één doelgroep te rekenen, evenmin als dat voor alle Nederlanders opgaat.

6 Oudere allochtonen

Voor cultuurparticipatie is het effectiever - als men voor de keuze staat - zich op de jongere generaties te richten dan op de oudere allochtonen. De oudere generatie behoort veelal tot de lagere sociaal-economische klasse met een laag opleidingsniveau. Vooral deze allochtone Nederlanders houden zich vast aan de eigen taal, gewoonten en geloofsovertuiging. Oudere Turkse en Marokkaanse Nederlanders besteden bovendien een groot deel van hun kijktijd aan satellietzenders. Zie daar maar eens tussen te komen. Men kan het vergroten van de cultuurparticipatie van allochtonen het beste zien als onderdeel van een breed emancipatieproces. Sociale mobiliteit kan hand in hand gaan met culturele mobiliteit. Het kan echter wel enkele generaties duren voordat het zover is.

7 Mate van integratie

Surinamers en Antillianen - wat de Antillianen betreft, de nieuwkomers van na 1981 grotendeels uitgezonderd - zijn geïntegreerd en maken net zo als andere Nederlanders volledig deel uit van de Nederlandse samenleving. Surinaamse vrouwen en meisjes hebben een voorbeeldfunctie, zo goed doen zij het op school en op de arbeidsmarkt. Ook ten aanzien van de vier schalen die de mate van sociaal-culturele integratie bepalen, scoren zij hoog. Dat betekent dat er in principe geen beletsels zijn voor cultuurparticipatie. Dit in tegenstelling tot de Turken en Marokkanen, van wie grote groepen nog in een achterstandssituatie verkeren.

8 Meisjes

Islamitische meisjes, die streng religieus worden opgevoed, ondervinden beperkingen om aan cultuuruitingen deel te nemen. Zo is 's avonds uitgaan er vaak niet bij, ook activiteiten die gemengd zijn vallen buiten hun scoop. Daarbij zijn niet alleen gelegenheden als discotheek, bioscoop of theater in het geding, ook voor een bezoek aan de bibliotheek zien de ouders hun dochters het liefst in gezelschap van een groepje vriendinnen. Zijn de verschillen tussen jongens en meisjes voor islamitische meisjes het sterkst, ook Kaapverdiaanse meisjes kunnen zich lang niet zoveel vrijheid permitteren als jongens. Het is moeilijk deze meisjes bij cultuurbeleid te betrekken, maar het kan wel met een aangepaste programmering. Als voorbeeld dient het concert op de zondagmiddag dat Paradiso in Amsterdam heeft geprogrammeerd, speciaal voor hen zonder mannen.

9 Informele cultuur

Over wat zich afspeelt binnen de informele cultuur - het niet-gesubsidieerde circuit van multiculturele activiteiten - waarbij het gaat om optredens thuis, op straat, in het café, op feesten e.d. is nog niet veel bekend. Professionele, semi-professionele, amateuristische en welzijnsactiviteiten lopen hier vaak in elkaar over. Hoe tussen deze informele cultuur en de reguliere, gesubsidieerde cultuur aansluiting te vinden is een belangrijke beleidsvraag. Nieuwe functies (cultuurmakelaars, cultuurscouts) en werk-

wijzen (community arts) – zoals toegepast door Kunst Onder Andere in Rotterdam – alsmede het middel bij uitstek op lokaal niveau te weten festivals zijn instrumenten waarmee de overheid een brug kan slaan richting informele cultuur.

10 Artisticiiteit en kwaliteit

Verbreed cultuur (in engere zin) niet al te zeer, maar blijf in de buurt van kunst. Kunst is verbonden aan artisticiiteit en kwaliteit, dat moet bij een cultuuruiting binnen cultuurbeleid ook de kern zijn. Zo niet, dan hebben we het over iets anders, over leefstijlen en culinaire gerechten bijvoorbeeld of over welzijn en sociale activiteiten. De kwaliteitscriteria ter beoordeling van kunst en cultuur kunnen op lokaal niveau wel enigszins gerekte worden om de verschillende bevolkingsgroepen te bereiken en omwille van de politiek, maar er zijn grenzen.

11 Subsidiecriteria

Het is een lastige discussie of de tot nu toe gehanteerde subsidiecriteria in verband met culturele diversiteit verruimd moeten worden. Door termen als context, diversiteit, traditie, communicatieve waarde e.d. toe te voegen zou er een andere set criteria ontstaan. Bovenaan staat echter dat verruiming van de culturele verscheidenheid – in de betekenis van divers – binnen het gesubsidieerde kunst- en cultuuraanbod dient plaats te vinden zonder de kritische kwaliteitsstandaarden voor dit doel op te offeren. Anders krijgen we exotisering van het aanbod en hoort men het nieuwe per definitie mooi te vinden.

12 Bestuur en personeel

Een betere toegang voor allochtonen tot bestuur en personeelsbestand van culturele organisaties vereist op zijn minst alertheid, maar beter nog een vaste regel om bij de invulling van vacatures mede kandidaten uit allochtone kring te betrekken. Van even groot belang is, omdat we het over de cultuursector hebben, het goed samenstellen van bijvoorbeeld adviescommissies ter beoordeling van subsidieaanvragen. Dat is best ingewikkeld, want een autochtone musicoloog met deskundigheid op het gebied van wereldmuziek is ook heel wel op zijn plaats. Dat neemt niet weg dat een actief benoemingsbeleid een evenwichtiger representatie in besturen, adviescommissies en raden tot gevolg zal hebben. Zoals dat ook met de vrouwenemancipatie is gegaan, gaat dat niet zonder slag of stoot. Van twee kanten moet men zich daarvoor inspannen.

13 Individuele scheppende kunst

Denk, als het om het scheppen van kunst gaat, niet in groepen, maar in individuen. Het gaat er bij het maken van kunst niet om dat 'minderheden' hun eigen cultuur- en kunstuitingen kunnen ontwikkelen. Het is de individuele Nederlander met professionele ambities, afkomstig uit een andere cultuur - uit een culturele minderheid - die de kans moet krijgen zich te manifesteren in het officiële circuit. We hebben het hier dus over de scheppende kunstenaar en niet over de uitvoerende kunstenaar. Dit onderscheid moet men wel maken. Het scheppen van kunst is een hoogst individuele prestatie, dat is geen Somalisch of Marokkaans groepsgebeuren.

14 Kunstenaars en cultuurparticipanten stimuleren

We kunnen het nog anders zeggen. Als men denkt in groepen dan staat de eigenheid van culturele minderheden voor ogen. Een en ander ligt dan in het verlengde van de integratie van allochtone bevolkingsgroepen met behoud van de eigen cultuur. Met behulp van subsidies van OCW zou die eigen cultuur in de Nederlandse samenleving behouden blijven. Nu wil het geval dat Nederland niet is opgedeeld in verschillende culturen.

PAUL SCHEFFER

Dat legitimatieprobleem kan alleen worden opgelost wanneer zichtbaar is wat immigranten bijdragen aan de samenleving

Er bestaat, behalve als we het over volkscultuur en tradities hebben, noch een aparte Zeeuwse cultuur, noch een aparte Friese cultuur (als we de taal buiten beschouwing laten). Wel wordt onderscheid gemaakt tussen zogenaamd hogere cultuur en lagere cultuur. Daar valt alle cultuur onder, tot welk publiek men ook behoort. Kunstenaars uit de verschillende bevolkingsgroepen kansen bieden en cultuurparticipanten (toeschouwers, luisteraars, amateurkunstbeoefenaars) stimuleren, dat is cultuurbeleid. Groepen zijn er niet te benoemen, wel zal de kunst- en cultuursector veel kleurrijker worden.

15 Ruimte voor nieuw cultureel aanbod

Meer ruimte voor nieuw cultureel aanbod betekent kansen bieden aan scheppende en uitvoerende kunstenaars uit minderheidsgroepen. Hierdoor worden tevens identificatiemogelijkheden voor allochtonen en kunstenaars van allochtone herkomst gecreëerd. Verdiende 15 jaar geleden de letterdiscipline nog speciale aandacht omdat er zo weinig gehoord werd van de jongere generatie schrijvers van allochtone afkomst, die situatie is nu voorbij. Wie kent schrijvers als Abdelkader Benali, Nilgün Yerli en Mohammed Benzakour niet, of dichters als Mustafa Stitou en Ramsey Nasr?

Er is alles aan gelegen deze glorieuze ontwikkeling door te trekken naar andere kunstdisciplines zoals het terrein van de podiumkunsten. Talentenjacht kan op lokaal niveau plaatsvinden, zoals het Volksbuurtmuseum Den Haag heeft bewezen. Maar op landelijk vlak liggen hiervoor de beste kansen, waar bijvoorbeeld het in Amsterdam gevestigde Cosmic Theater als experimenteel productiehuis een voorhoederol vervult.

16 Verschillende opsporingsmethoden

Voor het opsporen van talent op het gebied van culturele diversiteit zijn nieuwe methoden ontwikkeld. Nieuw aanbod zal vaak uitgelokt en ondersteund moeten worden. Daar worden tegenwoordig verkenner, scouts, culturele makelaars of netwerkers voor aangesteld. Maar ook min of meer traditionele bemiddelaars als schouwburgdirecteuren, dirigenten, artistiek en zakelijk leid(st)ers van gezelschappen kunnen hun steentje bijdragen. Van hen wordt een 'pro-actieve' houding verwacht. Soms kan men voor een project een beroep doen op een door de gemeente beschikbaar gesteld stimuleringsbudget, al dan niet volledig bestemd voor culturele diversiteit. Mocht dat ontbreken, dan is men om projecten gefinancierd te krijgen die kwalitatief uitblinken, aangewezen op een landelijk fonds.

17 Onderscheid culturele instellingen

Van bestaande culturele instellingen – waaronder musea, schouwburgen, concertzalen, poppodia – wordt verwacht dat zij meer inhoud zullen geven aan culturele diversiteit. Het gaat daarbij zowel om de aanbodkant als om het publieksbereik. Sommige instellingen zullen zich er uitstekend toe lenen om snel uit te groeien tot multiculturele instellingen, andere veel minder. Maak onderscheid. Er is traditioneel, complex, vernieuwend of wisselend aanbod. Elk specifiek aanbod heeft zijn eigen mogelijkheden en beperkingen. Veel instellingen zullen behoefte hebben aan uitwisseling en samenwerking. Op lokaal vlak zal intensief samengewerkt moeten worden met onderwijsinstellingen en de eigen collega's. Die laatste vindt men ook op landelijk niveau in de brancheorganisaties (NMV, VSCD, VNP).

18 Interculturaliteit

De tijd dat men meende kunstenaars en kunstliefhebbers uit andere culturen eenzijdig in het traditioneel Nederlands kunstbestel te kunnen integreren ligt ver achter ons. Een circuit van zogeheten cultuurgebonden podia is ontstaan, waar de kunstuitingen van kunstenaars van allochtone afkomst worden gepresenteerd voor een veelal allochtoon publiek. Spelen voor eigen publiek is vaste prik zowel op de traditioneel westerse podia als ook in de multiculturele sfeer. Van vermenging is nog maar zelden sprake. Dit laatste is opvallend wel het geval bij evenementen als het Dunya-festival of een cabaretvoorstelling van Nilgün Yerli. Staatssecretaris Van der Laan kiest er voor interculturaliteit - de uitwisseling/interactie tussen cultuuruitingen en doelgroepen/publieken - expliciet aan culturele diversiteit toe te voegen. Kennisneming van elkaars culturen is een stap verder dan culturele diversiteit zonder meer. Of deze benadering niet te idealistisch is, zal de tijd moeten leren.

19 Doorgaande leerlijn

Zie toe op de doorgaande leerlijn. Deze is van essentieel belang voor de cultuurparticipatie op latere leeftijd. Het ministerie van OCW investeert extra in Cultuur en School met een budget van vier miljoen euro in 2004 oplopend tot 22 miljoen in 2007. Een stevige verankering van Cultuur en School zal vruchten afwerpen. Met de kunstmenu's en cumenu's op basisscholen wordt de basis voor de 'culturele loopbaan' van alle leerlingen gelegd. Er gaat een blijvende invloed op de kinderen van uit als er in het vervolgonderwijs stevig op wordt doorgeborduurd. Ten aanzien van de cultuureducatie mag er in het onderwijs geen gat vallen – en zeer zeker niet bij de basisvorming dat tot nog toe vrij karig bedeed is –, anders blijft het positieve effect voor de toekomst uit.

20 Ouders en vooral moeders

Schakel op de basisscholen de kinderen zelf in om hun ouders bij het cultuurprogramma te betrekken. Zij zijn de beste ambassadeurs om het programma aan te prijzen. Soms wordt een voorstelling die de

kinderen al gezien hebben, 's avonds opnieuw aangeboden voor kinderen én ouders. Ouders en met name moeders - zij hebben een sleutelpositie - zijn belangrijk voor de kennismaking met kunst en cultuur. Verschillen tussen autochtone en allochtone kinderen blijken minder met etnische achtergrond van doen te hebben dan met de sociale achtergrond van de ouders.

21 Kunst- en cultuurmenu's

Aan de kunstmenu's, de formeel aangeboden programma's die ingebed zijn in het curriculum, neemt circa 65% van de 7000 basisscholen deel. Scholen met een bepaalde identiteit staan vaak kritisch tegenover een aanbod door anderen gedaan. Vrije scholen en gereformeerde scholen vallen daaronder. Van de 41 islamitische basisscholen die Nederland momenteel telt, maakt ook een groot deel niet gebruik van het kunstmenu. Gemeenten zouden een gericht stimuleringsbeleid kunnen voeren om het kunst- of cultuurmenu op groter schaal bij de basisscholen ingevoerd te krijgen. Ook is het de moeite waard om na te gaan of een kunst- en cultuuraanbod in de voor- en vroegschoolse educatie zoals opstapprojecten bij kinderdagverblijven en peuterspeelzalen kan worden opgenomen.

22 Openbare bibliotheken

Gelet op de grote spreiding en het laagdrempelige karakter kan aan de openbare bibliotheken een belangrijke rol toegekend worden om de cultuurparticipatie te bevorderen. Allochtonen achten de bibliotheek over het algemeen een nuttige voorziening in het kader van hun opleiding. Deze functie kan aangegrepen worden om de aandacht voor kunst en cultuur te vergroten.

23 Centra voor de kunsten

Centra voor de Kunsten - gecombineerde instellingen met muziekschool en creativiteitscentrum - en afzonderlijke muziekscholen en creativiteitscentra dienen zich actief in te zetten om kinderen en volwassenen uit culturele minderheden aan te trekken. Het zelf leren bespelen van een muziekinstrument is onder jongeren vrij populair, hoewel de meeste instellingen zich daar nog niet erg voor hebben ingespannen. Turkse of Marokkaanse gitaar is een geliefd instrument bij allochtone jongeren. Het komt echter vaak voor dat ze niet weten waar ze les kunnen krijgen. Een grotere bekendheid is nodig alsmede een cursuspakket dat aansluit op de culturele bagage en specifieke vraag van deze nieuwkomers. Gebruik maken van het informele circuit is al een nuttige wervingsmethode gebleken.

24 Receptieve door actieve cultuurparticipatie

Met overheidssteun aan muziekscholen, creativiteitscentra en verenigingen voor amateurs, bevordert men tevens de receptieve cultuurparticipatie. Het is een omweg, dat wel, maar met positief gevolg. Dat is met (herhalings)onderzoek van het SCP nu wel bewezen. Wie zelf actief is op het gebied van kunst en cultuur, gaat ook vaker naar concerten, theatervoorstellingen en tentoonstellingen. Dit zou dus ook voor de actieve cultuurparticipatie van allochtonen gelden. Wie een instrument bespeelt, schildert, beeldhouwt of danst gaat dus eerder naar concerten, tentoonstellingen en voorstellingen. Maar dan moeten de potentiële bezoekers eerst wel de weg naar de muziekscholen en creativiteitscentra weten te vinden. Gemeenten kunnen via subsidievoorwaarden hier de nodige druk op uitoefenen.

25 Verbinding tussen beleidsterreinen

Neem - ter verdere stimulering van culturele diversiteit - in de eerste plaats de beleidsterreinen van de Wethouder Cultuur als uitgangspunt en zie daar verbindingen tussen te leggen. Maar laat andere kansen op het gebied van samenwerking en afstemming ook niet onbenut. Het accent op cul-

tuur en de sectoren onderwijs en welzijn ligt voor de hand. Maar ook bij economische zaken, ruimtelijke ordening, stads-promotie e.d. valt veel te winnen. Economische bedrijvigheid, kunst in de openbare ruimte, profilering van de stad zijn terreinen waarop multiculturaliteit zichtbaar gemaakt kan worden.

26 Debat

Een debat houden biedt gelegenheid meningen en standpunten uit te wisselen. Kenmerkend voor kunst en cultuur is dat over smaak valt te twisten. Nooit is het laatste woord gezegd, ook niet over divers cultuurbeleid.

Literatuur

Cultuuruitingen van Etnische Minderheden, ministerie van WVC, juli 1987

De kunst van het artisjokken eten, Evaluatie beleid kunstuitingen van allochtonen, Raad voor de Kunst, november 1989

Allochtonen en amateurkunst, strategisch beleidsonderzoek ten behoeve van het Platform Amateurkunst, Bureau Cenario, Hans Onno van den Berg, Amsterdam, 1996

Kultuurbehoeften in Rotterdam verkend, Verslag van een kwalitatief onderzoek, Meijers Research, september 1998

De multiculturele illusie, Paul Schnabel, Forum, Utrecht, 1999

Cultuur voor Culturen, vooradvies Cultuurnota 2001-2004, Raad voor Cultuur, april 1999

Ruim Baan voor culturele diversiteit, ministerie van OCenW, mei 1999

Het bereik van de kunsten, Het culturele draagvlak deel 4, Cahier nr. 166, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag maart 2000

Zeven pilots culturele diversiteit, Bureau Driessen, Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek, Utrecht, juni 2000

Het Rotterdamse Actieprogramma Cultuurbereik 2001-2004, Rotterdam, januari 2001

Sociaal en Cultureel Rapport 2002, De kwaliteit van de quataire sector, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, september 2002

Verslag Symposium Culturele Diversiteit, Gemeente Den Haag, Dienst OCW, november 2002

Gemeentelijk kunst-, cultuur- en mediabeleid, drs. Yvonne van Baarle, Handboek Lokaal Bestuur, Kluwer, Deventer 2002

Moderne Papoea's, Dilemma's van een multiculturele samenleving, Paul Cliteur, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2003

Monitor Actieplan Cultuurbereik 1999-2001, Voorbereiding en vormgeving van stedelijke en provinciale Programma's Cultuurbereik, Erasmus Universiteit Rotterdam, Rotterdam, februari 2003

Van jonge mensen en de dingen die gaan komen, Rapportage over de jaren 2001 en 2002 door de visitatiecommissie cultuurbereik, Den Haag, april 2003

De sociale staat van Nederland 2003, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, september 2003

Rapportage minderheden 2003, Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, oktober 2003

Allochtonen in Nederland 2003, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, november 2003

Resultaat Boeken, Bibliotheek en gemeente samen aan de slag voor onderwijskansen, Vereniging van Openbare Bibliotheken, Den Haag, november 2003

Profijt van de overheid, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, december 2003

Bevolkingstrends, Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland, Jaargang 51, 4e kwartaal 2003, Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen/Voorburg, 2003

Demografische kerncijfers per gemeente, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 2003

Uitgangspuntenbrief Cultuur, ministerie van OCenW, juli 2003

Meer dan de som, Beleidsbrief Cultuur 2004-2007, ministerie van OCenW, oktober 2003

Monitor Actieplan Cultuurbereik 2002, Ervaringen van twee jaar stedelijke en provinciale Programma's Cultuurbereik, Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen, Tweede druk, Rotterdam, november 2003

Gemeentelijk cultuurbeleid - een handleiding, Cor Wijn, VNG uitgeverij, Den Haag, 2003

Het cultuurbeleid van het rijk, drs. Yvonne van Baarle, Handboek Cultuurbeleid, Elsevier Overheid, 2004

Emancipatie in estafette, De positie van vrouwen uit etnische minderheden, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, februari 2004

Respect!, 'Urban culture', community arts en sociale cohesie, Tussenevaluatie monitoronderzoek naar 'Van de Straat' (Projecten van Kunst Onder Andere), Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen, Rotterdam, april 2004

Over de auteur

drs. Yvonne van Baarle - socioloog - was algemeen secretaris van de Raad voor de Kunst van 1982 tot 1990 en vervulde daarna de functies van hoofd afdeling Kunsten c.q. Cultuur van de gemeenten Leiden en Haarlem. Relevant voor het beschreven onderwerp is haar voorzitterschap van de Theatergroep De Nieuw Amsterdam (1993-1999) en dat van de Adviescommissie voor Culturele Projecten van de gemeente Den Haag (1997-2001). Dat zij vanaf 1992 secretaris is van de Eduard van Beinum Stichting mag eveneens in dit kader worden genoemd. Van 1997-2001 was zij voorzitter van het Gezelschap van Beleidsambtenaren op Cultuurgebied (GBK) in welke periode zij tevens adviseur was van de Commissie Culturele Zaken en Mediabeleid van de VNG. Thans is zij adviseur kunst- en cultuurbeleid en publicist. Recente artikelen zijn 'Gemeentelijk kunst-, cultuur- en mediabeleid' in Handboek Lokaal Bestuur (Kluwer) en 'Het cultuurbeleid van het rijk' in Handboek Cultuurbeleid (Elsevier).